

Monen äänen maisema

Kokemuksellinen tieto maisemapolitiikassa

Ympäristöministeriön julkaisuja
2023:19

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet

Monen äänen maisema

Kokemuksellinen tieto maisemapolitiikassa

Ilona Hankonen; Helena Lonkila, Maunu Häyrynen ja
Katrina Virtanen (toim.)

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Ympäristöministeriö

CC BY-NC 4.0

ISBN pdf: 978-952-361-406-2

ISSN pdf: 2490-1024

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Kansikuva: Tapio Heikkilä

Helsinki 2023

Monen äänen maisema

Kokemuksellinen tieto maisemapolitiikassa

Ympäristöministeriön julkaisuja 2023:19**Teema**

Luonto

Julkaisija Ympäristöministeriö**Tekijä/t** Ilona Hankonen**Toimittaja/t** Helena Lonkila, Maunu Häyrynen, Katrina Virtanen**Yhteisötekijä** Kulttuuriympäristötutkimuksen seura ry.**Kieli** suomi**Sivumäärä**

109

Tiivistelmä

Raportti käsittelee maisemaosallisuuden toteutumista kansallisissa ohjelmissa ja strategioissa sekä havainnollistaa ajankohtaista keskustelua kokemuksellisesta tiedosta neljän tapausesimerkin avulla.

Selvitys nostaa esille neljä ajankohtaista kehittämiskohdetta Euroopan neuvoston maisemayleissopimuksen (Council of Europe Landscape Convention, CoELC) edistämiseksi ja samalla maisemademokratian ja kansalaisten osallistumisen turvaamiseksi:

- 1) Maisemakäsityksen ja maisematiedon laajentaminen ja kohdentaminen siten, että kokemuksellinen tieto integroituu ja käsitteellistyy ympäristösuunnittelun prosesseissa ja eri tietoarkkitehtuureissa,
- 2) arvoja törmäyttävien, kokemuksellista tietoa esille tuovien ja maisemademokratian toteutumisen kannalta oikea-aikaisten suunnittelu- ja osallisuuskäytäntöjen valtavirtaistaminen,
- 3) maisemapolitiikan hallinnon rakenteiden kehittäminen siten, että maisemademokratia sisältyy rakenteisiin läpileikkaavana teemana käytetyissä käsitteissä, suunnittelussa, seurannan kriteereissä, alueiden käytön ohjeissa, ympäristövaikutusten arvioinnissa ja muissa maisemaan liittyvissä prosesseissa sekä
- 4) maisemapolitiikkaa, maisemaa ja kulttuuriympäristöä tutkivien tieteen ja hallinnon alojen tutkimuksen, koulutuksen mallien ja rahoituksen kehittäminen.

Maisemapolitiittisen tarkastelun tavoitteena tulee olla entistä moniäänisempi, joustavampi ja kokemuslähtöisempi tapa hahmottaa maisemaa ja sen arvoja kaikilla maankäytön osa-alueilla.

Asiasanat

kokemuksellinen tieto, osallisuus, maisema, kulttuuriympäristö, luonnonperintö, kulttuuriperintö, kestäväkehitys, maisemapolitiikka, ympäristöpolitiikka, kulttuuriperintöpolitiikka, lainsäädäntö, strategia- ja ohjelmatyö

ISBN PDF 978-952-361-406-2**ISSN PDF**

2490-1024

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-406-2>

Ett mångstämmigt landskap

Erfarenhetsbaserad kunskap i landskapspolitiken

Miljöministeriets publikationer 2023:19		Tema	Natur
Utgivare	Miljöministeriet		
Författare	Ilona Hankonen		
Redigerare	Helena Lonkila, Maunu Häyrynen, Katrina Virtanen		
Utarbetad av	Yhteisötekijä		
Språk	finska	Sidantal	109

Referat

Rapporten behandlar förverkligandet av landskapsintegreringen i nationella program och strategier. Den åskådliggör också den aktuella debatten om erfarenhetsbaserad kunskap med hjälp av fyra exempel.

Utredningen lyfter fram fyra aktuella utvecklingsobjekt som ska främja Europarådets landskapskonvention (Council of Europe Landscape Convention, CoELC) och samtidigt trygga landskapsdemokratin och medborgarnas deltagande:

- 1) breddning och specificering av landskapsbegreppet och landskapskunskapen så att den erfarenhetsbaserade kunskapen integreras och konceptualiseras i miljöplaneringsprocesser och i olika informationsarkitekturer,
- 2) integrering av en praxis för planering och delaktighet vid rätt tidpunkt med tanke på värdekonflikter, främjande av erfarenhetsbaserad kunskap och förverkligande av landskapsdemokrati,
- 3) utveckling av landskapspolitikens förvaltningsstrukturer så att landskapsdemokratin ingår i strukturerna som ett genomgående tema i de begrepp som används, i planeringen, kriterierna för uppföljning, anvisningarna för områdesanvändning, miljökonsekvensbedömningen och andra processer som hänför sig till landskapet samt
- 4) utveckling av forskning, utbildningsmodeller och finansiering inom de vetenskaps- och förvaltningsområden som undersöker landskapspolitiken, landskapet och kulturmiljön.

Målet med den landskapspolitiska granskningen ska vara ett allt mångstämmigare, flexiblare och erfarenhetsorienterat sätt att gestalta landskapet och dess värden inom alla delområden av markanvändningen.

Nyckelord

erfarenhetsbaserad kunskap, delaktighet, landskap, kulturmiljö, naturarv, kulturarv, hållbar utveckling, landskapspolitik, miljöpolitik, kulturarvspolitik, lagstiftning, strategi- och programarbete

ISBN PDF	978-952-361-406-2	ISSN PDF	2490-1024
URN-adress	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-406-2		

Landscape of Multiple Voices

Experiential Knowledge in Landscape Policy

Publications of the Ministry of the Environment 2023:19		Subject	Nature
Publisher	Ministry of the Environment		
Author(s)	Ilona Hankonen		
Editor(s)	Helena Lonkila, Maunu Häyrynen, Katrina Virtanen		
Group author	Society for Cultural Environment Studies		
Language	Finnish	Pages	109
Abstract			
The report discusses the inclusion of landscape in national programmes and strategies and sums up the current discussion on experiential knowledge through four case examples. The report raises four topical development themes to promote the implementation of the Council of Europe Landscape Convention, CoELC while at the same time ensuring public participation and landscape democracy: 1) Expanding and targeting the conceptual framework on landscape understanding of landscape in such a way that experiential knowledge becomes adequately conceptualised and integrated in environmental planning processes and different information architectures, 2) mainstreaming of planning and inclusion practices to facilitate valuation processes, building on experiential knowledge and enhancing landscape democracy, 3) developing the governance structures of landscape policy in such a way that landscape democracy underpins them as cross-cutting theme, informing concepts used in planning, monitoring criteria, land use guidelines, environmental impact assessment and other processes related to landscape, and 4) developing research, education models and financing for relevant fields of research and governance dealing with landscape policy, landscape and cultural environment. The aim is set to be an increasingly polyphonic, flexible and experience-driven landscape policy, fully embracing landscape and its values in all land use sectors.			
Keywords			
experiential knowledge information, inclusion, landscape, cultural environment, natural heritage, cultural heritage, sustainable development, landscape policy, environmental policy, cultural heritage policy, legislation, strategy and programme work			
ISBN PDF	978-952-361-406-2	ISSN PDF	2490-1024
URN address	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-406-2		

Sisältö

Esipuhe	8
1 Selvityksen tausta ja tavoitteet	10
1.1 Euroopan neuvoston maisemayleissopimus ja kansallinen maisemapolitiikka	11
1.2 Ympäristöön viittaavat käsitteet hallinnossa.....	12
1.2.1 Maisema.....	12
1.2.2 Kulttuuriympäristö.....	13
1.3 Osallisuus ja maisemademokratia	14
1.3.1 Mitä on maisemademokratia?.....	16
1.4 Monen äänen maisema: hankkeen ja selvityksen sisältö.....	18
2 Mitä on kokemuksellinen tieto?	20
2.1 Kokemuksellisen tiedon määritelmä ja rajapinnat.....	20
2.2 VAMA-päivitysinventoinneista annetut lausunnot ja kannanotot: kohtaavatko kansalaisten kokemuksellinen tieto ja hallinnon tietokäytännöt?	23
3 Osallistamisella ja osallistumisella kokemuksellinen tieto esiin	31
3.1 Osallistaminen ja vuorovaikutus maankäytön suunnittelussa.....	31
3.2 Osallistamisen ongelmat	33
3.3 Miten löytää ja tunnistaa paikallinen kokemuksellinen tieto?	36
3.3.1 Paikkatieto.....	37
3.3.2 Kulttuurikartoitus ja kulttuurisuunnittelu.....	38
3.3.3 Agonistinen eli törmäyttävä suunnittelu	39
3.4 Monimenetelmäinen tiedonkeruu Lahdessa.....	41
4 Poliittikastrategioiden suhde maisemaan, maisemapolitiikkaan ja kokemukselliseen tietoon	43
4.1 Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022–2035	43
4.2 Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020	46
4.3 Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030	52
4.4 Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030.....	54
4.5 Kansallinen metsästrategia 2025 -päivitys	59

5	Hankkeen tuottama aineisto	64
5.1	Kokemäen Takajärven tuulivoimahanke – työpajat ja muu aineisto	64
5.2	Asiantuntijahaastattelut	71
5.3	Seminaari	72
6	Tapauksia maisemassa – suomalaisen maisemapolitiikan ajankohtaisia kysymyksiä	74
6.1	Energiatuotannon murros: tuuli- ja aurinkovoima maisemassa.....	74
6.1.1	Aurinkovoima.....	78
6.1.2	Voimalinjat.....	79
6.1.3	Kaivokset.....	80
6.2	Metsämaisema: kokemuksellisesta tiedosta ratkaisu polarisaatioon?.....	80
6.3	Kasvat kaupungit: kaupunkilaisten muuttuvat arjen maisemat	88
6.4	”Kun maisemapolitiikkaa ei ole”: saamelaisen kolonisoitu maisema.....	92
6.4.1	Saamelainen kulttuuriympäristö	98
7	Kohti moniäänisyyttä	100
	Lähteet	103

ESIPUHE

Monen äänen maisema -hankkeen taustalla on **Euroopan neuvoston maisemayleis-sopimus (Council of Europe Landscape Convention, CoELC)**, joka suosittaa jäsenmaille kansallisen maisemapolitiikan muotoilemista ja maisemademokratian edistämistä. Ympäristöministeriön tavoitteena on käynnistää vuonna 2023 valtakunnallisen maisemapoliittisen ohjelman valmistelu jatkamaan *Kulttuuriympäristöstrategian (2014–2020)* työtä.

Syksyllä 2022 ilmestyi Suomen ympäristökeskuksen tutkijan Nina Aholan tekemä *Yhteiset maisemat – Kohti maisemapoliittista ohjelmaa* -raportti, jossa tarkastellaan maiseman monikerroksista luonnetta ja sitä, kuinka lähestyä maisemaa politiikan kohteena.

Monen äänen maisema -raportti jatkaa tätä työtä. Ympäristöministeriön rahoittama, Kulttuuriympäristötutkimuksen seura ry:n tuottama ja Ilona Hankosen kirjoittama raportti pohtii maisemademokratian toteutumista ja erityisesti sitä, kuinka kansalaiset ja heidän kokemuksellinen ympäristötietonsa pääsevät osalliseksi maisemakeskusteluihin.

Hankkeen ohjausryhmänä on toiminut Kulttuuriympäristötutkimuksen seura ry:n hallitus puheenjohtajanaan Helena Lonkila. Hankkeen tuloksia on käsitelty Maisemaobservatoriossa (LoF) puheenjohtaja Maunu Häyrysen johdolla ja esitelty Maisemasymposiumissa 9.11.2022 Säätytalolla Helsingissä ja *Monen äänen maisema* -seminaarissa 23.11.2022 Tieteiden talolla Helsingissä.

Monen äänen maisema -raportissa seurataan maisemaosallisuutta valituissa kansallisissa ohjelmissa ja strategioissa sekä konkretisoidaan maisemademokratian toteutumista muutaman tapausesimerkin ja asiantuntijahaastattelujen avulla. Raportti kokoaa yhteen tietoa siitä, miten maisemademokratiaa ja erityisesti osallisuutta on ohjelmissa ja strategioissa ymmärretty. Samalla se antaa parannusehdotuksia kokemuksellisen ympäristötiedon huomioimiseen ja näin ollen maisemademokratian toteutumiseen.

Kansalaisten kokemuksellisen ympäristötiedon ottaminen mukaan maankäytön suunnitteluprosesseihin on tärkeä osa maisemademokratiaa.

Ympäristöministeriö kiittää lämpimästi kaikkia hankkeen toteuttajia sekä siihen myötävaikuttaneita, mutta aivan erityisesti kirjoitustyöstä vastannutta Kulttuuriympäristötutkimuksen seuran tutkija Ilona Hankosta.

Huhtikuu 2023

Tapio Heikkilä

Ympäristöneuvos

Ympäristöministeriö

Kuva 1. Jyväskylän rautatieasema. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2023.

1 Selvityksen tausta ja tavoitteet

Selvityksen tavoitteena on ollut koota kokonaiskuva kansalaisten kokemuksellisen tiedon osallisuudesta maisemiin vaikuttavissa prosesseissa ja esitellä toimenpidesuosituksia kansalaisten osallisuuden ja kokemuksellisen tiedon vaikuttavuuden vahvistamiseksi. Suomessa ei ole tähän saakka käytetty termiä *maisemapoliitikka*. Tulevan maisemapoliittisen ohjelman myötä maisemapoliitiikan toivotaan vakiintuvan läpileikkaavaksi näkökulmaksi eri maankäyttösektoreilla. Tämä toisi *maisemademokratian* osaksi maankäytön tavoitekokonaisuuksia.

Taustalla on Euroopan neuvoston maisemayleissopimus, joka suosittelee jäsenmailleen kansallisen maisemapoliitiikan muotoilemista ja maisemademokratian edistämistä. Kansalaisten kokemuksellisen ympäristötiedon ottaminen mukaan maankäytön suunnitteluprosesseihin on tärkeä osa maisemademokratiaa.

Maisemapoliitikka ja maisemademokratia edistävät seuraavia YK:n Agenda 2030:n mukaisia kestävän kehityksen tavoitteita.

Kuvio 1. YK:n Agenda 2030:n mukaiset kestävän kehityksen tavoitteet 3, 5, 7, 9, 10, 11, 15, ja 16

Lisäksi maisemapoliitikalla on kytköksiä seuraaviin tavoitteisiin.

Kuvio 2. YK:n Agenda 2030:n mukaiset kestävän kehityksen tavoitteet 4, 8, 12, 13 ja 14

1.1 Euroopan neuvoston maisemayleissopimus ja kansallinen maisemapolitiikka

Euroopan neuvoston maisemayleissopimus (Council of Europe Landscape Convention, CoELC) allekirjoitettiin Firenzessä lokakuussa 2000. Suomi liittyi sopimukseen ja toi sen osaksi lainsäädäntöään jo vuonna 2006. Sopimus kehottaa jäsenmaita laatimaan kansallista maisemapolitiikkaa ohjaavan asiakirjan. Ympäristöministeriön tavoitteena on saada maisemapoliittinen ohjelma hyväksyttäväksi seuraavalla hallituskaudella.

Ohjelmaa valmisteleavan esiselvitystyön teki Nina Ahola Suomen ympäristökeskuksessa (Ahola 2022). Maisemayleissopimus määrittelee maiseman ympäristöksi sellaisena kuin ihmiset sen kokevat. Sopimuksen tavoitteena on vahvistaa kansalaisten osallisuutta ympäristöön, jossa he elävät ja jota he käyttävät arjessaan. Kestävän kehityksen osa-alueista maisemapolitiikka liittyy suoraan sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyys-tavoitteisiin, mutta sillä on kytköksiä myös ekologiseen ja taloudelliseen kestävyYTEEN.

Suomen maisemapolitiikan voi ajatella alkaneen 1990-luvulla, jolloin Ympäristöministeriön käynnistämässä hankkeessa valittiin Suomen 75-vuotisjuhlan kunniaksi 27 kansallismaisemaa ja käsite kulttuuriympäristö vakiintui hallinnolliseen kielenkäyttöön. Kulttuuriympäristön käsite on ohjannut suomalaista maisemapolitiikkaa tästä lähtien. Tuolloin aloitettiin valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden (VAMA) inventoiminen ja tavoitteeksi tuli vakiinnuttaa kulttuuriperintökasvatus ja kulttuuriympäristön käsite opettajankoulutuksen, museolaitoksen, viranomaisten, ja kansalaisjärjestöjen yhteistyönä. Ympäristöministeriön yhteyteen perustettiin kulttuuriympäristöyksikkö. Samaan aikaan perustettiin alueelliset ympäristökeskukset, jotka vastasivat kulttuuriympäristön-, luonnon- ja maisemansuojelun hallinnosta. Vuonna 2010 ne sulautettiin alueellisiin ELY-keskuksiin.

Kulttuuriympäristöstrategiaa 2014–2020 edelsi Kulttuuripolitiikkastrategia (KuPoLi) 2010-luvun alussa. Ympäristövaikutusten arviointimenettely (YVA) tuli osaksi lainsäädäntöä (Häyrynen 2004). YVA-prosessiin voidaan sisällyttää maisemaan ja asuinympäristöön

kohdistuvien vaikutusten arviointeja. Näitä on sisällytetty vaihtelevasti arviointeihin, joista on käytetty termejä sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA), kulttuuristen vaikutusten arviointi (KVA) ja ihmisvaikutusten arviointi (IVA). Nykyään tehdään usein erillinen maisemavaikutusten arviointi, jossa kuvataan suunnittelukohteen näkymistä kauko-maisemassa. Edelleen tunnistetaan kriteeristöjen ja mittaristojen kehittämisen tarve kulttuurisen kestävyys ja vaikutusten arvioinnille (Veijola & Kyyrö 2020).

CoELC:n näkökulmasta Suomen maisemapolitiikka on edelleen jäsentymätöntä. Maisema-politiikasta on alettu keskustella omana politiikan osa-alueenaan vasta nyt, maisema-poliittisen ohjelmatyön yhteydessä. Aiemmin maisemakysymykset ovat sijoittuneet hajalleen politiikan kentän eri sektoreille.

1.2 Ympäristöön viittaavat käsitteet hallinnossa

Kulttuuriympäristö ja maisema ovat käsitteet, joilla suomalaisessa hallinnossa on useimmin viitattu maisema-arvoihin.

Kulttuuriympäristö ja maisema ovat hallinnon kielessä käsitteitä, joilla merkitään ja rajataan institutionaalisesti tunnustettuja ja säilyttämisen arvoiseksi luokiteltuja kohteita ja alueita. Molempien käsitteiden käytölle tyypillistä on se, että niiden ulkopuolelle rajataan enemmän kuin sisäpuolelle. Niitä käytetään ympäristön arvottamiseen. Mistä tahansa maisemasta ei ole puhuttu maisemana, ja kansalaisten mahdollisuus osallistua käsitteiden kohteina olevien ympäristöjen ja näkökulmien valintaan on ollut rajallinen. Käsitteiden määrittelyllä voidaan rajata ja säädellä kokemuksellisen tiedon esille pääsyä, mikä on tärkeää tiedostaa. Tähän aiheeseen palataan luvussa 3.2.

1.2.1 Maisema

Maisema tarkoittaa CoELC:n pohjalta ympäristöä sellaisena kuin se koetaan. Se sisältää moniaistiset havainnot ympäristöstä ja ympäristön toiminnalliset, kulttuuriset ja sosiaaliset ulottuvuudet unohtamatta ihmisten ja ei-inhimillisten toimijoiden välisiä vuorovaikutussuhteita.

Suomen kielen maisema-käsitteen merkityssisältö poikkeaa hieman muiden kielten vastaavista käsitteistä. Arkikielessä se ymmärretään useimmiten melko kapeasti tarkoittamassa visuaalista kaukonäkymää. Tällöin CoELC:n määritelmän mukaiset ympäristön moniaistiset, sosiaaliset ja toiminnalliset sisällöt jäävät huomiotta. Tämä on edelleen ongelmana maisemavaikutusten arviointimenettelyissä, jotka yleensä keskittyvät

vain visuaaliseen kaukomaisemaan – kuten esimerkiksi tuulivoimalan lapojen näkymiseen eri suunnilta ja etäisyyksiltä katsoen –, ja visuaaliseen kokonaiskuvaan arvokkaiksi kulttuuriympäristöiksi luokitelluissa ja rajatuissa kohteissa.

CoELC:n pohjalta laaja-alaisemmin ymmärrettynä maiseman käsite tarjoaa käsitteellisen työkalun koetun ympäristön kokonaisvaltaiseen tarkasteluun ilman pohjoismaiseen hallintokieleen vakiintunutta kulttuuriympäristön käsitteen sisältämää luonto–kulttuuri-dikotomiaa.

CoELC määrittelee maiseman kokemuksen kautta. Kokemuksellinen tieto ympäristöstä on siis keskeinen maisemapolitiikan aspekti. Tämän selvityksen tavoitteena on ollut koota yhteen tietoa siitä, millainen rooli kansalaisten kokemuksellisella tiedolla on ollut maamme tähänastisessa maisemapolitiikassa, ja mitkä tekijät edistävät sen osallisuutta tai asettavat sille esteitä.

1.2.2 Kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristö määritellään ihmisen tuottamaksi ympäristöksi erotuksena luonnon ympäristöstä, jossa ihmisten tuottamia rakenteita ei näy. Käsite vakiintui 1990-luvulla suomalaisen ympäristöpolitiikan kieleen. Käsite juontaa juurensa sekä pohjoismaisesta yhteistyöstä että Euroopan ja maailman kulttuuri- ja luonnonperintöä, maisemaa ja kestävästä kehitystä edistävästä sopimuksista. Pohjoismaisessa yhteistyössä käsitteen valintaan ja sisältöön ovat vaikuttaneet ajankohtaiset keskustelut kestävästä kehityksestä. Käsitettä on pidetty neutraalina ja sopivana integroimaan rakennetun kulttuuriperinnön suojelu osaksi muita hallinnon sektoreita sekä etenkin vahvistamaan suojelullisia näkökulmia maankäytön suunnittelussa (Hanka, Lonkila & Koskimaa, 2013; Kähkönen & Lähdesmäki, 2019, 96; Lonkila & Hanka 2020).

Englannin kielessä vastaavaa käsitettä ei ole. Englanninkielisissä maissa ja muuallakin maailmassa puhutaan yleensä maisemasta (landscape). Kulttuuriympäristöstrategiassa kulttuuriympäristö rajattiin käsittämään rakennusperintö, arkeologinen perintö ja maaseudun perinteiset viljelymaisemat.

Jako luonnon- ja kulttuurimaisemaan oli kulttuuriympäristöstrategian valmistelutyön aikana hyvin selkeä, mutta selvitystä varten haastatellut asiantuntijat katsovat jaon myöhemmin loiventuneen yhteiskunnallisessa keskustelussa. Edelleen voi nähdä, että luonnonmaisemia ei yhtä usein tarkastella maisema-arvojen näkökulmasta kuin rakennettua ympäristöä. Luonnon- ja kulttuurimaisemien erottelu on tuottanut hankaluuksia erityisesti saamelaisalueen kulttuuriympäristökysymyksissä. Saamelaisten kulttuuriympäristö on vallitsevan määrittelytavan mukaan pääosin luonnonympäristöä. Saamelaisten

ympäristöt jäivät haastateltujen mukaan strategiassa vähälle huomiolle. Luonnon-ympäristön kulttuurisuus saamelaisalueella on ainakin alan asiantuntijoiden piirissä alettu paremmin hahmottaa, mutta suurelle yleisölle käsite saattaa edelleen olla tuntematon ja jäädä maankäytön suunnittelussa huomiotta. Valtaväestön arkiympäristöissä luonnon-ympäristöjen kulttuurisuus on uusi ja niukasti keskusteltu alue (Hankonen 2022; Hyvärinen 2020). Luonnonmaisemia, niiden esteettisiä, toiminnallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia arvoja voikin pitää Suomessa kysymyksenä, joka on jäänyt kulttuuriympäristöteeman varjoon. Asia vaatisi huomattavasti nykyistä enemmän poliittista huomiota, tutkimusta ja paradigmaattisia muutoksia käsitteiden rajaamisessa.

1.3 Osallisuus ja maisemademokratia

Kansalaisten mahdollisuus sekä tuoda esille kokemuksellista tietoa ympäristöstä että tämän tiedon vaikuttavuus ovat osallisuuden ja osallistumisen keskeistä sisältöä. Suomen lainsäädäntö antaa hyvän pohjan kansalaisten osallisuudelle, mutta käytännön tasolla kansalaisten osallisuus ja vaikuttavat osallistumismahdollisuudet eivät aina toteudu. Maisemademokratian toteutumisen kannalta tärkeää on luoda vaikuttavia osallistumisen mahdollisuuksia suunnitteluprosessien varhaisvaiheissa. Parhaimmillaan osallistaminen ei ole vain tiedon keruuta, vaan tiedon yhteistuottamista. Näin kokemuksellinen tieto ei ole erillinen, asiantuntijatiedon jatkeeksi lisättävä tietokerros, vaan asiantuntijat ja asukkaat / käyttäjät yhdessä luovat uutta tietoa. Tällöin kumpikin tiedon tuottajien joukko vaikuttaa toistensa tietorakenteisiin.

Mistä puhutaan, kun käytetään termejä osallistaminen, osallistuminen ja osallisuus? Osallistamisella tarkoitetaan hallinnollisia menettelyjä, joiden tarkoituksena on mahdollistaa kansalaisten tai rajatun kansalaisjoukon, esimerkiksi tietyn alueen asukkaiden, maanomistajien tai tietyn alan kansalaisjärjestöjen osallistuminen päätöksentekoon. Osallistuminen tarkoittaa kansalaisten toimintaa, jolla he pyrkivät vaikuttamaan päätöksentekoon. Osallistuminen voi tapahtua osallistamisen seurauksena tai ilman sitä. Osallistumista on esimerkiksi äänestäminen, kaavoitusta koskevaan asukastilaisuuteen osallistuminen tai mielenosoitus. Osallisuudella voidaan viitata hallinnon näkökulmasta kansalaisen asianosaaisuuteen eli juridiseen oikeuteen tulla kuulluksi tai osallistetuksi tai kansalaisen näkökulmasta mahdollisuuteen vaikuttaa ja kokemukseen kuulumisesta ja aktiivisesta, osallistuvasta kansalaisuudesta. Osallistaminen on onnistunutta, kun se johtaa osallistumiseen ja osallisuuteen. Ahola (2022) näkee maisemapoliittista ohjelmaa koskevassa esiselvityksessä, että maisemaosallisuutta on Suomessa pyritty lisäämään ylhäältä alas suuntautuvilla toimenpiteillä muun muassa maisematietoisuutta lisäämällä.

Oikeudesta hyvään elinympäristöön ja oikeudesta osallistua elinympäristöä koskevaan päätöksentekoon säädetään perustuslaissa. Siinä säädetään yksilön oikeudesta osallistua ja vaikuttaa elinympäristönsä kehittämiseen (2 §), julkisen vallan velvollisuudesta edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon (14 §) sekä jokaisen vastuusta luonnon monimuotoisuudesta ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä (20 §). Osallisuuden käsitteellä voidaan tarkoittaa hallinnollisesta näkökulmasta asian-osaisuutta tai toisaalta ihmisten kokemaa kuulumista ympäristöön. Hallinnossa omaksuttu käsitys osallisuudesta vaikuttaa ihmisten osallisuuden kokemiseen (Faehnle ym. 2020). Faehnlen ym. (2020) mukaan olisi tärkeää ymmärtää osallisuuden *tarkoittavan ihmisten kokemaa ja konkreettista kuulumista yhteiskuntaan ja elämistä itselle sopivalla tavalla*. Tällöin voidaan puhua myös osallistumisesta (Jämsén ym. 2022).

Osallistaminen institutionalisoitui Suomessa osaksi kaava-suunnittelua vuonna 2000 maankäyttö- ja rakennuslain uudistamisen yhteydessä. Osallistaminen ei ollut tällöin uusi asia, sillä sitä oli toteutettu jossakin määrin aiemmin, mutta lakimuutos teki siitä pakollisen osan suunnittelua. Osallisuuden toteutuminen vaihtelee silti edelleen paljon. Sen toteutumiseen vaikuttavat muun muassa kunnan käytännöt, kaavataso ja suunnittelukohteen luonne ja sijainti. Maankäyttö- ja rakennuslaki ei koske merkittävää osaa maankäytöstä.

Osallisuuden ja osallistumisen toteutumista yleisellä tasolla käsitellään Sitran tuoreessa raportissa (Jämsén ym. 2022). Raportti antaa hyvinkin kriittisen kuvan osallisuuden toteutumisesta Suomessa ja suosittelee toimenpiteitä tilanteen korjaamiseksi. Maisemapolitiikan näkökulmasta kiinnostavia havaintoja raportissa ovat:

- Osa suomalaisista osallistuisi enemmän, jos he voisivat osallistua jo päätöksenteon valmisteluvaiheessa.
- Osallistumishalukkuus on suurinta, kun asia liittyy omaan elämänpiiriin.
- Kunnallisten viranhaltijoiden halua osallistaa kansalaisia pidettiin heikkona: vain 18 prosenttia vastaajista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä ”Viranhaltijat edistävät aktiivisesti kansalaisten osallistumismahdollisuuksia kunnassani”, täysin tai jokseenkin eri mieltä oli 37 prosenttia.

Tulokset ovat samansuuntaisia asiantuntijahaastatteluisissa saatujen tietojen ja seminaarissa 23.11.2022 järjestetyn järjestötoimijoiden paneelikeskustelun kanssa. Erityisesti kansalaisten tieto fyysisestä ympäristöstä tulee nykyisissä osallistumistavoissa esille vasta suhteellisen myöhäisessä suunnitteluprosessin vaiheessa, jolloin sen vaikutavuus voi jäädä heikoksi. Varhainen osallistaminen ja kokemuksellisen tiedon keruu jo ennalta ovat osoittautuneet tehokkaiksi tavoiksi lisätä suunnittelun legitimitettiä (Palomäki 2022). Vaikka kaikista maisemaan vaikuttavista ratkaisuksista on mahdoton saada sellaisia, että jokainen hyväksyisi ne arjen ympäristössään, on osallisuutta lisäämällä mahdollisuus parantaa maisemademokratiaa.

1.3.1 Mitä on maisemademokratia?

Maisemademokratia tarkoittaa ihmisten yhdenvertaista mahdollisuutta vaikuttaa arjen ympäristössään tapahtuviin muutoksiin ja tuoda mukaan päätöksentekoon omia ympäristöä koskevia tietojaan ja arvojaan (Egoz, Jørgensen & Ruggeri 2018). Termiä ei vielä käytetä Suomessa, vaan se on tulossa kotimaiseen keskusteluun kansainväliseltä tutkimuskentältä.

Maisemademokratian näkökulmasta hallinnollisten prosessien yhtenä kipupisteenä on osallisuuden heikko toteutuminen. Osallistamista edellytetään monissa ympäristön laatuun vaikuttavissa prosesseissa, mutta sitä toteutetaan liberaalin demokratiakäsityksen (Knudtson 2018) pohjalta lausuntopyyntöjen ja tiedotustilaisuuksien muodossa. Osallistaminen ei tavoita suurta osaa väestöstä. Maisemademokratian toteutuminen CoELC:n tarkoittamalla tavalla edellyttäisi prosesseja, joiden seurauksena ihmisten osallistumismahdollisuus elinympäristöään koskevassa päätöksenteossa monipuolistuisi.

Tekstissä viitataan osallistamisen taustalla vaikuttaviin demokratiakäsityksiin maisemademokratiaa tutkineen Lillin Knudtsonin (2018) jaottelun pohjalta (taulukko 1).

Taulukko 1. Erilaiset demokratiakäsitykset tuottavat erilaisia suunnitteluprosesseja ja erilaisia osallisuuden muotoja. Lähteet: (1) Jones 2018; Barnett & Low 2004; Dalton ym. 2003, (2) Habermas 1989, (3) Langhorst 2018.

Demokratia-käsitys	Osallisuus ja päätöksenteko	Vahvuudet	Heikkoudet
Liberaali	Edustuksellisuus, ylhäältä alas suuntautuvat käytännöt, kansalainen tiedon saajana ja kuultavana, ei päätöksentekijänä. Kuulemiset ja lausuntopyyntö kansalaisjärjestöille ja maanomistajille.	Halpa ja yksinkertainen toteuttaa, totutut, vallitsevat käytännöt.	Maisemademokratia toteutuu heikosti (1). Hegemoniset toimijat käyttävät puhevaltaa kansalaisten puolesta. Kansalaisten osallisuus toteutuu vasta prosessin loppuvaiheessa.
Osallistava	Enemmän osallistamista kuin edellisessä, ylhäältä alas suuntautuvat käytännöt, kansalainen tiedon resurssina, ei päätöksentekijänä. Tiedotustilaisuudet, kyselyt yms.	Kansalaisten kokemuksellinen tieto tulee edellistä paremmin esille.	Osallistamisen vaikuttavuus epävarmaa, valtasuhteiden vaikutusta ei aina oteta huomioon.

Demokratia- käsitys	Osallisuus ja päättöksenteko	Vahvuudet	Heikkoudet
Keskusteleva	Horisontaalista vuoro- vaikutusta, kansalainen argumentoijana, päätöksen- teko argumentaatioon pohjautuvaa (2). Työpajat, keskustelutilaisuudet yms.	Tavoitteena avoin keskustelu, jossa kokemuksellinen tieto pääsee esille.	Edellyttää valtaraken- teiden tunnistamista ja prosessin läpinäkyvyyttä. Osallistujilla oltava aidosti mahdollisuus määritellä, mistä keskustellaan.
Radikaali	Alhaalta ylös suuntautuvat käytännöt, kansalainen valtarakenteiden haastajana (3), päätöksenteko törmäyt- tämiseen pohjautuvaa ja konsensusta välttävää. Neljännen sektorin liikkeet, työryhmät yms.	Aito kansalais- lähtöisyys, valtarakenteiden haastamisen lähtökohtaisuus.	Konsensuksen välttäminen vaikeuttaa ratkaisujen tekemistä.

Ei ole yhtä demokratiamallia, joka tuottaisi kaikissa suunnittelutilanteissa legitimitteiltään parhaita ratkaisuja. Yhteistä kaikille demokraattisesti toimiville suunnittelukäytännöille on aito kommunikaatio kansalaisten ja vallankäyttäjien välillä (Jones 2018; Low 2004). Tämä on myös kokemuksellisen tiedon esille tulon minimiehto.

Tämänhetkinen tutkimus osoittaa maisemaan liittyvien osallistamisprosessien olevan kansainvälisestikin yleensä ylhäältä alas suuntautuvia (Jones 2018; Jones & Stenseke 2011). Alhaalta ylöspäin suuntautuvien ja horisontaalisten osallistumisen prosessien on kuitenkin jo pitkään todettu olevan maisemademokratian näkökulmasta aidompia, tehokkaampia ja paremmin legitiimejä ratkaisuja tuottavia (Arnstein 1969; Jones 2018; Jones 2007; Jones 2011).

Aitoa osallisuutta tavoittelevat suunnittelukäytännöt näyttäytyvät edelleen vaihtoehtoi-
sina vallitsevalle tavalle suunnitella ympäristöä, mutta niitä on viime aikoina erityisesti
CoELC:n tavoitteiden pohjalta pyritty kehittämään. Onnistuneita maisemademokratiaa
edistäneitä hankkeita on toteutettu muun muassa Espanjan Kataloniassa ja Galiciassa
(Nogué & Wilbrand 2010; Santé ym. 2019; Sala i Martí 2021). Vallitsevana on edelleen asian-
tuntijälähtöinen suunnittelu, jossa asiantuntijatieto nähdään objektiivisena suunnitte-
lun lähtökohtana, kun taas ympäristössä elävien ihmisten tieto nähdään subjektiivisena ja
epäluotettavana (Stephenson 2010; Henningsson ym. 2014; Sani 2015; Butler 2018; Butler
2016).

Suomalaisessa maisemapolitiikassa kansalaisten osallisuus on nähty tärkeänä ja sitä on pyritty lisäämään ainakin 1990-luvulta saakka. Jo edellä aluvuossa 1.1. kuvatut uudistukset itsessään on mahdollista nähdä osallisuutta lisäävinä, koska ne ovat nostaneet maisemaa julkiseen keskusteluun ja lisänneet tietoisuutta maisemasta ja kulttuuriympäristöstä.

1.4 Monen äänen maisema: hankkeen ja selvityksen sisältö

Tutkimuksen, poliittisten ohjelmien, viranomaisohjeiden, mediasisältöjen ja selvitysten lisäksi aineistona käytettiin asiantuntijahaastatteluja ja yhtä tuulivoimarakentamisen tapausesimerkkiä. Tapausesimerkistä kerättiin tietoa monin eri menetelmin ja aihepiiristä keskusteltiin 23.11.2022 kutsuseminaarissa ja sen yhteydessä pidetyssä kansalais-toimijoiden paneelikeskustelussa.

Kulttuuriympäristötutkimuksen seura ry:n selvityshanke toteutettiin heinä-joulukuussa 2022. Hankkeessa työskenteli tutkija FT Ilona Hankonen, joka laati selvityksen aiemman tutkimuksen ja hankkeen tuottaman aineiston pohjalta. Selvityksen aineisto koostuu maisema- ja kulttuuriympäristöpolitiikan tutkimuksesta, maisemaa sivuavista poliittisista ohjelma- ja strategiapapereista sekä asiakirjoista, asiantuntijahaastatteluista sekä tapausesimerkkiä koskevista kahdesta työpajasta, asukastilaisuudesta, asukashaastattelusta ja some-analyyseistä.

Työpajat järjestettiin 23.8.2022 ja 6.9.2022 Harjavallassa, Emil Cedercreutzin museossa. Kokemuksellista tietoa tarkasteltiin työpajoissa Kokemäelle Takajärven metsäalueelle suunnitteilla olevan tuulipuistohankkeen valossa. Tutkija osallistui 30.8.2022 Takajärven alueen läheisyydessä sijaitsevan Korkeaojan kylän kyläläisille järjestettävään, säännöllisesti kokoontuvaan vapaamuotoiseen keskustelukerhoon. Illan teemaksi otettiin tuulipuistohanke ja siitä paikallistasolla käyty keskustelu, alueen nykykäytöt ja paikallinen tieto. Lisäksi keskusteltiin yhden tuulipuistohanketta vastustavan maanomistajan kanssa ja analysoitiin aiheesta kahdessa paikallisessa Facebook-ryhmässä käytyä keskustelua.

Ensimmäiseen työpajaan 23.8. osallistui seitsemän henkilöä, joista kaksi hallinnon, kolme tutkimuksen ja kaksi asukasyhdistyksen edustajia. Toinen, 6.9. järjestetty työpaja jatkoi keskustelua ensimmäisen työpajan pohjalta. Työpajaan osallistui yhdeksän henkilöä, joista kolme edusti hallintoa, yksi tutkimusta, yksi tuulivoimayhtiötä, kaksi paikallisyhteisöä ja kansalaisyhteiskuntaa, yksi sekä paikallisyhteisöä että hallintoa ja yksi oli yhteisötaiteen ja taiteellisen kehittämisen asiantuntija. Myrsky Energia Oy:n edustaja Heidi Laurila esitteli lyhyesti Kokemäen Takajärven tuulipuistohanketta. Laurilalta kysyttiin mm. alueelle tulevien huoltoteiden leveydestä ja metsästysmahdollisuudesta alueella.

Asiantuntijahaastattelut ovat tärkeä osa hankkeen lähdeaineistoa. Haastatteluja antoivat *Kulttuuriympäristöstrategian 2014–2020* valmisteluun joko strategiatyöryhmässä tai lausunnonantajina toimineet henkilöt, osallistamista tutkineet asiantuntijat sekä ympäristökulttuurin ja maankäytön eri osa-alueiden asiantuntijat. Haastattelut täydensivät ja tarkensivat tutkimuslähteistä saatua tietoa.

Marraskuussa 2022 hanke järjesti *Monen äänen maisema* -seminaarin Tieteiden talolla Helsingissä. Seminaarissa keskusteltiin eri alojen asiantuntijoiden alustusten pohjalta kokemuksellisen maisematiedon tutkimuksesta sekä osallistumista ja osallisuutta lisäävistä tiedon tuottamisen menetelmistä ja ympäristösuunnittelun käytänteistä. Seminaarissa kuullut asiantuntijapuheenvuorot tarkensivat monia ajankohtaisia maisemapoliittisia kysymyksiä Suomessa. Seminaarin sisältöön palataan luvussa 5.

Kuva 2. Hanko. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2021.

2 Mitä on kokemuksellinen tieto?

Kokemuksellinen tieto on kansalaisten omakohtaiseen kokemukseen pohjautuvaa tietoa. Se muodostaa oman tietokategoriansa. Muita tietokategorioita ovat esimerkiksi tutkimustieto, asiantuntijatieto ja perinnetieto.

Kokemuksellinen tieto on kansalaisten omakohtaiseen kokemukseen pohjautuvaa tietoa. Se muodostaa oman tietokategoriansa. Muita tietokategorioita ovat esimerkiksi tutkimustieto, asiantuntijatieto ja perinnetieto.

Kokemuksellisen tiedon esille pääsy koettiin niin keskeisenä elementtinä maisemademokratiassa, että aiheen erillinen selvitys nähtiin tarpeelliseksi osaksi maisemapolitiittisen ohjelman taustatyössä.

Kokemuksellisen tiedon rooli on Suomen maisemapolitiikassa edelleen heikko. Se pääsee osaksi hallinnon tietorakenteita jossakin määrin vain luontotiedon (lajistoa koskevat havainnot) osalta. Tiedon yhteistuottaminen ja kansalaisten osallisuus olisivat kuitenkin tärkeä osa kestävästä suunnittelusta.

Koska kokemuksellinen tieto on laadullista, se voi kohdistua lähes mihin tahansa. Lisäksi se käsitteellistyy eriaikaisesti ja eri tavoin eri tilanteissa, ja näin ollen se on saanut vain vähän huomiota maankäytön suunnittelun erilaisissa prosesseissa.

2.1 Kokemuksellisen tiedon määritelmä ja rajapinnat

Kokemuksellisella tiedolla tarkoitetaan tässä raportissa tietoa, joka pohjautuu ihmisen elinympäristöstään saamiinsa välittömiin havaintoihin, vaikutelmiin ja kokemuksiin. Myös suullisena perintönä siirtyvää tietoa voidaan pitää kokemuksellisena tietona.

Ympäristön käyttöä ja sen arkisia sosiaalisia, kulttuurisia ja esteettisiä arvoja koskeva kokemuksellinen tieto institutionalisoituu heikosti. Kokemuksellista tietoa ei ole huomioitu tiedon lajina maisemaa koskevissa poliittisissa strategioissa arkkitehtuuripoliittista ohjelmaa lukuun ottamatta. Yhtenä kokemuksellisen tiedon institutionalisoitumista jarruttavana tekijänä voi pitää ympäristöön kohdistuvan hallinnon ja tietojärjestelmien pirstoutuneisuutta. Tällä hetkellä kokemuksellista tietoa on integroitu kulttuuriympäristöselvityksiin joissakin selvityshankkeissa, mutta käytäntö ei vielä ole valtavirtaistunut.

Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020:n lausuntoaineistossa kokemuksellisen tiedon heikkoon asemaan kiinnitettiin useasti huomiota. Lausujat toivoivat kansalaisten laajempaa osallistamista tiedon tuottamiseen, kokemuksellisen tiedon tunnustamista tutkimustietoon rinnastuvaksi relevantiksi tiedon muodoksi ja yleistä kansalaisosallisuuden lisäämistä. Joissakin lausunnoissa tietokäsitystä kritisoi laajasti, ja kansalaisten mahdollisuutta osallistua tiedon tuottamiseen nähtiin demokratian toteutumisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä. Kulttuuri- ja luonnonympäristöjen erottelua pidettiin ongelmallisenä ja kansalaisten ympäristökokemukselle vieraana.

Tietoa ja sen määrittelyä voi pitää maisemademokratian hyvin keskeisenä aspektina. Pia Bäcklund (2007) kutsuu *tietämisen politiikaksi* valintoja, joita hallinnossa tehdään päätöksenteossa huomioitavan tiedon suhteen. Kansalaisten kokemuksellisen tiedon voi ajatella pääsevän osaksi päätöksentekoprosesseja vasta ohitettuaan kaksi portinvartijaa. Ensimmäinen portinvartija liittyy tiedon määrittelyyn eli siihen, mitkä asiat ylipäättään voivat olla tiedon kohteena. Toinen portinvartija liittyy tiedon relevanssin määrittelyyn. *Tiedon portinvartijoiksi* kutsutaan toimijoita, jotka sijoittuvat tietojärjestelmän (esimerkiksi organisaatio tai instituutio) ja sen ulkopuolisen tietomaailman rajapintaan suodattaen ja valikoiden tietoa, joka voidaan hyväksyä osaksi tietojärjestelmää. Yhteiskunnallisessa päätöksenteossa portinvartijoina toimivat usein yhteisöt ja organisaatiot, jotka suodattavat ja valikoivat kansalaisyhteiskunnasta tulevaa tietoa (Lehtinen 2022). Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset asiantuntijaorganisaatiot ja etujärjestöt. Nämä rakenteet säätelevät kansalaisten kokemuksellisen tiedon näkyväksi tulemistä. Ne voivat tietoa ja käsitteitä määrittelemällä legitimoida ja poissulkea kokemuksellista tietoa. Tällöin kokemuksellisen tiedon esille tulo osallistavissa prosesseissa, kuten maakuntakaavoituksen yhteistyöryhmissä, voi estyä.

Kokemuksellinen tieto mainitaan tätä selvitystä varten tarkastelluista asiakirjoista vain arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa (*Kohti kestävää arkkitehtuuria...* 2022). Tarkastelluissa poliittisissa strategioissa ei yleensä käsitellä kokemusta tiedon lähtökohtana tai kansalaisten kokemuksellista tietoa tiedon muotona. Hallinnollisesti kyse on siis varsin uudesta ja vielä heikosti jäsentyneestä asiasta.

Kokemuksellinen tieto voi muuttua osaksi institutionaalisia tietorakenteita. Luontoon kohdistuva luonnontieteellinen tieto on tiedon osa-alue, jolla kokemuksellinen tieto jo siirtyy jossain määrin osaksi institutionaalisia tietojärjestelmiä. Tällöin puhutaan *kansalais-tieteestä*. Esimerkki tällaisesta prosessista kuvataan kuviossa 3. Kulttuuriseen tietoon vastaavia kansalaistieteenrakenteita ei vielä ole juuri päässyt syntymään.

Kuvio 3. Luonnontieteissä kansalaistiede on jo pitkään ollut tiedontuotannon muoto, jolla on mahdollisuus tuottaa institutionalisoituvaa tietoa.

Muistitiedon osalta vastaavaa siirtymää voi tapahtua muistitiedon keruiden kohdalla. Tällöin kansalaisen rooli ei ole yhtä aktiivinen kuin yllä kuvatussa luontotietoa koskevassa esimerkissä, koska aloite muistitiedon keruuseen tulee yleensä tiedeyhteisöltä. Tosin myös paikallisyhteisöt, esimerkiksi kotiseutuyhdistykset, voivat olla aloitteellisia muistitiedon keruussa. Muistitieto voi keruiden kautta siirtyä osaksi tieteen tietorakenteita, mutta sen rooli niissä on pikemminkin tutkimusaineiston kuin tiedon luonteinen. Maisemaa muokkaaviin prosesseihin muistitieto ei yleensä vaikuta, jollei ympäristö ole jo ennalta institutionalisoitunut arvokkaaksi kulttuuriperinnöksi.

Monitoimijainen tiedon yhteistuottaminen voidaan nähdä keskeisenä kestävyiden osatekijänä (Hilger ym. 2021). Tämä edellyttää siirtymistä kohti deliberatiivisen ja radikaalin demokratiakäsityksen pohjalta nousevia tietokäytänteitä, joissa kansalaisten osallisuus tiedon tuottamisessa ja soveltamisessa on jatkuva osa suunnitteluprosesseja eikä ainoastaan erillinen prosessin vaihe. Kansalaistiedon roolin ei tule rajoittaa vain esimerkiksi ympäristön arvoja, sosiaalisia aspekkeja ja käyttöä koskevan paikkatietodataan, vaan sen tulisi olla mukana määrittelemässä olennaisia tutkimuskysymyksiä, tiedon tarpeita ja argumentteja (Hilger ym. 2021).

Kokemuksellisen kansalaistiedon mukaan ottamista on kokeiltu yksittäisissä selvityshankkeissa, mutta käytäntö ei vielä ole laajalti levinnyt. Kuitenkin kokemuksellisen tiedon mukaan ottaminen voi tuoda esille ympäristön arvoja ja aspekkeja, jotka muuten jäisivät pimentoon. Esimerkin tästä tarjoaa Nastolan kulttuuriympäristöselvityksen yhteydessä järjestetty *Kotiseutumme Nastola* -karttakysely.

Kysely tuotti tietoa asukkaiden kulttuurimaisemaa koskevista arvostuksista ja näkökulmista. Kyselyssä pyydettiin vastaajia sekä arvioimaan asiantuntijoiden valitsemaa kohteita ja ympäristökokonaisuuksia että merkitsemään kartalle itselleen tärkeitä kohteita.

Vastauksista ilmeni, että asukkaat olivat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta pääosin yhtä mieltä asiantuntijoiden arvokkaiksi luokittelemien kohteiden merkityksestä. He kuitenkin toivat esille paljon kohteita ja maisemaelementtejä, joita asiantuntijat eivät olleet huomioineet arvioinnissaan. Asukkaat arvioivat kulttuurisesti arvokkaiksi myös luonnonympäristöjä kuten vesistöjä, rantoja ja luonnontilaisiksi arvioituja metsiä. Arvoja määriteltiin paljon toiminnallisista lähtökohdista esimerkiksi uimiseen, melontaan, retkeilyyn ja ulkoiluun sopivina paikkoina. Myös kasvillisuutta, eläimistöä ja puita arvioitiin kulttuurisesti arvokkaiksi (Marttila 2017).

Kysely toi esille sen, että arjen maisemassa luonnonelementit ja rakennettu ympäristö eivät ole toisistaan erillisiä, vaan sulautuvat yhdeksi kokonaisuudeksi. Tästä johtuen kulttuuriympäristö-, kulttuurimaisema- ja rakennusperintöinventoinnit eivät tuo esille maiseman arvoa täysin sellaisena kuin ihmiset sen kokevat. Samaten maiseman aineettomat aspektit voivat jäädä havaitsematta, jos kokemuksellista tietoa ei kerätä.

2.2 VAMA-päivitysinventoinneista annetut lausunnot ja kannanotot: kohtaavatko kansalaisten kokemuksellinen tieto ja hallinnon tietokäytännöt?

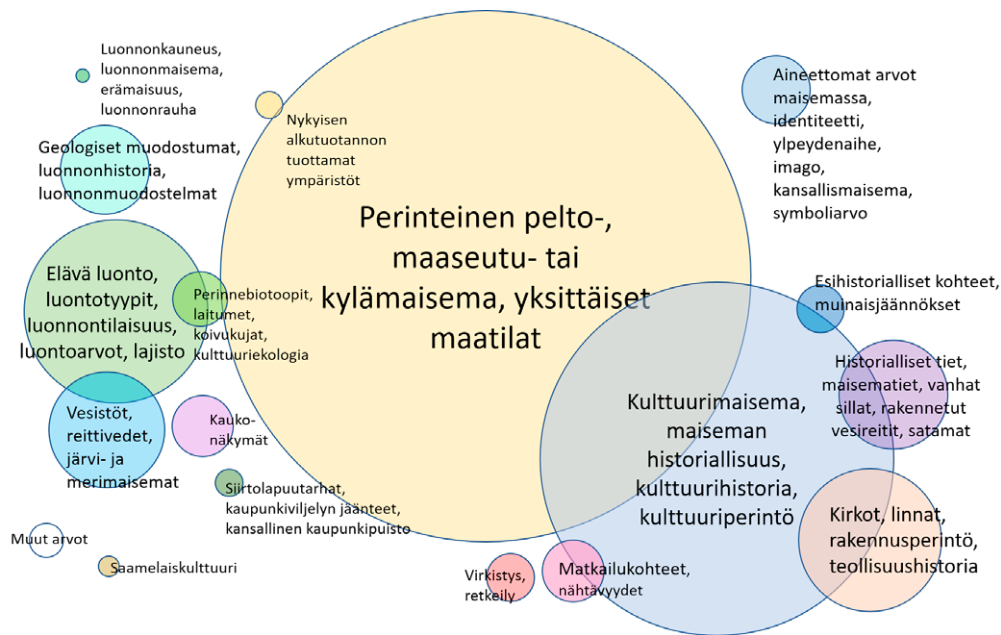
Kokemukselliseen tietoon voidaan hallinnossa suhtautua eri tavoin. Se voidaan nähdä esimerkiksi lausuntoilanteissa hallinnon argumentointia tukevana tietona (Joukio 2022) tai toisaalta itsenäisenä tiedon lajina, joka voi täydentää ja/ tai korjata hallinnon tuottamaa asiantuntijatietoa. Ensimmäinen mainittu lähestymistapa on tavallisempi.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista annetut lausunnot ja kannanotot -raportti (Linkola ym. 2018) tarjosi mahdollisuuden verrata hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan käsityksiä maiseman arvoista. Nämä poikkesivat toisistaan jonkin verran. Kansalaiset pitivät kannanotoissaan arvokkaana maisemana useimmin luonnonympäristöjä, hallinto lausunnoissaan maaseudun viljelymaisemaa.

Hallinnon näkemyksiä edustivat lausunnot, joita olivat antaneet kunnat, maakuntien liitot, ELY-keskukset ja maakuntamuseot. Lausuntoaineistossa huomioitiin ne argumentit, jotka koskivat ympäristön senhetkistä tilaa.

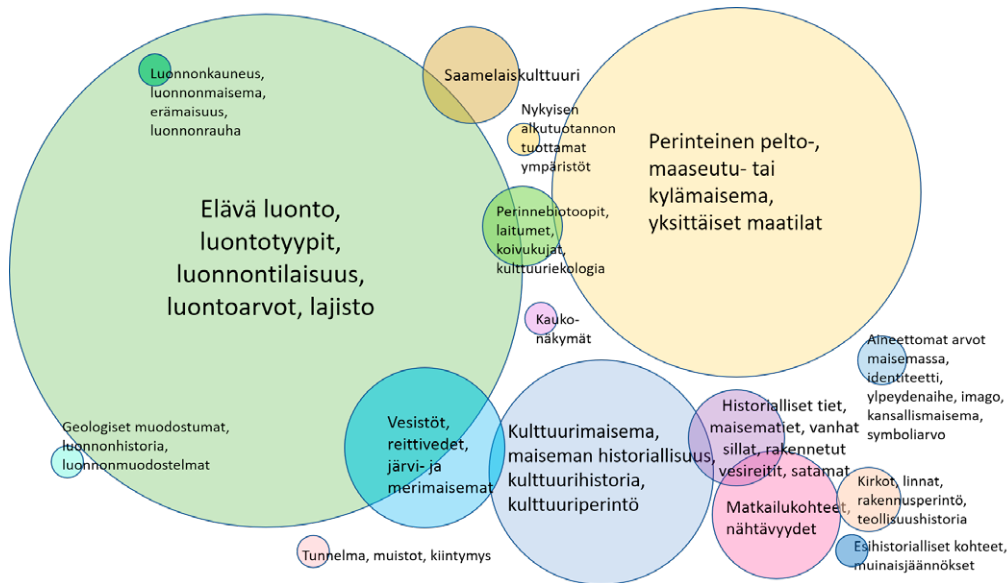
Referoidulle lausuntoaineistolle (Linkola ym. 2018) tehtiin sisällönanalyysia, jossa haettiin ensin vastausta kysymykseen: Miksi tämä maisema on lausunnonantajan mielestä erityisen arvokas tai millainen sen pitäisi olla ollakseen erityisen arvokas?

Kuvio 4. Hallinnon (kunnat, maakuntaliitot, ELY-keskukset, valtionhallinto) antamissa lausunnoissa VAMA-päivitysinventointiin esille tulevat arvokkaan maiseman indikaattorit.

Lausuntoaineiston pohjalta arvioiden hallinnon toimijat tarkoittavat arvokkaalla maisemalla ennen kaikkea perinteistä, pitkän maankäytön historian tuloksena syntyneitä avointa viljely- ja kylämaisemaa (kuvio 4). Yli neljännes ympäristön laatua koskevista positiivisista luonnehdinnoista viittasi viljelymaisemaan, maaseutumaisemaan, perinteiseen kylämaisemaan sekä maanomistajien ja monien sukupolvien työn muokkaamaan ympäristöön. Kaikkiaan yli 60 % hallinnon positiivisista lausumista viittaa ihmisen tuottamaan ympäristöön. Pääosin ilman ihmisen vaikutusta syntyneisiin maisematekijöihin, kuten vesistöihin, luontoon ja geologiaan, viittaa 20 % positiivisia maisema-arvoja tarkoittavista lausumista. Maiseman aineettomiin arvoihin, kuten identiteetti-, imago- ja symboliarvoihin, viittaa 3 % lausumista, matkailuun ja nähtävyyksiin 3 % ja ympäristön paikalliseen virkistyskäyttöön 2 % lausumista. Ympäristön sen esteettisiin arvoihin perustuva käyttö on siis hyvin vähän käytetty argumentti hallinnon VAMA-inventointiin antamissa lausunnoissa.

Kuvio 5. Kansalaisyhteiskunnan (asukkaat, maanomistajat ja asukkaita tai maanomistajia edustavat järjestöt) antamissa kannanotoissa VAMA-päivitysinventointiin esille tulevat arvokkaan maiseman indikaattorit.

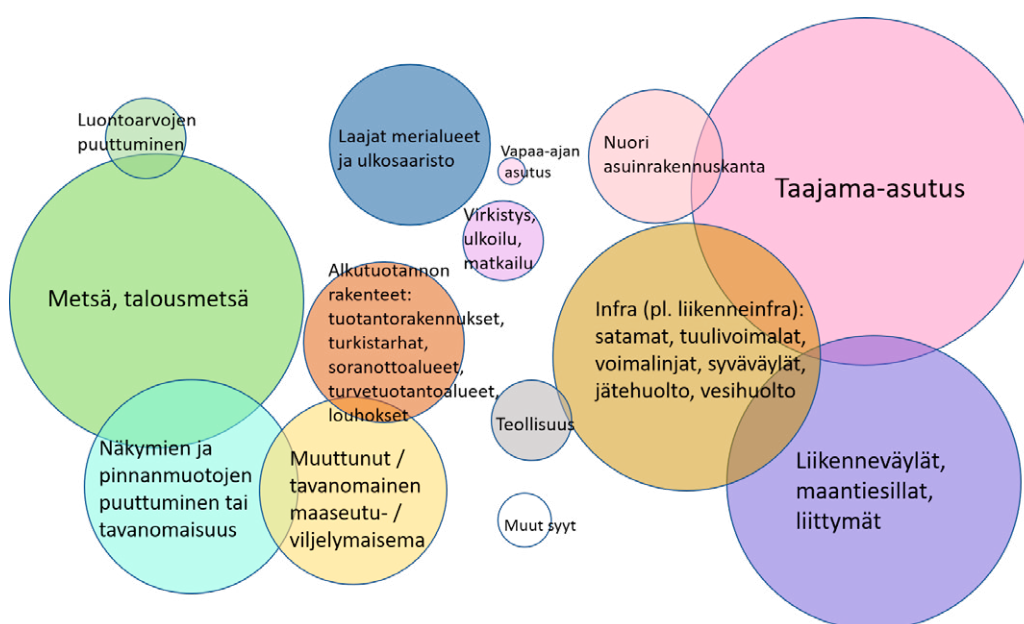

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventointiin antoivat kannanottoja yksittäiset henkilöt ja maanomistajat sekä näitä edustavat yhteisöt ja yhdistykset. Mukana oli myös useiden henkilöiden allekirjoittamia adresseja. Kannanotoissa yli neljännes positiivisiin maisema-arvoihin viittaavista lausumista koskee luontoa: luontotyyppejä, lajistoa, luontoarvoja ja luonnontilaisuutta. Kun tähän lisätään muut pääosin ilman ihmisen toimintaa syntyneet maisematekijät, viittasi positiivisia maisema-arvoja kuvaavista lausumista 37 % luontoon, mikä on lähes kaksinkertainen osuus verrattuna hallinnon vastaaviin lausumiin (kuvio 5).

Luonnonympäristöjen (metsät, suot, vesistöt ja luonto ylipäätään) painottuminen kansalaisyhteiskunnan kannanotoissa arvokkaana maisemana huomattavasti hallinnon antamia lausuntoja enemmän voi selittyä paitsi luonnonympäristöjen arvostuksella visuaalisena maisemana myös ympäristön toiminnallisilla, affektiivisillä ja vuorovaikutteisilla aspekteilla. Luonnonympäristöä ei yleensä katsota, vaan siinä ollaan ja toimitaan. Metsä valtatie varressa auton ikkunasta katsottuna ei välttämättä merkityksellisty maisemana kiinnostavaksi kuten vaikkapa kaunis kylämaisema. Maisemakokemus syntyy metsässä toimiessa ja kytkeytyy siihen osaan luontoa, jonka kanssa ollaan vuorovaikutuksessa: metsästettävään riistaan, poimittaviin marjoihin, etsittyihin harvinaisiin lajeihin tai polttopuiksi kaadettaviin koivuihin. Tämä maiseman ulottuvuus käsitteellistyy edelleen heikosti, eikä sitä juuri oteta huomioon hallinnollisissa prosesseissa. Taustalla

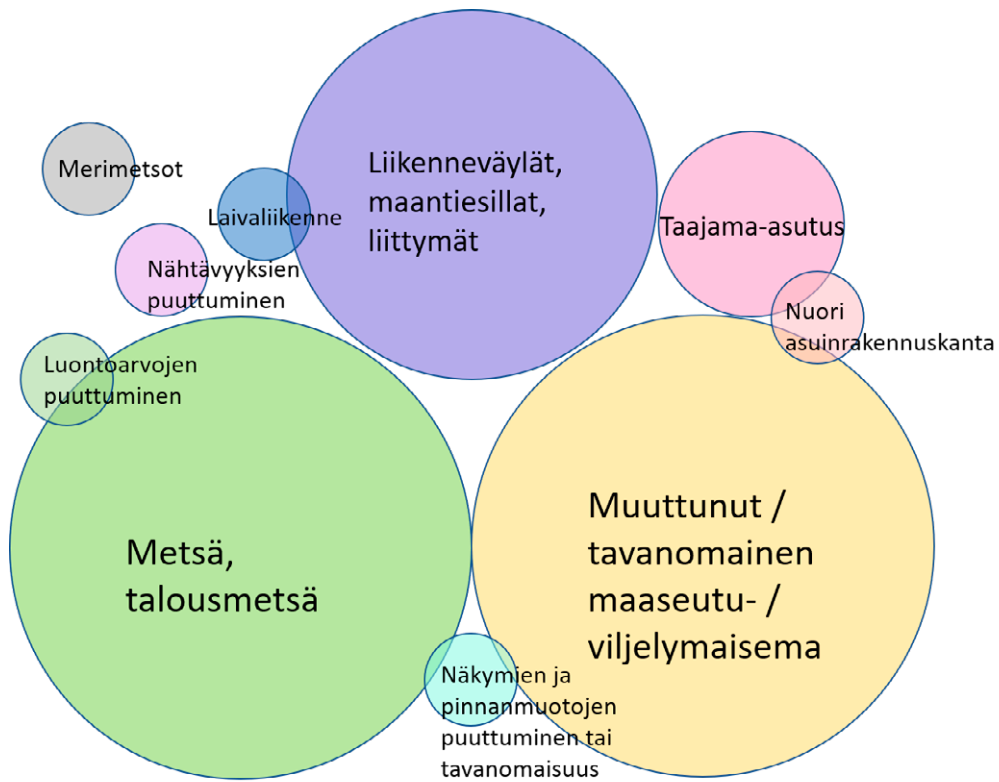
on viime kädessä ontologinen oletus ihmisestä ympäristöstään erillisenä toimijana. Posthumanistinen lähestymistapa haastaa tämän ontologian ja voisi näin tarjota uusia käsitteellisiä välineitä maisemakokemuksen esille saamiseksi myös hallinnon prosesseissa.

Kuvio 6. Hallinnon (kunnat, maakuntaliitot, ELY-keskukset, valtionhallinto) antamissa lausunnoissa VAMA-päivitysinventointiin esille tulevat maisema-arvojen puuttumista indikoivat tekijät.

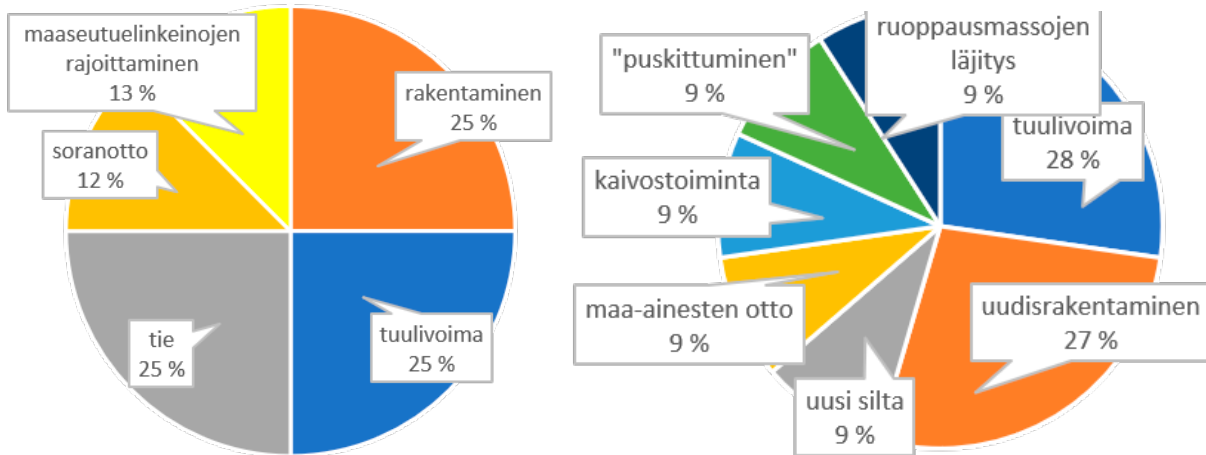
Käsitystä siitä, mikä on maisemaa tai arvokasta maisemaa ilmentävät myös ne argumentit, joilla lausunnoissa ja kannanotoissa perustellaan, miksi inventoitu alue ei lausujan tai kannanottajan mielestä ole arvokasta maisemaa. Hallinnossa tavallisimpia tapoja kiistää inventoinnissa esitetyn VAMA-alueen maisema-arvojen merkitys koostuivat viittauksista taajamamaiseen tai kaupunkimaiseen asutukseen, liikenne- ja muuhun infraan sekä metsään. Nämä argumentit yhdessä kattoivat puolet hallinnon antamista maisema-arvoja kiistävistä lausumista (kuvio 6). Maisema-arvojen puuttumista argumentoitiin usein myös näkymien puuttumisella, maiseman tavanomaisuudella, nykyaikaisilla alkutuotannon rakenteilla ja rakennuskannan nuoruudella. Osa merenrantakunnista piti laajojen merialueiden ja asumattoman ulkosaariston sisällyttämistä rajauksiin perusteettomana. Kannanotoissa metsä- ja maaseutumaiseman tavanomaisuus tai muuttuneisuus sekä liikenneinfra olivat tavallisimmat perusteet maisema-arvojen kiistämiselle (kuvio 7). Argumenttien kokonaismäärä oli pieni, mikä vaikeuttaa vertailua hallinnon argumentteihin.

Kuvio 7. Kansalaisyhteiskunnan (asukkaat, maanomistajat ja asukkaita tai maanomistajia edustavat järjestöt) antamissa kannanotoissa VAMA-päivitysinventointiin esille tulevat maisema-arvojen puuttumista indikoivat tekijät.

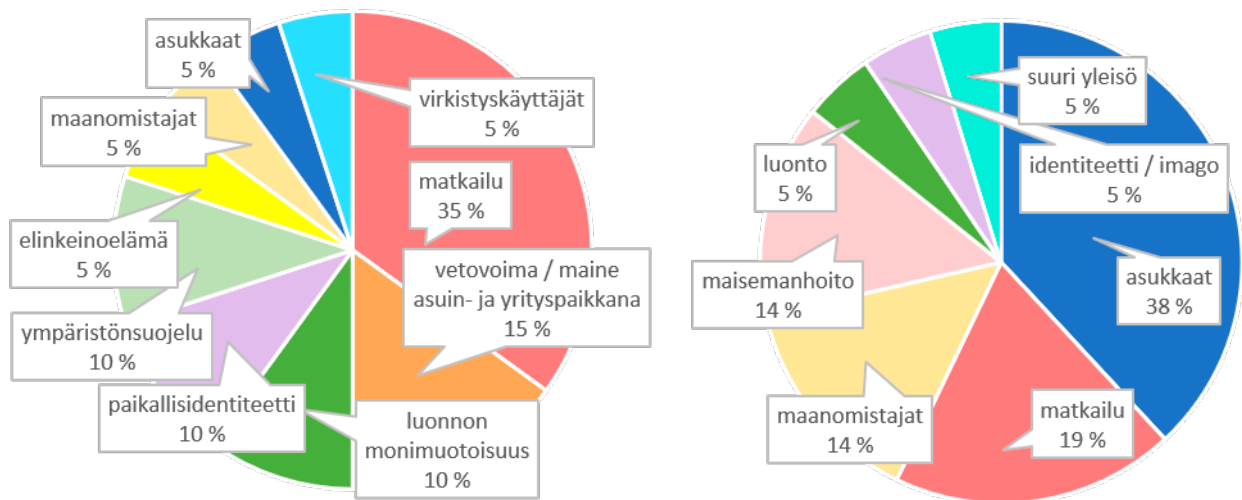
Maisemaan kohdistuviin uhkiin otettiin sekä lausunnoissa että kannanotoissa suhteellisen niukasti kantaa ja uhat nähtiin molemmissa aineistoissa jokseenkin samalla tavoin (kuvio 8).

Kuvio 8. Käsitykset arvokkaaseen maisemaan kohdistuvista uhkatekijöistä VAMA-päivitysinventointiin annetuissa hallinnon lausunnoissa (kuvio vasemmalla) ja kansalaisyhteiskunnan kannanotoissa (kuvio oikealla).

Viranomaislausunnoissa uhkina kulttuuriympäristölle mainittiin rakentaminen, tuulivoimarakentaminen, tiestö, soranotto ja maaseutuelinkeinojen rajoittaminen. Viimeksi mainitun kohdalla viitattiin usein ainakin implisiittisesti itse VAMA-inventointiin, joka tällöin näyttäytyi elävää tuotantomaisemaa "museoivana" toimenä. Kansalaistoimijoiden kannanotoissa uhkatekijöitä mainittiin enemmän. Uudisrakentaminen ja tuulivoimarakentaminen olivat myös näissä useimmin mainittuja uhkatekijöitä. Mainintoja saivat myös sillan rakentaminen, maa-ainesten otto, kaivostoiminta, ruoppausmassojen läjitys ja "puskittuminen".

Kuvio 9. VAMA-päivitysinventoinneista annetuissa viranomaislausunnoissa ja kansalais-yhteiskunnan kannanotoissa inventoinnin hyödynsaajat painottuvat eri tavoin. Vasemmalla hyödynsaajia koskevien mainintojen osuudet hallinnon antamissa lausunnoissa, oikealla kansalais-yhteiskunnan antamissa kannanotoissa.

Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista annetuista lausunnoista ja kannanotoista voi havaita, että hallinto arvioi lausunnoissaan VAMA-inventointien hyödynsaajat hyvin eri tavoin kuin asukkaat ja maanomistajat kannanotoissaan. Kaikkiaan hyödynsaajia arvioitiin suhteellisen niukasti, joten vertailu on vain suuntaa antava (kuvio 9). Hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan toisistaan varsin paljon poikkeavat tavat määritellä hyödynsaajat ilmentävät erilaisia käsityksiä siitä, mikä tai kuka on olennainen toimija ja osallinen maisemassa.

Hallinnon lausunnoissa esiintyvistä viittauksista hyödynsaajiin yhteensä 55 prosentin voi tulkita viittaavan elinkeinoelämään (matkailuelinkeino, yritysten sijoittuminen, elinkeinoelämä). Asukkaisiin, maanomistajiin, paikallisidentiteettiin ja virkistyskäyttäjiin eli kansalaistoimijoihin (asukkaat, maanomistajat, virkistyskäyttäjät, paikallisidentiteetti) hyödynsaajina viittasi neljäsosa argumenteista. Luontoon ja ympäristönsuojeluun hyödynsaajina viittasi viidesosa argumenteista. Asukkaiden ja maanomistajien sekä näitä edustavien yhteisöjen kannanotoissa kansalaistoimijoihin viittasi 62 prosenttia maininnoista. Mikäli myös maisemanhoitoon liittyvät argumentit lasketaan tähän kategoriaan, nousee kansalaistoimijoiden osuus maininnoista 76 prosenttiin. Matkailuun viittasi vajaa viidenes hyödynsaajia koskevista argumenteista, luontoon 10 prosenttia. Mikäli maisemanhoito argumenttina tulkitaan ensisijaisesti luontoa hyödyttävänä toimintana, nousee luonnon osuus hyödynsaajana viidennekseen viittauksista. Hallinnon ja kansalaisten erilaiset tavat

tulkita ja painottaa hyödynsaajia viittaavat erilaisiin näkemyksiin keskeisistä ja huomioon otettavista toimijaryhmistä. Jos hallinnon ja kansalaisten käsitykset toimijuuksista ovat kovin erilaiset, voi osallisuus toteutua heikosti.

Kuva 3. Helsinki, Vuosaari. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2020.

3 Osallistamisella ja osallistumisella kokemuksellinen tieto esiin

Osallistaminen on uusien haasteiden edessä mediakentän laajenemisen ja pirstaloitumisen sekä yhteiskunnan moninaistumisen johdosta. Osallistamisen ja kokemuksellisen tiedon keräämisen menetelmät, jotka toimivat hyvin 30 vuotta sitten, eivät nykyään ole enää riittäviä tai toimivia.

3.1 Osallistaminen ja vuorovaikutus maankäytön suunnittelussa

Osallistamisen perinteisimpiä menetelmiä ovat asukastilaisuudet ja asukaskyselyt, mutta nämä koetaan nykyään riittämättömiksi ja jopa vanhentuneiksi menetelmiksi. Osallisten joukko on moninaistunut, samoin heiltä potentiaalisesti saatavan tiedon määrä. Tämä on luonut osallistamiselle uusia haasteita. Osallistamista suunnittelevan ei enää tarvitse ainoastaan kysyä paikallisyhteisön näkemystä, vaan on kyettävä myös luomaan vuorovaikutusta kansalaisyhteiskunnan eri osien välille (Staffans ym. 2020) sekä tunnistamaan rinnakkaisia paikallisyhteisöjä ja näiden keskinäisiä suhteita. Haastateltujen ja työpajoihin osallistuneiden mukaan asukastilaisuuksiin ei osallistuta ja kyselyt jäävät huomiotta. Mediasisältöjen kasvanut määrä ja moninaisuus hukuttavat ne alleen. Asukastilaisuudet voidaan toisinaan kokea myös epämieluisina toteuttaa ja mikä oleellista, niiden kautta saadaan vain vähän lisäinformaatiota.

Kunnallisella yleis- ja asemakaavasuunnittelun tasolla kuntalaisten osallistuminen on mahdollistettu tavallisimmin liberaalin demokratiakäsityksen mukaisin menettelyin. Isoimmissa kaupungeissa on laajasti käytössä myös osallistavaan demokratiakäsitykseen pohjautuvia prosesseja, joissakin myös deliberatiiviseen ja radikaaliin demokratiakäsitykseen nojautuvia osallistamisen tapoja.

Osa haastatelluista asiantuntijoista näki osallistumiselle olevan käytännön esteitä, joita tuottavat mm. suunnitteluprosessien politisoituminen ja toisinaan myös suunnittelusta vastaavien viranomaisten asenteet. Haastatellut pitivät kuntien maankäytön suunnittelua valvovien alueellisten viranomaisten riittävää resursointia ja kansalaisten laajojen valitusmahdollisuuksien säilyttämistä tärkeänä maisemademokratian toteutumisen reuna-ehtona. Kaupunkisuunnittelussa osallistamisen kehittämisessä edelläkävijöiksi mainittiin Lahti, Helsinki ja Espoo. Näissä on panostettu mm. kokemuksellisen paikkatiedon

keruuseen, palvelumuotoiluun, varhaiseen osallistamiseen ja vuorovaikutukseen. Lahden kaupunki rekrytoi vuonna 2013 vuorovaikutussuunnittelijan, minkä jälkeen vastaava toimi on perustettu osaan muista suurimmista kaupungeista.

Erityisesti arkeologian asiantuntijat näkivät maankäytön suunnittelun ja valvonnan demokraattisuuden yhtenä ongelmana hallinnon sektoroitumisen, jonka katsottiin jopa voimistuneen viime vuosina. Vahvin sektoriraja piirtyy luonnonympäristöjä ja kaavoitettuja rakennettuja ympäristöjä käsittävien hallinonalojen välille, mutta myös näiden sisällä nähtiin olevan tarpeetonta sektorijakoa. Esimerkiksi muinaisjäännöksiä ja rakennettua kulttuuriympäristöä hallinnoivat eri viranomaiset: arkeologista perintöä alueelliset vastuumuseot, rakennusperintöä ELY-keskukset.

Digitaalinen osallistuminen on nähty ratkaisuna perinteisten osallistamistapojen ongelmiin. Esimerkiksi Inarissa on syksyllä 2022 kokeiltu osallistamisen työkaluna älypuhelimella toimivaa sovellusta ”Inari Appia”, jonka kautta kuntalaiset voivat antaa palautetta ja esittää ideoitaan. Osallistamiskanavat (esim. kuntalaispalaute) ovat perinteisiä, mutta älypuhelinsovellus helpottaa asiointia kunnassa, jossa etäisyydet ovat suuria. Sovellus toimii sekä suomeksi että kaikilla Suomessa puhuttavilla saamen kielillä (Inarin kunta kokeilee... 2022).

Karttatyökalut, kuten E-harava ja Maptionnaire mahdollistavat paikkaan sidotun tiedon keruun verkossa toteutettavilla kyselyillä. Tämä ei kuitenkaan yksin vielä ratkaise osallistamisen kaikkia haasteita. Myös karttakyselyiden vastaajamäärä voi jäädä pieneksi. Aineistossa tuli toisaalta esille myös kokemuksia onnistuneista karttakyselyistä. Kyselyyn vastaaminen edellyttää vastaajalta kartanlukutaitoa ja tietoteknisiä perusvalmiuksia. Esimerkiksi ikääntyneet voivat kokea vastaamisen hankalaksi. Lahden Nastolan kulttuuriympäristöselvityksessä järjestettiin verkossa tapahtuvan paikkatiedon keruun rinnalla asukastilaisuus, jossa osallistujat saivat näyttää samoja tietoja paperikartalla ja tilaisuuden vetäjä merkitsi tiedot karttakyselyyn osallistujien puolesta. Tämä lisäsi erityisesti iäkkäimiltä vastaajaryhmiltä saadun tiedon määrää.

Aineiston valossa vaikuttaa siltä, että uusia osallistamisen tapoja sovelletaan kaikenkokoisissa kunnissa eri puolilla maata samalla kun perinteisten menetelmien rajoitteet tiedostetaan. Käytännöt ovat kirjavia ja osallisuuden toteutumisessa on suurehkoja eroja kuntien välillä.

3.2 Osallistamisen ongelmat

Osallistamalla saatua tietoa voi sisältyä virhelähteitä, jotka on syytä tiedostaa. Pyrkinessään omaksumaan tehokkaita diskursseja hallinnon kanssa asioidessaan ihmiset saattavat puhua eri arvoista ja asioista kuin mitä tarkoittavat. Osallistujien motiivit voivat olla toisenlaiset kuin mitä he tuovat esille. Yhteisöjen sisäiset sosiaaliset ilmiöt ja valtasuhteet voivat vaikuttaa siihen, millaista tietoa tuodaan esille ja millaista taas ei. Kun osallistaminen ei mahdollista julkilausuttuja tavoitteita eli tuota osallistumista tai jopa eriarvoistaa osallisia, voidaan puhua suunnittelukäytäntöön pesiytyneestä patologiasta. Tällöin kokemuksellinen tieto ei välttämättä tule esille.

Maankäytön suunnittelun käytännöllä – niin kuin kaikilla sosiaalisilla käytännöllä – on taipumus kehittyä aika ajoin patologiseksi. Ne ajautuvat toimintavaikeuksiin ja umpikujatilanteisiin, joiden ainoana syynä ovat niiden itse pystyttämät esteet korjaavalle oppimiselle (Mäntysalo & Nyman 2001, 11).

Patologia suunnittelussa tarkoittaa osallistumiseen sisäänrakennettuja tai -rakentuneita, demokratiavajetta tuottavia ominaisuuksia. Tällöin jokin suunnittelun osa, esimerkiksi osallistaminen, toimii vastoin julkilausuttuja tavoitteitaan.

Osallistamiseen voi sisältyä ongelmia, jotka johtavat siihen, että osallistamisesta huolimatta kansalaisten osallisuus ei toteudu kaikkien kannalta tyydyttävällä tavalla. Tällöin esimerkiksi jonkin osallisryhmän toissijaiset tarpeet voivat saada enemmän painoarvoa kuin toisen ryhmän ensisijaiset tarpeet tai joitakin ympäristön kokemuksellisia аспекteja ei tunnisteta.

Perinteiset osallistamisen käytännöt saattavat tuoda painotetusti esille 1) kriittisiä näkemyksiä esitettyyn suunnitelmaan ja 2) vahvassa sosiaalisessa asemassa olevia ryhmiä. Koska kuulemistilaisuuksiin tai vastaaviin tilaisuuksiin osallistuminen vaatii aktiivisuutta, ei suunniteltua, maisemaa muuttavaa hanketta kannattavien tai siihen neutraalisti suhtautuvien motivaatio välttämättä riitä osallistumiseen, jollei heillä ole vahvoja taloudellisia intressejä saada suunnitelmaa toteutetuksi.

Lapset, nuoret, iäkkäät, syrjäytyneet ja heikosti valtakielisiä osaavat jäävät helposti syrjään osallistamisesta (Bäcklund & Kanninen 2015; Häyrynen, S. 2017). Erityisesti haja-asutusalueilla maanomistajien asema osallistamisen kohteina helposti korostuu muuhun väestöön nähden varsinkin silloin, jos kyse on ns. luonnonympäristöön sijoittuvasta hankkeesta. Osallistaminen voi antaa painotetusti äänivaltaa paikallisille mielipidevaikuttajille ja valtaa omaaville ryhmittymille jopa sillä tavoin, ettei osallistamista toteuttava viranomais tule tästä tietoiseksi (Häyrynen S. 2017).

Käsitteet *nimby* ja *local trap* viittaavat osallistamisen kautta saadun tiedon tavallisiin vinoutumiin, joiden taustalla on edellä kuvattuja syitä. Nimby (Not In My Back Yard) viittaa ilmiöön, jossa sosiaalisesti, kulttuurisesti tai kiinteistön arvoon liittyvistä syistä torjuttuja, mutta yhteiskunnassa tärkeitä tai välttämättömiä palveluita tai rakenteita ei haluta oman kodin läheisyyteen. Päätöksenteolle nimby tuottaa kaksisuuntaisen haasteen: toisaalta riskinä on taipua tekemään ratkaisuja äänekkään mielipidevaikuttajajoukon ehdoilla, toisaalta ohittaa nimbynä relevanttia paikallista ja kokemuksellista tietoa. nimby-ilmiöön liittyy usein mielipidevaikuttajien taakse ryhtyminen, adressit ja argumentointi muilla kuin vastustusta tosiasiallisesti motivoivilla seikoilla. Viime mainittua argumentoinnin tapaa esiintyy runsaasti myös silloin, kun kyseessä ei ole nimbynä pidettävä ryhmäilmiö, vaan yksilön aito kokemus ympäristönsä toiminnallisista ja esteettisistä arvoista. Tällöin kyse on siitä, että kokemuksellinen tieto ei käsitteellisty tai saa hallinnossa painoarvoa, jolloin se korvataan muilla argumenteilla. Maisema-arvoja koskevien argumenttien ja todellisten vaikuttimien väliset suhteet voivat olla moninaisia. Tällöin ei aina ole yksiselitteistä, milloin jonkin hankkeen saama kritiikki on luokiteltavissa nimbyksi.

Local trap liittyy yhteisölähtöiseen osallistamisen tai tutkimuksen tapaan. Se tarkoittaa pinnallisia yleistyksiä ja oletuksia kiinteistä paikallisyhteisöistä ja niissä vallitsevasta konsensuksesta. Virhepäätelmiä voi syntyä, jos yhteisöjen sisäiset valtasuhteet ja jännitteet tai yhteisöjen moninaisuus jäävät havaitsematta (Purcell 2006; Sani ym. 2015; Setten & Myrvang Brown 2013; Häyrynen S. 2017). Tällöin paikallisdemokratian lisäämiseksi suunniteltu tiedonhankinnan tai hallinnan tapa ei välttämättä lisääkään demokratiaa, vaan vahvistaa olemassa olevia valtasuhteita ja poliittisia tai kognitiivisia lukkiutumia (Barnett 2020; Riihimäki 2019).

Osallistamisen yksi, osittain yllä kuvattuun local trap -problematiikkaan liittyvä ongelma ovat lukkiutumat ja niiden tunnistaminen. Lukkiutuman käsite pohjautuu polkuriippuvuusteoriaan, jota on maisemantutkimuksessa soveltanut Matti Riihimäki (2019) maisemansuojelualueita koskevassa tutkimuksessaan. Lukkiutumilla tarkoitetaan rakenteita, jotka estävät tai hidastavat uusien kehityspolkujen syntymistä.

Osallistaminen tapahtuu edelleen usein varsin myöhäisessä suunnittelun vaiheessa. Laissa osallistuminen kytketään kaavan vireilletuloon, jota ei ole tarkemmin määritelty. Rakennusoikeutta voidaan tarkastella varallisuuden osana ja suunnitelmaa rakentajan liikesalaisuutena, jolloin osallistaminen aloitetaan vasta sen tavoitteiden kannalta liian myöhäisessä vaiheessa. Maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää julkista keskustelua erityisesti yleiskaavoitusvaiheessa. Mikäli yleiskaava jää tavoitteiltaan hyvin yleisluontoiseksi, aktualisoituvat maankäytön tavoitteisiin liittyvät konkreettiset keskustelut helposti vasta yksityiskohtaisemman kavasuunnittelun kohdalla. Tämä taas vahvistaa edellä kuvattua liian myöhäisen osallistamisen problematiikkaa, ja tällöin myös yleiskaavan ja siihen liittyvän osallistamisen ohjausvaikutus jää lainsäätäjän tarkoittamaa ohuemmaksi.

Yleiskaavatasoon osallistumiseen liittyvä ongelma on myös yleiskaavan lähtökohtainen yleispiirteisyys, mikä tekee kansalaisille vaikeaksi hahmottaa sen mahdollisia vaikutuksia omiin arjen maisemiinsa: *“Osallinen voi tällöin joutua osallistumaan sellaiseen suunnitelmaan, jonka yhteyttä hänen oman arkensa järjestämisen ongelmiin hänen on liian vaikea mieltää.”* (Mäntysalo & Nyman 2001, 45–46).

Sitran teettämässä selvityksessä (Jämsén ym. 2022) yhdeksi kansalaisten yleisellä tasolla kokemaksi osallisuuden esteeksi ilmenivät hallinnon käyttämä käsitteistö ja kieli. Epätarkoituksenmukainen käsitteistö voi heikentää ihmisten mahdollisuuksia tuottaa eksakteja kuvauksia ympäristökokemuksistaan ja toisaalta hallinnon kykyä ottaa vastaan ja tulkita kansalaisten tuottamia kuvauksia. Esimerkiksi Nastolan kulttuuriympäristöselvityksessä kansalaisten kokemuksellisen tiedon integroiminen osaksi kokonaisuutta on edellyttänyt selvityksen laatineilta asiantuntijoilta joustavuutta *kulttuuriympäristön* käsitteen suhteen. Joustamaton, vakiintuneeseen diskurssiin pitäytyvä käsitteen käyttö olisi johtanut tilanteeseen, jossa kansalaisten olisi tulkittu vastaavan karttakyselyyn “väärin” merkitessään lähimetsiä ja rantoja itselleen tärkeäksi kulttuuriympäristöksi. Kyky käsitteiden uudelleenmäärittelyyn ja uusien käsitteiden tuottamiseen on kokemuksellisen tiedon vaikuttavuuden edellytys.

Rajaamalla maiseman piiriin kuuluvia asioita voidaan myös rajata osallisuutta joko tahattomasti tai tarkoituksella. Esimerkiksi Maa- ja metsätalousministeriön kulttuuriympäristöstrategiaehdotuksesta antamassa lausunnossa painotetaan useaan kertaan, että metsät ja vesialueet eivät ole kulttuuriympäristöä ja että kulttuuriympäristökohteet, kuten muinaisjäännekohteet, ovat ympäristöstään erillisiä eivätkä tee ympäristöstä kulttuuriympäristöä. Ympäristö, joka rajataan pois maiseman piiristä, rajautuu samalla myös pois maisemademokratian piiristä, ja tämä voi olla joissain tilanteissa valtopoliittinen tavoite. Tällaiset tavoitteet on tärkeää tunnistaa ja purkaa julkisessa keskustelussa.

Kansallisen maisemapolitiikan muotoilun yhteydessä olisi syytä käydä julkista kansalaiskeskustelua maiseman käsitteen sisällöstä CoELC:n pohjalta ja käyttää tässä maiseman käsitteen rinnalla myös arkikielessä tutumpia ilmaisuja, kuten asuinympäristö, elinympäristö ja paikka (Ahola 2022). Tämä saattaisi tehdä maisemapolitiikan teemat kansalaisille näkyvämmiksi ja samalla madaltaa kynnystä osallistua keskusteluun. Mikäli maisemapolitiikasta käytävä keskustelu mielletään kansalaisyhteiskunnan piirissä museo- ja kulttuuriympäristöalan ammattilaisten toimintakenttään ja rajattuihin kohteisiin (esim. VAMA-alueet) keskittyväksi, voi kiinnostus aiheeseen jäädä vähäiseksi ja keskustelu rajoittua maanomistajia edustavien järjestöjen ja kulttuuriympäristöalan asiantuntijoiden väliseksi. Tällöin on vaarana, että kansalaisten näkökulmasta merkittävät ja ajankohtaiset teemat – kuten kaupunkisuunnittelun linjaukset ja metsien käsittelytavat – jäävät edelleen vähälle huomiolle, eikä niistä käydä maisemapolitiikan yhteydessä riittävää keskustelua.

Kuva 4. Katurakennustyömaa Helsingin Vallilassa. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2023.

3.3 Miten löytää ja tunnistaa paikallinen kokemuksellinen tieto?

Osallistamisen voi ajatella onnistuneen, kun se johtaa osallisuuden toteutumiseen, osallistumiseen. Tällöin osallistuja voi tuoda kokemuksellista tietoaan esille, ja se vaikuttaa suunnitteluun. Kokemuksellisen tiedon esille saaminen vaatii yleensä rinnakkaisten tiedonkeruutapojen käyttämistä. On tärkeää tarkastella kriittisesti käytettyjen menetelmien mahdollisia virhelähteitä ja pyrkiä poistamaan niitä tuomalla rinnalle muunlaisia osallistamistapoja. Käsitteiden ja kysymyksenasettelujen tulisi mahdollistaa mahdollisimman monipuolisen ja moniäänisen tiedon esille tuominen. Kulttuurikartoitus ja agonistinen suunnittelu ovat menetelmällisiä lähestymistapoja monipuolisen ruohonjuuritason kokemustiedon tuottamiseksi.

3.3.1 Paikkatieto

Paikkatieto on nimensä mukaisesti paikkaan sidottua tietoa. Se voi koskea mitä tahansa asiaa paikassa: käyttöä, arvoja, ominaisuuksia, muistoja, kulttuurisia merkityksiä, sosiaalisia resursseja, aineellisia resursseja, luontoa, kokemuksia. Paikkaan sidottuna se on helposti suunnittelijoiden käytettävissä. Esimerkiksi Maptionnaire-työkalulla voidaan kerätä pistemäistä, viivamaista tai aluetietoa. Käytännössä osallistujille helpointa on pistemäisen tiedon tuottaminen, joten monissa kyselyissä on viiva- ja aluerajaustyökalut jätetty pois käytöstä.

Onnistuuko paikkatietoa tuottava digitaalinen osallistaminen sitten tuomaan esille ihmisten kokemusperäistä tietoa ympäristöstään? Kuten perinteisemmissäkin osallistamisen tavoissa, tähän vaikuttaa ennen kaikkea osallistamisen suunnittelu: ihmiset vastaavat siihen, mitä kysytään, ja mihin he saavat mahdollisuuden vastata. Mahdollisuus avoimiin vastauksiin on tärkeä.

Digitaalinen osallistaminen on mahdollista toteuttaa siten, että vastaajat säilyttävät anonymiteettinsä, mikä vähentää erityisesti local trap -tyyppisiä riskejä, mutta ei täysin poista niitä. Tärkeää onkin soveltaa erilaisia osallistamismuotoja rinnakkain, jotta eri osallisyhmät löytävät itselleen sopivia osallistumisen tapoja.

Tutkija Nora Fagerholm (2022) näkee, että kaupunkisuunnittelussa suurimmat asukkaiden kokemuksellista tietoa koskevat tiedontarpeet liittyvät osallistamisella heikosti tavoitettaviin marginaaliryhmiin kuten lapsiin, vanhuksiin ja etnisiin vähemmistöihin sekä vaihtoehtoisiin preferensseihin. Vaihtoehtoisilla preferensseillä Fagerholm tarkoittaa sellaisia asuinympäristöön liittyviä tulevaisuuden skenaarioita, joita ei tuoda osallistamisessa esille, koska vastaaja ei pidä niitä realistisina ja relevantteina tässä hetkessä ja suunnittelutilanteessa. Tämä johtaa siihen, että osa preferensseistä jää piiloon. Esimerkiksi henkilö, jolla ei taloudellisista tai muista syistä ole mahdollisuutta asua muualla kuin kerrostaloasunnossa, ei todennäköisesti toisi esille toivettaan voida viljellä suurta puutarhaa. Jos toivetta ei tuoda esille, ei se myöskään johda keskusteluihin siitä, voisiko kerrostalon pihalla todella olla suuri hyötypuutarha. Tämäntyyppinen tieto ei myöskään ole paikkasidonnaista, joten se ei tule esille paikkatietoa tuottavin osallistamismenetelmin. Ajankohtaisena tiedontarpeena Fagerholm nostaa esille kaupunkien viherympäristöt. Viherympäristöjen tärkeydestä kaupunkilaisten hyvinvoinnille on runsaasti tutkimusnäyttöä. Detaljoidumpaa tietoa tarvittaisiin kuitenkin siitä, millaisia merkityksiä ja preferenssejä viherympäristöihin liittyy, miten näitä ympäristöjä käytetään, ja mitkä tekijät vaikuttavat niiden käyttöön.

Osallistamalla tuotettu paikkatieto on konkreettista ja detaljoitua, mikä voidaan kokea suunnittelussa sekä haasteena että vahvuutena. Tiedon konkreettinen luonne, kiinnittyminen ihmisten arkeen, tekee siitä arvokasta ja on hyödynnettävissä yleiskaavasunnittelunkin tasolla. On tärkeää mahdollistaa osallistujille tilanne, jossa he voivat valmiiksi

strukturoidujen kysymysten vastaamisen lisäksi tai sijasta vapaasti tuoda esille omia näkökulmiaan ympäristöstä. Käytetyllä käsitteistöllä on tässä suuri rooli. On tärkeää, etteivät käsitteet rajaa tai suuntaa osallistujan tuottamaa tietoa. Tällöin kokemuksellinen tieto välittyy mahdollisimman autenttisena.

3.3.2 Kulttuurikartoitus ja kulttuurisuunnittelu

Kulttuurisuunnittelulla tarkoitetaan alhaalta ylöspäin suuntautuvaa suunnittelutapaa, jossa tavoitteena on paikkaan sidottujen kulttuuristen resurssien havaitseminen, hyödyntäminen ja vahvistaminen sekä asukkaiden vahva osallisuus. Pienimittakaavaisemmasta yhteisölähtöisestä suunnittelusta käytetään nimitystä *placemaking* eli *paikanluonti* (Nagy & Schlappa 2017). Usein paikanluonnin tarve syntyy jonkinlaisen kaupunkitilaan liittyvän intressiristiriidan tai valtasuhteiden epätasapainon seurauksena (Nagy & Schlappa 2017, 201; Hankonen & Kirveslahti 2021).

Kulttuurikartoitus on kulttuurisuunnittelun tarpeita palveleva tiedontuotannon tapa. Siihen voi sisältyä karttakyselyn ohella työpajoja, pienryhmäkeskusteluja, go along -haastatteluja, kävelyhaastatteluja, ryhmäkävelyitä, osallistumista yhteisöiden toimintoihin ja osallistuvaa havainnointia sekä ympäristön käyttötapojen ja käytön jälkien inventoimista (Häyrynen M. 2017; Evans 2015). Myös taidelähtöiset menetelmät ovat mahdollisia (Haapalainen 2020; Heino 2020; Raivio 2020).

Kulttuurikartoitus tuottaa kulttuurisuunnittelun pohjaksi paikkasidonnaista tietoa yhteisöjen paikkaan kiinnittyvistä kulttuurisista käytännöistä. Käsitteen tausta on käytännön kaupunkisuunnittelussa, mutta metodia olisi mahdollista hyödyntää myös muissa ympäristöissä (Chiesi & Costa 2015). Kulttuurikartoitus voi osallistaa tutkijaa informanttien, esimerkiksi kaupunkisuunnittelijoiden toimintaan ja toisaalta kansalais-toimijoita tutkimukseen ja suunnitteluun. Kulttuurikartoitus sisältää toimintatutkimukseen kuuluvia tasavertaisuuden ja osallisuuden tavoitteita (Chiesi & Costa 2015). Kulttuurikartoituksessa pyritään tavoittamaan institutionaalisessa osallistamisessa helposti marginaaliin jäävät ryhmät (Nagy & Schlappa 2017). Menetelmä ei kuitenkaan vielä itsessään tuota tasa-arvoisesti eri ryhmät ja näkökulmat huomioivaa kartoitustietoa, jos yhteisön sisäisiä valta-asetelmia ei tiedosteta ja tutkita (Häyrynen S. 2017, 56; Bäcklund & Kanninen 2015). Kulttuurikartoitus ja kulttuurisuunnittelu voivat edistää kulttuurisesti kestävien ratkaisujen syntymistä (Evans 2015). Kulttuurikartoituksella voidaan sekä tuoda esille että tarkastella paikkojen päällekkäisiä, konfliktisia ja synergisiä käyttöjä ja merkityksiä ja luoda näistä karttaesityksiä.

Paikallisyhteisöillä tulisi olla mahdollisuus määritellä tutkimuskysymyksiä, jolloin myös tulokset ovat paikallisyhteisöjen kannalta käyttökelpoisia (Hankonen & Kirveslahti 2021). Tämä on olennaisen tärkeää katveeseen jääneiden kulttuuristen resurssien ja merkitysten havaitsemisen kannalta. Kulttuurikartoitusta voidaan tehdä erilaisten teoreettisten lähtökohtien pohjalta, mutta myös tässä on tärkeää kriittisesti tarkastella sitä, ettei teoreettinen tulkintamalli rajaa pois osallistujien omia tulkintoja. Ympäristössä elävät ihmiset ovat tiedon tuottajia, eivät tutkimuskohteita (Hankonen & Kirveslahti 2021). Tutkija on enemmänkin fasilitoijan roolissa. Kokemuksellinen tieto ei myöskään ole jotain, jota etnografisten menetelmien perinteestä tutulla tavalla ”kerätään” (vrt. muistitiedon keruu), vaan tietoa tuotetaan tutkimustilanteessa yhdessä osallistujien kanssa. Näin toteutuu aito osallistuminen ja osallisuus.

Kuva 5. Porvoon Gammelbackan kaavoitukseen liittyvä työpaja. Kuvaaja: Mirja Suhonen 2017.

3.3.3 Agonistinen eli törmäyttävä suunnittelu

Osana kulttuurikartoitusta ja -suunnittelua tai näistä irrallaan on mahdollista toteuttaa törmäyttävää suunnittelua. Kaupunkisuunnittelussa törmäyttävillä suunnittelumalleilla on mahdollista löytää uusia, luovia näkökulmia suunnittelutilanteeseen. Radikaali

demokratiakäsitys sisältää ajatuksen ristiriitojen esille nostamisesta ja törmäyttämisestä konsensuksen tavoittelun sijasta. Toisin kuin yleensä, konsensus nähdään pikemminkin merkinä vaiennetuista äänistä kuin harmonisena moniäänisyytenä. Törmäyttävän suunnittelun onnistumisen edellytyksenä on se, ettei mahdollisia ratkaisuja rajata millään tavoin, vaan mikä hyvänsä ajatus on mahdollista esittää. Mahdollisia lopputuloksia rajaavat hegemoniset diskurssit ja rakenteet on tunnistettava ja niiden vaikutus on poistettava, jotta aidosti demokraattinen prosessi on mahdollinen. Mikään ajatus ei saa törmäyttävässä tiedontuotannon ja suunnittelun prosessissa olla sellainen, ettei sitä olisi sosiaalisesti hyväksyttävää ja turvallista tuoda esille.

Makrotason suunnittelussa, esimerkiksi valtakunnallisissa politiikkaohjelmissa ja -strategioissa sekä alueellisissa ohjelmissa ja ylätason kaavoituksessa, on hegemonisten rakenteiden ja niiden tuottamien diskurssien näkyväksi tekeminen erityisen tärkeää suunnitteluprosessin demokraattisuuden lisäämiseksi. Diskurssien säätelijöitä ovat usein vahvoja intressejä omaavat organisaatiot. Hegemoniset toimijat saattavat vaikuttaa kokemuksellisen tiedon esille pääsyyn, tulkintaan ja vaikuttavuuteen monin tavoin. Ne voivat esimerkiksi:

- määritellä käsitteitä ja pyrkiä rajaamaan niiden käyttöä
- määritellä ja kuvailla toimija- ja intressiryhmiä ja näiden rooleja
- määritellä itsensä jonkin ryhmän edustajaksi

Edellä kuvattu ilmiö on esimerkiksi erilaisissa hallinnon yhteistyöryhmissä hyvin tavallinen ja työskentelyn lopputuloksiin vaikuttava ongelma. Kyse on usein hyvin huomaamattomasta vallankäytöstä, jota voi olla vaikea vastustaa. Ilmiö on niin yleinen kaikessa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, että sitä on mahdoton välttää. Ylipäättään osallistumisessa on kyse pyrkimyksestä vaikuttaa, siis vallankäytöstä. Törmäyttävässä suunnittelussa ei ole tarpeen välttää vallankäyttöä sinänsä, vaan on tärkeää tunnistaa hegemonisten toimijoiden edellä kuvatun kaltaiset vaikuttamisstrategiat ja tehdä ne näkyviksi, jotta kansalaistoimijat vapautuvat itse määrittelemään omat toimijaroolinsa ja käyttämänsä käsitteet. Osallistamista toteuttava instituutio saattaa olla hegemoninen toimija itsessään, ja tällöin instituution on kyettävä itsereflektioon.

Käytännössä törmäyttävän suunnittelun menetelmiä voivat olla esimerkiksi työpaikat ja pienryhmäkeskustelut kuten kulttuurikartoituksessakin. Erätauko-keskustelut ovat törmäyttävän suunnittelun ja deliberatiivisuuden ideaa hyödyntävä uudehko osallistamismalli. Erätauko-mallin avulla on pyritty parantamaan julkisen keskustelun laadua ja luomaan tilaa moniäänisyydelle. Tavoitteena on tuoda yhteen puheena olevasta aiheesta eri tavoin ajattelevia ihmisiä ja lisätä ymmärrystä toisten näkökantoja kohtaan ilman että keskustelun tarvitsisi johtaa konsensukseen. Törmäyttäviä suunnittelukäytäntöjä esittelee tarkemmin esimerkiksi *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä* (Bäcklund ym.

2017). Haastateltu kansalaisliikkeen edustaja (Häkli 2022) piti tämältyyppisiä keskusteluja hedelmällisenä tapana kehittää maisemademokratiaa kaavoituksen ulkopuolelle jäävissä maankäyttömuodoissa. Törmäyttävä suunnittelu ja erityisesti sen onnistumisen edellytykset on aihekokonaisuus, johon tarvittaisiin lisää käytännön koulutusta sekä hallinnon että kansalaisyhteiskunnan toimijoille ja josta olisi syytä käydä julkista keskustelua.

3.4 Monimenetelmäinen tiedonkeruu Lahdessa

Lahden kaupunkisuunnittelua tarkastellaan tässä asiantuntijahaastattelun (Palomäki 2022) pohjalta esimerkkitapauksena onnistuneesta kokemuksellisen tiedon keruusta ja hyödyntämisestä. Lahti on yksi edelläkävijäkunnista asukkaiden osallistamisessa ja kokemuksellisen tiedon hyödyntämisessä. Käytössä on laaja paletti erilaisia osallistamisen menetelmiä. Jatkuvalle kokemuksellisen tiedon keruulle ja tiedon aktiivisella hyödyntämisellä kaupunkisuunnittelussa on kaavavalitusten määrä saatu olennaisesti pienenemään.

Lahdessa osallistaminen pohjautuu osallisuusmalliin, jossa on määritelty osallistamisen tavat, tavoitteet ja kaupungin työntekijöiden noudattamat periaatteet. Edustuksellisia osallistumismalleja kaupungissa ovat asukasraadit, kumppanuuspöydät, vanhus- ja vammaisneuvosto sekä nuorisovaltuusto. Asukastilaisuuksien ohella on sovellettu agonistiseen malliin pohjautuvia erätauco-keskusteluja. Digitaalisia osallistumisen tapoja ovat hankekohtaiset verkkokyselyt, joita toteutetaan myös karttakyselyinä sekä aloitteet ja some-vuorovaikutus. Suunnittelussa hyödynnetään myös työpajoja, kävelykierroksia ja muita yhteiskehittämismenetelmiä. Uusia, kokeilussa olevia osallistamistapoja ovat osallistuva budjetointi ja projektituet.

Asukaspalautetta varten on karttasovellus, johon asukkaat voivat merkitä paikkoja, joita palaute koskee, ja tarkastella muiden samasta paikasta antamaa palautetta. Kartta-merkintä avaa lomakkeen, johon vastaaja voi kirjoittaa paikkaa koskevia havaintojaan, kokemuksiaan ja näkemyksiään. Paikkatiedon teemaa tai mahdollista sijaintia ei ole rajattu mitenkään, vaan vastaaja voi antaa mitä tahansa paikkaan liittyvää tietoa mistä tahansa Lahden kaupungin alueella olevasta paikasta riippumatta maankäytöstä, kaavatilanteesta tai kohteen maanomistuksesta. Sovellus kysyy myös vastaajan taustatietoja. Tämä auttaa saamaan tietoa siitä, millaisia ryhmiä tämä osallistamistapa parhaiten tavoittaa.

Karttapohjainen palautelomake on tuottanut jo suuren määrän kokemuksellista paikkatietoa. Tieto on deltaoitua ja konkreettista, mitä haastateltu kaupunginarkkitehti Johanna Palomäki pitää vahvuutena. Kokemuksellisen paikkatiedon hyödyntämisessä olennaista on se, että tieto integroituu organisaation tietojärjestelmiin ja tulee sitä kautta helposti esille maankäytön suunnittelun yhteydessä. Pelkkä tiedon kerääminen ei yksin riitä osallisuuden toteutumiseksi, vaan tietoa on myös käytettävä suunnittelussa.

Varhaisesta osallistamisesta ja kokemuksellisen ympäristötiedon jatkuvasta keruusta on Lahdessa saatu erittäin hyviä kokemuksia. Kokemuksellisen tiedon kerääminen jo ennalta ja ottaminen mukaan suunnitteluprosesseihin on vähentänyt olennaisesti kaavavalitusten määrää Lahdessa. Tämä kertoo suunnittelun legitimitetin parantumisesta. Jo edellä esitelty Nastolan kulttuuriympäristöselvitys on esimerkki Lahden kaupungin pilotoimista osallistavista prosesseista. Kulttuuriympäristöselvitykset on totuttu tekemään asiantuntijalähtöisesti, joten Nastolassa tehty selvitys edustaa uudenlaista näkökulmaa kulttuuriympäristön määrittelyyn ja arvottamiseen.

Kuva 6. Helsinki, Käpylä. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2023.

4 Politiikkastrategioiden suhde maisemaan, maisemapolitiikkaan ja kokemukselliseen tietoon

Tarkasteltujen poliittisten strategioiden suhde kokemukselliseen maisematietoon vaihtelee. Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma tarjoaa suhteellisen valmiin pohjan maisemapolitiikan kehittämiseksi, kun taas metsästrategiassa kansalaisosallisuutta ja kokemuksellista tietoa ei käsitellä lainkaan.

Tarkastelluissa strategioissa käsitellyn ympäristön arvot esitetään enimmäkseen annettuina. Arvoja ilmentävissä tekstinosissa arvottajia ei eksplikoida, vaan kysymys siitä, kenen / minkä toimijan määrittelemistä arvoista on kyse, tulee esille implisiittisesti, ja arvottavat toimijat esitetään itsestään selvinä.

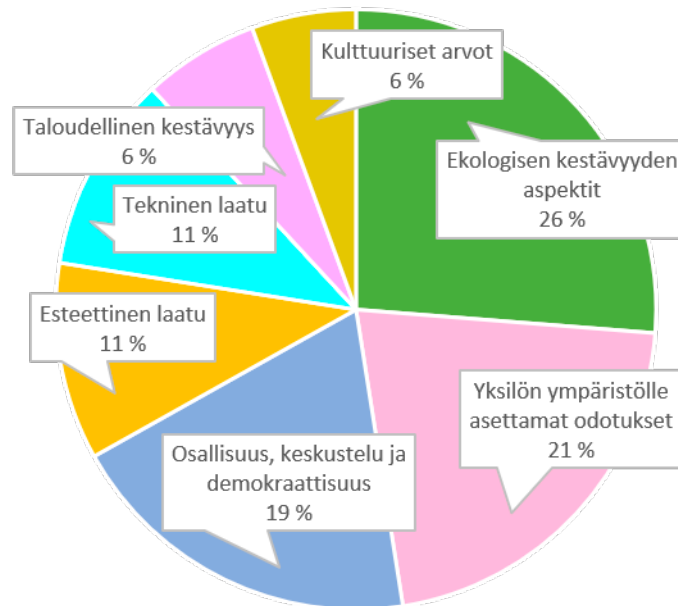
4.1 Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022–2035

Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma on tarkastelluista strategioista vahvimmin CoELC:n tavoitteet huomioon ottava. Se korostaa kansalaisten osallisuutta ja elinympäristön esteettisen laadun merkitystä ihmisten hyvinvoinnille. Ohjelmassa ei käytetä maiseman käsitettä elinympäristöstä puhuttaessa, mutta ohjelma kokonaisuudessaan on osa maisemapolitiikkaa. Sen keskeiset tavoitteet olisi aiheellista maisemapoliittisessa ohjelmassa kohdistaa kaikkiin ympäristöihin, ei vain rakennettuun ympäristöön ja kaa-voitukseen. Arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa asetetaan tavoitteita kokemuksellisen tiedon keräämiseksi ja tätä koskevien tietojärjestelmien kehittämiseksi. Kokemuksellisen tiedon tietojärjestelmille todetaan olevan myös kansainvälistä kysyntää.

Arkkitehtuuripoliittisen ohjelman tavoitteet on jaettu viiteen teemaan. Nämä teemat ja niihin liittyvät tavoitteet ovat läsnä kaikissa ympäristöissä: 1) ilmasto ja luonnon monimuotoisuus, 2) yhdenvertaisuus ja osallisuus, 3) talous ja kansainvälisyys, 4) merkitys ja identiteetti sekä 5) koulutus ja tutkimus. Ohjelma käsittelee teemoja tavalla, joka olisi helposti sovellettavissa kaikkeen maisemapolitiikkaan. Ohjelmassa mainitaan CoELC, jonka tavoitteisiin osallisuuden kehittäminen kuuluu. Arkkitehtuuriin liittyviä arvoja koskevista maininnoista noin viidennes liittyy demokratiaan, vuorovaikutukseen ja kansalaisten osallisuuteen (kuvio 10). Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma painottaa rakennettuun ympäristöön liittyvää tutkimusta ja koulutusta. Nämä ovat keskeisiä onnistuneen

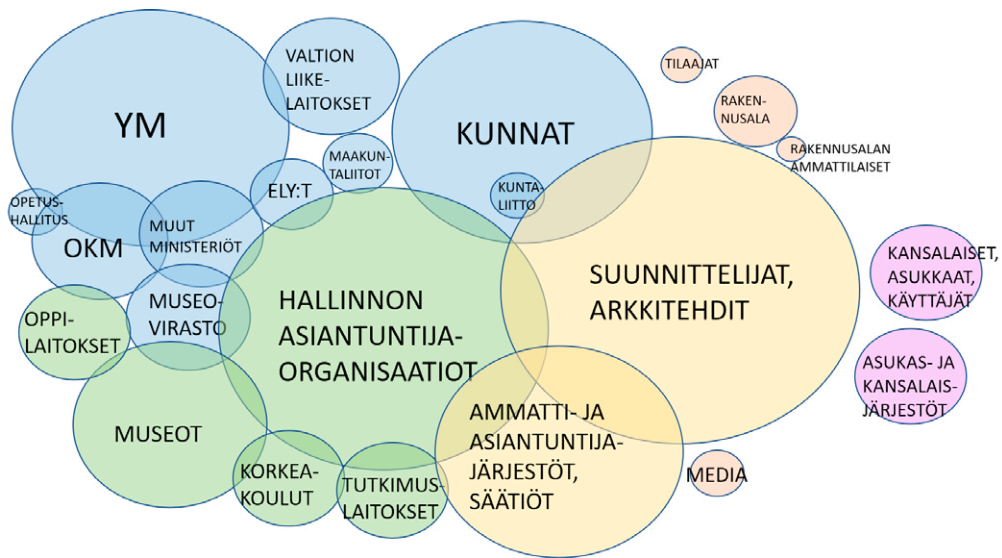
maisemapoliitiikan edellytyksiä kaikissa ympäristöissä. Asiantuntijahaastatteluissa tutkimuksen tärkeyttä korostettiin erityisesti metsäpolitiikan kulttuurisen kestävyys – johon maisema-aspekti olennaisesti liittyy – kehittämisessä.

Kuvio 10. Arkkitehtuuripoliittisen ohjelman arvoja ja laatutekijöitä koskevista maininnoista hieman yli neljännes koskee ekologisten kestävyys osatekijöitä, hieman yli viidennes yksilöllisen ja asukas-yhteisöjen odotuksia elinympäristön suhteen.

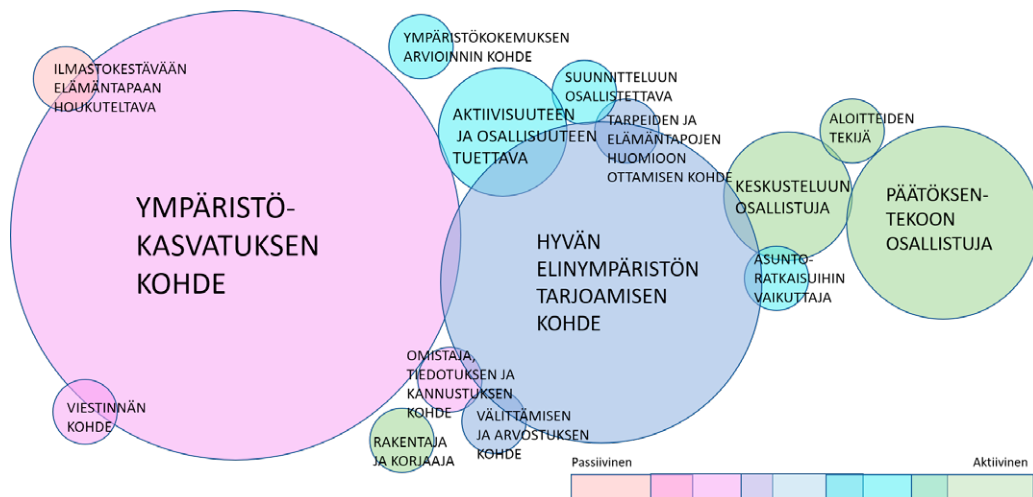

Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022–2030 tarjoaa kehyksen, joka soveltuisi myös maisemapoliittisen ohjelman runkoksi. Ohjelma korostaa toimijoina erityisesti asiantuntijaorganisaatioita, eikä kansalaisten toimijarooli näyttäyty erityisen vahvana (kuviokuva 11), mutta toisaalta toiminnan tavoitteet ovat suurelta osin kansalaislähtöisiä. Arkkitehtuuripoliittisen ohjelman muotoilemat kansalaisroolit vaihtelevat passiivisista aktiivisiin. Keskimäärin kansalaisroolit ovat aktiivisempia kuin muissa poliittisissa strategioissa (kuviokuva 12).

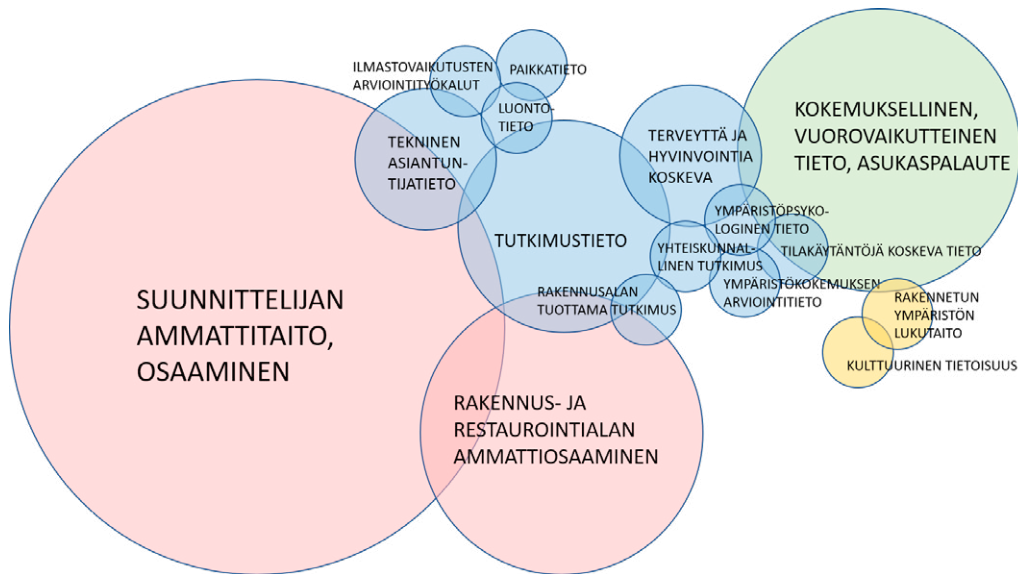
Kuvio 11. Arkkitehtuuripoliittisen ohjelman toimijakäsityksessä painottuu alan asiantuntijoiden ja asiantuntijaorganisaatioiden toimijuus.

Kuvio 12. Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma näkee kansalaiset useimmin ympäristökasvatuksen kohteina ja hyvän elinympäristön tarjoamisen kohteina, useissa kohdin myös päätöksentekoon osallistujina.

Kuvio 13. Arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa esille tulevia tiedon muotoja.

Arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa tiedon muodoista painottuvat erityisesti suunnittelijoiden ja rakentajien ammatillinen osaaminen ja asiantuntemus (kuvio 13). Kansalaisten kokemuksellisella ja vuorovaikutuksen kautta saadulla tiedolla on suhteellisen suuri painoarvo muihin strategioihin verrattuna. Arkkitehtuuripoliittisen ohjelman voikin katsoa antavan tarkastelluista strategioista parhaat lähtökohdat kansalaisten kokemuksellisen tiedon huomioimiselle suunnittelussa.

Arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa hallinnon toimijoiden rooli näyttäytyy hieman pienempänä ja elinkeinoelämän toimijarooli selvästi pienempänä, mutta asiantuntija-organisaatioiden ja ammatillisten toimijoiden rooli puolestaan vahvempana kuin Kulttuuriympäristöstrategiassa. Arkkitehtuuripoliittinen ohjelma painottaa monissa kohdin kansalaisten osallisuutta, vuorovaikutusta ja keskusteleavuutta arvoina, vaikka kansalaisia ei suoraan mainita toimijoina kovin usein.

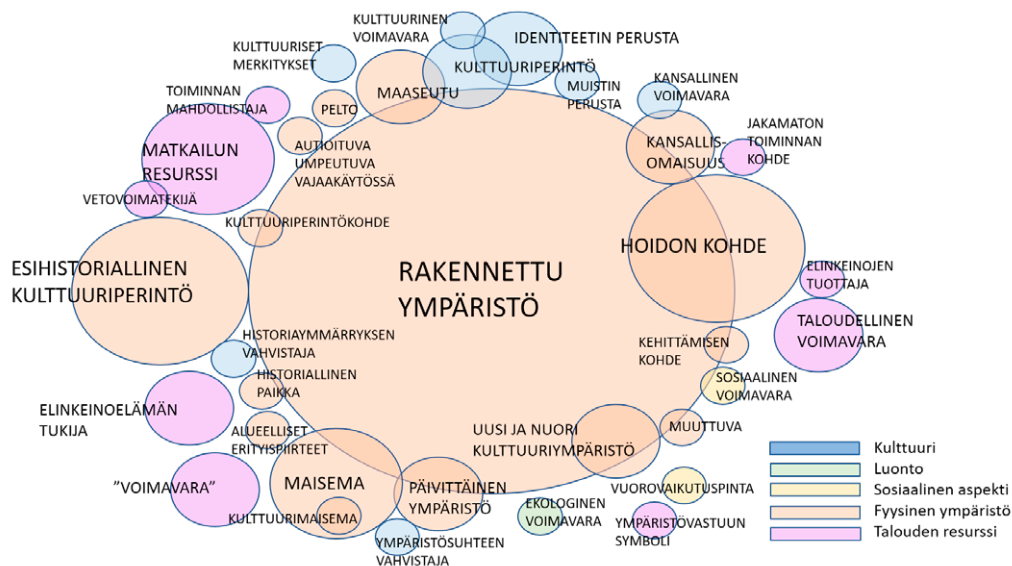
4.2 Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020

Kulttuuriympäristöstrategia laadittiin ohjaamaan museoviranomaisten ja kaavasuunnittelun työtehtäviä. Strategia painottaa rakennusperinnön hoitoa ja suojelua, joita se argumentoi etenkin taloudellisilla hyödyillä (kuvio 16). Kulttuuriympäristöstrategiasta

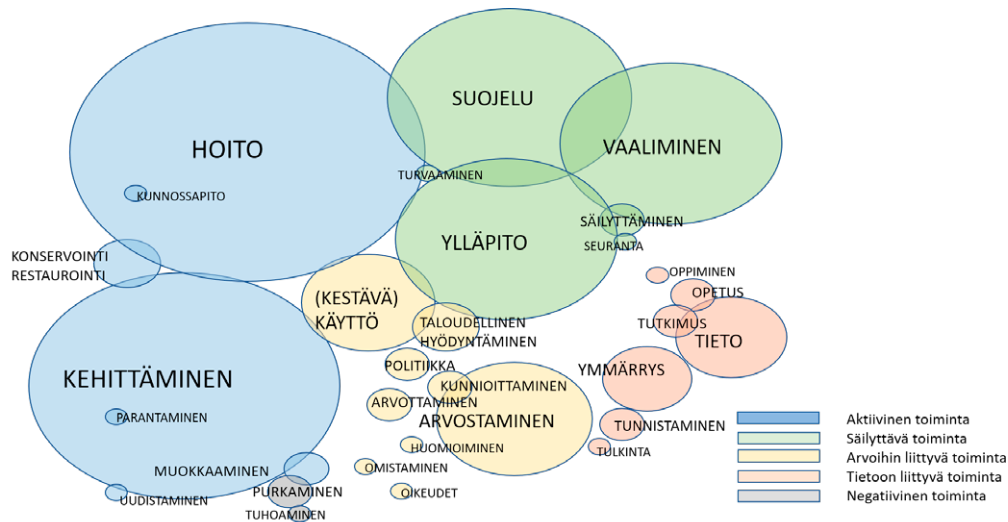
jätettiin sen ehdotusvaiheessa 101 lausuntoa. Näistä 95 lausuntoa saatiin mukaan selvityksen aineistoon. Näiden sisällöstä analysoitiin erityisesti osallisuuteen ja tiedon määrittelyyn liittyvää tekstiä.

Kulttuuriympäristöstrategiassa kulttuuriympäristön määritteli strategiatyön aikana Museovirasto, jolle määrittelyn lähtökohtana oli perinteinen agraarimaisema. Haastatellut strategiatyöhön tuolloin osallistuneet asiantuntijat katsoivat kulttuuriympäristön käsitteen kestäneen hyvin aikaa ja olevan yhä käyttökelpoinen, joskin sen määrittelyyn on tullut uusia haasteita. Strategiatyössä kulttuuriympäristö rajattiin tarkoittamaan rakennettua ympäristöä, maaseudun perinteisiä viljelymaisemia sekä arkeologisia kohteita. Näistä rakennettu ympäristö ja rakennusperintö painottuvat strategiassa voimakkaasti (kuvio 14). Kulttuuriympäristö määrittyy vahvasti myös toiminnan kohteeksi. Siihen kohdistuva toiminta määrittyy useimmiten hoidoksi, kehittämiseksi, suojelemiseksi, ylläpidoksi ja vaalimiseksi (kuvio 15).

Kuvio 14. Kulttuuriympäristöstrategiassa kulttuuriympäristö määrittyy ennen kaikkea rakennetuksi ympäristöksi. Ekologisten ja sosiaalisten aspektien rooli kulttuuriympäristön määrittelyssä on hyvin vähäinen.

Kuvio 15. Kulttuuriympäristöstrategiassa kulttuuriympäristö määrittyy useimmiten hoidon, kehittämisen, suojelun, ylläpidon ja vaalimisen kohteeksi.

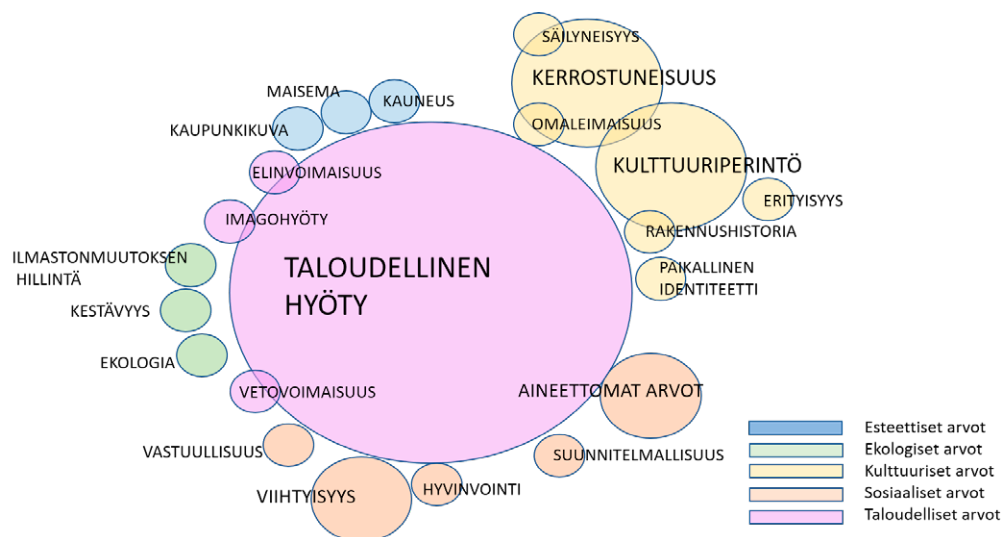

Monissa kulttuuriympäristöstrategiasta annetuista lausunnoista lausuja kiinnitti huomiota kulttuuriympäristön vahvasti aineelliseen määrittymiseen strategialuonnoksessa. Ympäristön aineettomien aspektien havaittiin jäävän vähemmälle huomiolle. Myös luonnon hyvin vähäinen rooli strategiassa pantiin merkille useissa lausunnoissa. Eniten asiaan kiinnitti huomiota Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio, jonka lausunnossa pohdittiin kriittisesti ”tavallisen” metsäympäristön jäämistä kulttuuriympäristön määritelmän ulkopuolelle. Tapion metsäasiantuntija Airi Matila toi tämän esille myös haastattelussa (2022). Hän totesi metsän määrittävän arvokkaiden maisemien ja kulttuuriympäristöjen inventoinneissa ainoastaan maisemaa rajaavaksi tai kehystäväksi elementiksi. Poikkeuksen tästä muodostavat jotkin VAMA-inventoinneissa mukaan otetut luonnonsuojelukohteet. Sen sijaan talousmetsien maisemaa ja kulttuurista luonnetta ei ole jäsenneilty.

Kaikkiaan kulttuuriympäristön määrittymiseen strategialuonnoksessa otettiin joko suoraan tai epäsuorasti kantaa noin puolessa lausunnoista. Näistä yli puolet suhtautui kulttuuriympäristön määrittelytapaan joiltakin osin kriittisesti tai ainakin toivoi muutoksia strategian painotuksiin määritelmän sisällä. Eniten kriittisiä huomioita esittivät asiantuntijajärjestöt ja museotalouden toimijat. Vahvimmin strategian tapaa määritellä kulttuuriympäristö puolestaan myötäilivät maakuntaliitot.

Yhtenä kulttuuriympäristön määreenä strategiassa esiintyy maisema. Kulttuuriympäristö määrittyy myös taloudelliseksi resurssiksi ja kulttuurin aineettomiin aspekteihin, kuten kulttuuriperintöön ja identiteettiin kytkeytyväksi tai osaksi näitä. Sen sijaan kulttuuriympäristön sosiaaliset ja ekologiset aspektit tulevat kulttuuriympäristöä määrittävissä tekstin osissa vain hyvin niukasti esille (kuvio 16). Ympäristön sosiaalisten aspektien vähäiseen rooliin strategiassa kiinnitettiin huomiota monissa lausunnoissa, joissa toivottiin mm. asuin ympäristön, lasten toimintaympäristöjen, maahanmuuttajaryhmien ympäristökokemuksen ja kotoutumista edistävien ympäristön kehittämistapojen sekä ympäristön sosiaalisen laadun vahvempaa esille tuomista.

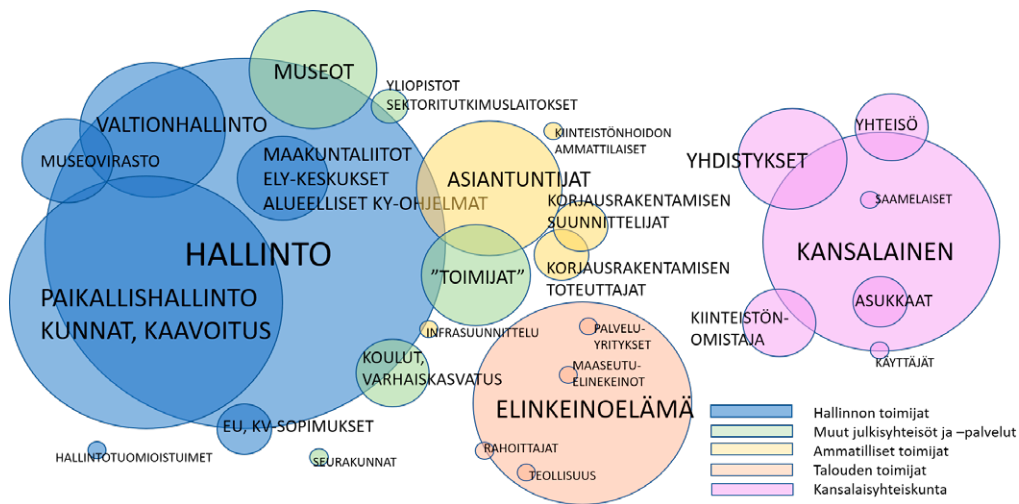
Kuvio 16. Kulttuuriympäristöstrategia argumentoi ennen kaikkea taloudellisilla arvoilla.

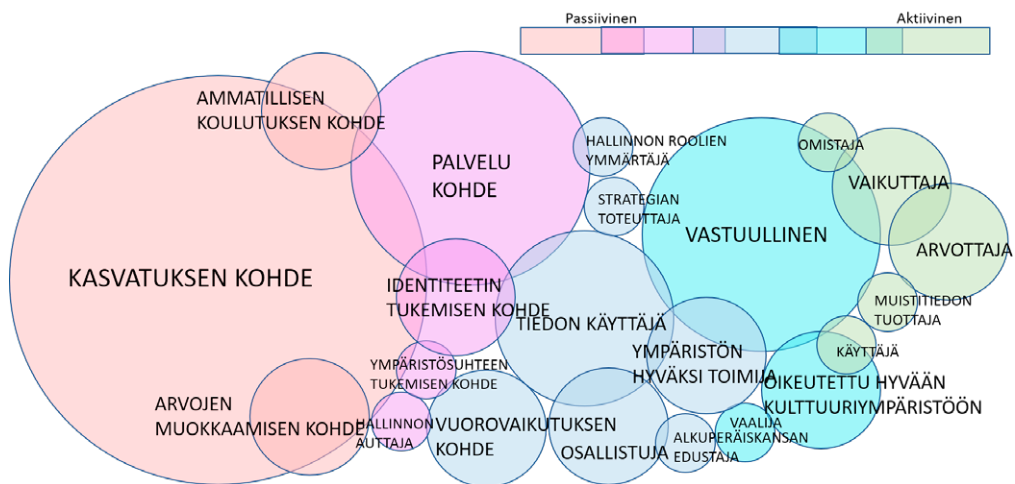
Kansalaisosallisuus ja kokemuksellinen tieto eivät ole kovin vahvassa roolissa, mutta niihin kohdistuu kuitenkin selkeitä tavoitteita. Strategia painottaa osallisuuden lähtökohtina kulttuuriympäristökasvatusta ja yleistä tietoisuuden lisäämistä kulttuuriympäristön arvoista. Kulttuuriympäristötietoa ja osallistumisvalmiuksia kuvaamaan muodostui termi *kulttuuriympäristön lukutaito*.

Strategiasta annetuissa lausunnoissa strategiaa pidettiin yleensä onnistuneena ja edellä mainittua kulttuuriympäristötietoisuuden tavoitetta tärkeänä. Osassa lausunnoista toivottiin myös, että kansalaisten rooli arvojen määrittelijöinä ja tiedon tuottajina nähtäisiin strategiatekstissä vahvempaan. Kansalaisten roolit näyttäytyvät strategiassa melko passiivisina ja tietokäsitys on asiantuntijakeskeinen (kuviot 17–19).

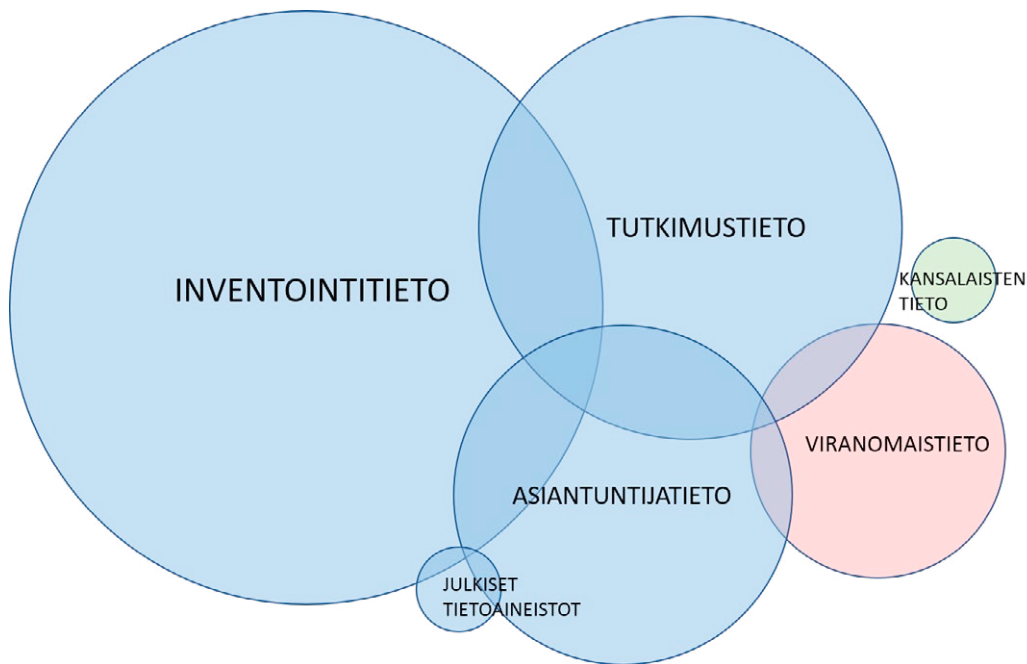
Kuvio 17. Kulttuuriympäristöstrategiassa suurimmaksi toimijaryhmäksi määrittyvät hallinnon toimijat.

Kuvio 18. Kulttuuriympäristöstrategiassa kansalaisille määritellyjä toimijarooleja.

Kuvio 19. Kulttuuriympäristöstrategiassa mainitaan kulttuuriympäristöön liittyvänä tietona useimmiten inventointi-, tutkimus- ja asiantuntijatieto.

Kansalaisyhteiskunnan toimijuudelle asetetaan suhteellisen vahvoja tavoitteita. Kansalaiset toimijoina näyttäytyvät kuitenkin jossain määrin irrallisina muista toimijaryhmistä ja usein vuorovaikutuksen ja vaikuttamisen kohteina. Kulttuuriympäristön yhteydessä puhuttiin yllättävän vähän käyttäjistä ja asukkaista. Useammin kansalaisyhteiskuntaan viitattiin termillä *kansalainen*. Rajatummassa merkityksessä puhuttiin esimerkiksi yhdistyksistä ja kiinteistönomistajista.

Kulttuuriympäristöstrategiassa useimmin mainittu kansalaisrooli on kasvatuksen kohde. Tätä aktiivisempia, usein mainittuja kansalaisrooleja ovat kansalainen palvelujen tarjoamisen kohteena ja tiedon käyttäjänä. Usein mainittu, melko aktiivinen rooli on kulttuuriympäristöstä vastuullinen toimija. Myös aktiivisimpia rooleja, kuten arvottaja ja vaikuttaja mainitaan (kuvio 18). Kulttuuriympäristöstrategialuonnokseen annetuissa lausunnoissa ja strategian arvioinnissa (Toivanen ym. 2021) osallisuuden ja kansalaisten aktiivisen roolin toteutumista arvioidaan varsin kriittisesti.

Kulttuuriympäristöstrategiassa tiedon tuottajista puhuttiin yleensä *asiantuntijoina*. Yliopistot ja sektoritutkimuslaitokset mainittiin yllättävän harvoin, tosin asiantuntija käsitteenä viittaa mitä ilmeisimmin usein tiedemaailmaan. Kansalaisten rooli tiedon-tuottajina sen sijaan nähtiin hyvin suppeana, lähinnä muistitiedon lähteinä. Enemminkin

kansalaisten aktiivisiksi toimijarooleiksi määrittävät tiedon käyttäjä, hallinnon kanssa yhteistyötä tekevä, aineellisen arvokohteen omistaja, ympäristön käyttäjä, palvelujen käyttäjä ja osallistuja.

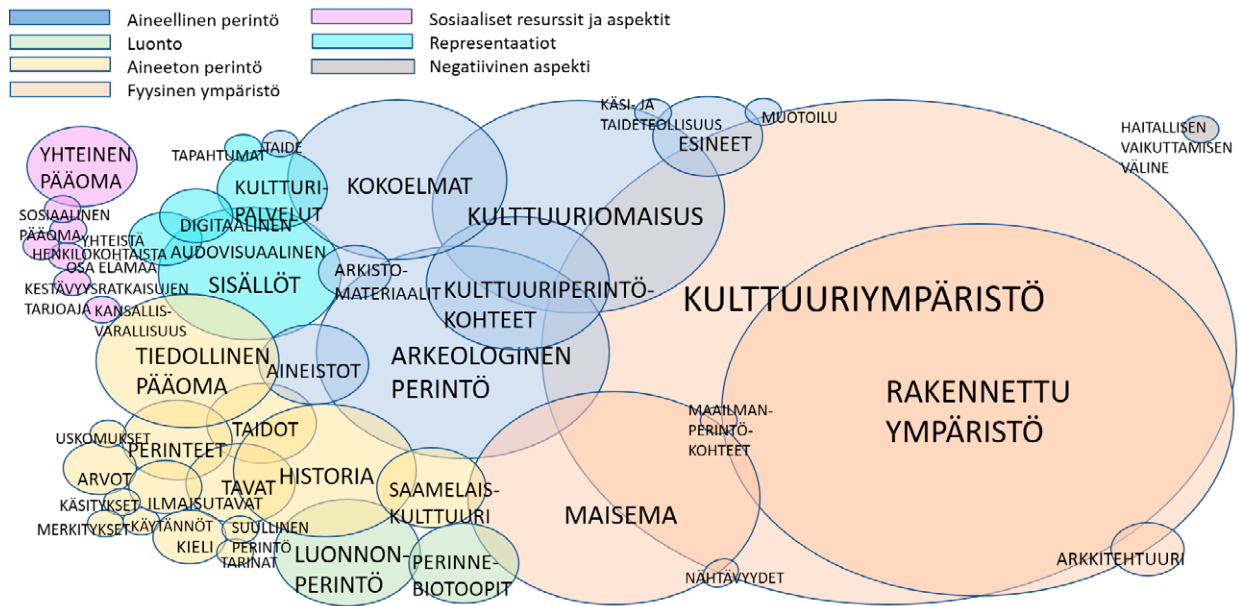
Kulttuuriympäristöä koskevan tiedon muodoiksi strategiassa määrittävät inventointi- ja tutkimustieto sekä näiden kanssa pitkälti päällekkäiset asiantuntija- ja viranomaistieto. Kansalaisten tieto saa hyvin niukasti huomiota ja se määrittyy lähinnä muistitiedoksi (kuvio 19).

4.3 Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022–2030

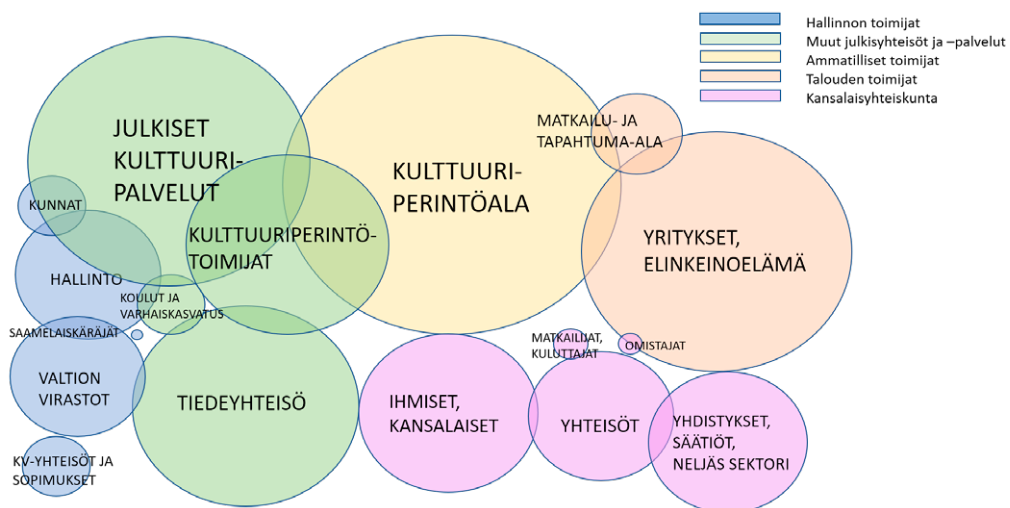
Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi laadittiin pitkälti Kulttuuriympäristöstrategian pohjalta, mikä näkyy rakennetun ja kulttuuriympäristön voimakkaana painottumisena myös tässä strategiassa (kuvio 20). Tässä strategiaehdotuksessa toimijuus paikantuu kuitenkin laajemmin yhteiskuntaan kuin aiemmassa Kulttuuriympäristöstrategiassa. Vaikka kansalaisten kulttuuriperintöarvoja mittaavassa kulttuuriperintöbarometrissa luonnon-ympäristö näyttäytyy merkittävänä kulttuuriperintönä, jää sen rooli strategiassa melko vähäiseksi.

Ylivoimaisesti useimmin kulttuuriperintönä mainitaan kulttuuriympäristö ja rakennettu ympäristö. Paljon mainintoja saavat myös maisema ja arkeologinen perintö. Kulttuuri-perinnön piiriin luetaan fyysisestä ympäristöstä myös luonnonperintö ja perinnebiotoopit, joskin luonnon painoarvo jää kulttuuriperinnön määrittelyssä pieneksi verrattuna kansalaisten kulttuuriperintöbarometrissa ilmaisemiin kulttuuriperintöarvoihin.

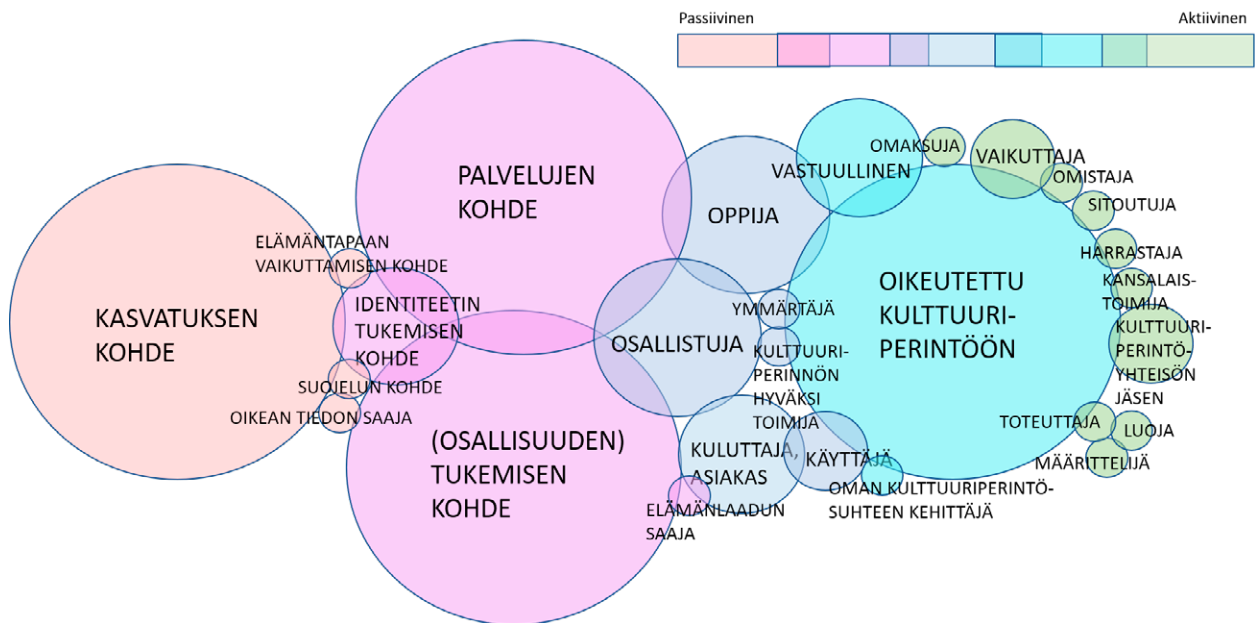
Kuvio 20. Kulttuuriperintö määritellään Kulttuuriperintöstrategiassa suurelta osin samoin kuin kulttuuriympäristö Kulttuuriympäristöstrategiassa.

Kuvio 21. Kulttuuriperintöstrategiassa eri toimijatyyppit painottuvat tasaisemmin kuin sitä edeltäneessä Kulttuuriympäristöstrategiassa.

Kuvio 22. Kulttuuriperintöstrategiassa kansalainen nähdään useimmin kasvatuksen kohteena, palvelujen kohteena, osallisuuden tuettavana tai kulttuuriperintöön oikeutettuna.

Kulttuuriperintöstrategiassa aktiivisemmat kansalaisroolit painottuvat jonkin verran enemmän kuin Kulttuuriympäristöstrategiassa. Myös tässä strategiassa kasvatuksen kohde on usein mainittu kansalaisrooli, mutta vielä hieman useammin kansalaisen rooli määrittäytyy palvelujen kohteeksi tai käyttäjäksi, osallisuudessa tuettavaksi ja kulttuuriperintöön oikeutetuksi (kuvio 22).

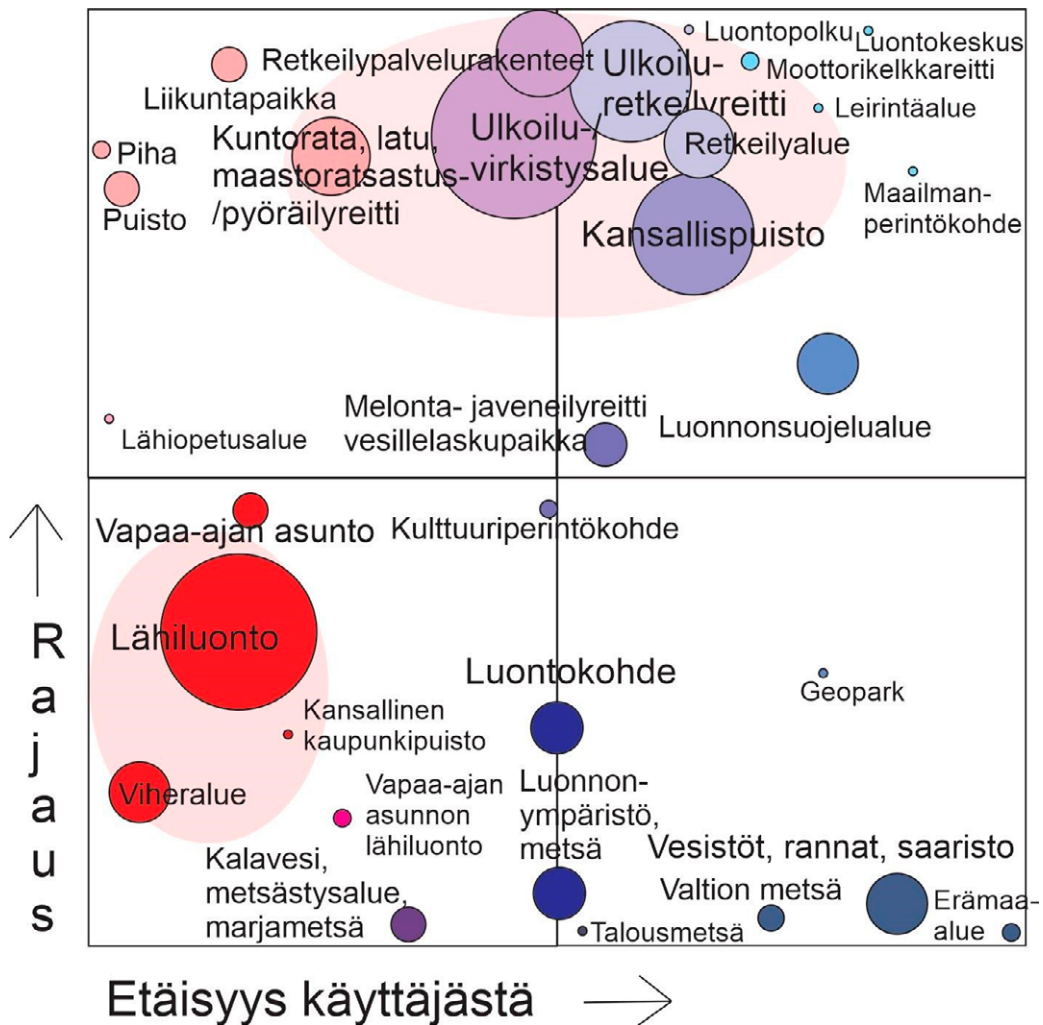
4.4 Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030

Kansallisen luonnon virkistyskäytön strategian ohella analysoitiin strategiasta annetuista lausunnoista kuusi lausuntoa: Suomen metsästäjäliiton (SML), Maa- ja metsätalous-tuottajien keskusliikkeen (MTK), Suomen luonnonsuojeluliiton (SLL), Suomen vapaa-ajan kalastajien keskusjärjestön (SVK), Suomen Ladun (SL) ja Valtion liikuntaneuvoston (VLN) lausunnot.

Strategian näkökulma luonnossa virkistäytymiseen on ensisijaisesti kansanterveydellinen. Luonnonmaisemien toiminnallisia ulottuvuuksia tarkastellaan liikunnan kehityksessä, ei niinkään kokemuksellisesta näkökulmasta. Tämän seurauksena luonnossa virkistäytyminen näyttäytyy paljolti liikuntalajeina, joita varten luontoon tarvitaan palvelu-rakenteita, kuten valmiita polku- ja latuverkostoja. Virkistyskäyttöympäristöllä tarkoitetaan

ensisijaisesti kahta erilaista ympäristötyyppiä: taajamaympäristössä olevia luontoalueita sekä retkeilypalveluin varustettuja kansallispuistoja ja retkeilyalueita (kuvio 23). Luonnon virkistyskäyttöympäristöjä kuvaavat sanat sijoitettiin kuviossa 23 nelikenttään, jossa vaaka-akseli kuvaa ympäristön oletettua keskimääräistä etäisyyttä käyttäjistä ja pystyakseli ympäristön rajautumisen astetta virkistyskäyttötarkoitukseen. Esimerkiksi valtion retkeilyalueet ovat vahvasti virkistyskäyttöä varten rajattuja ympäristöjä, taajamien lähimetsät yleensä heikommin käyttötarkoituksen suhteen rajattuja. Jälkimmäiset sen sijaan yleensä sijaitsevat lähellä käyttäjiään, valtion retkeilyalueet keskimäärin kaukana.

Kuvio 23. Luonnon virkistyskäytön strategiassa virkistysympäristöksi määrittyvät useimmin 1) kodin läheisyydessä olevat taajamaluontoalueet ja 2) mahdollisesti kauempana sijaitsevat, virkistyskäyttöön suunnitellut kohteet kuten kansallispuistot, retkeilyalueet ja -reitit.

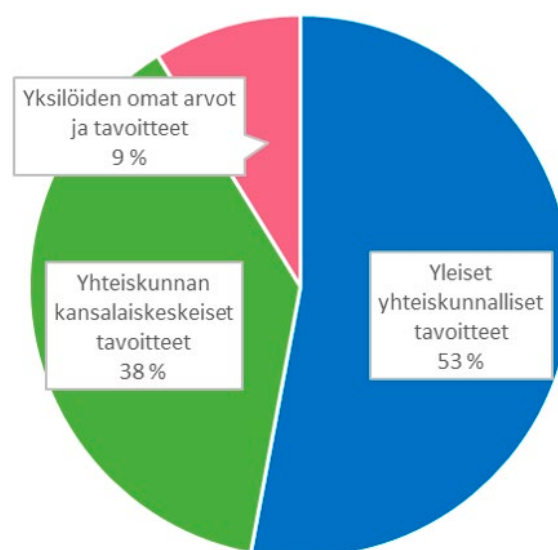

Virkistyskäytöksi määrittyy ensisijaisesti virkistyspalvelurakenteiden käyttö perinteisten luonnossa olemisen tapojen jäädessä vähemmälle huomiolle. Tähän kiinnitettiin kriittistä huomiota myös lausunnoissa. Erityisesti Suomen vapaa-ajan kalastajien keskusjärjestö ja Suomen metsästäjäliitto toivat esille tavallisiin, yksityismaiden luonnonympäristöihin sijoittuvien, perinteisten virkistyskäyttömuotojen saaman suhteellisen vähäisen huomion. Myös Suomen Latu toi esille tarpeen tarkastella eri harrastusmuotojen ja virkistyskäyttöympäristöjen volyymia ja tavallisten luonnonympäristöjen laatua laaja-alaisesti.

Luonnonmaisemien koetut esteettiset laatutekijät ja perinteiset luonnossa olemisen tavat jäävät vähälle huomiolle. Luonnonmaisemien merkitys ihmisten arjessa on asia, joka jää maisemaa sivuavien politiikan linjausten katveeseen. Se tulisi ottaa maisemapolitiikkaa linjaavan strategian yhdeksi painopistealueeksi.

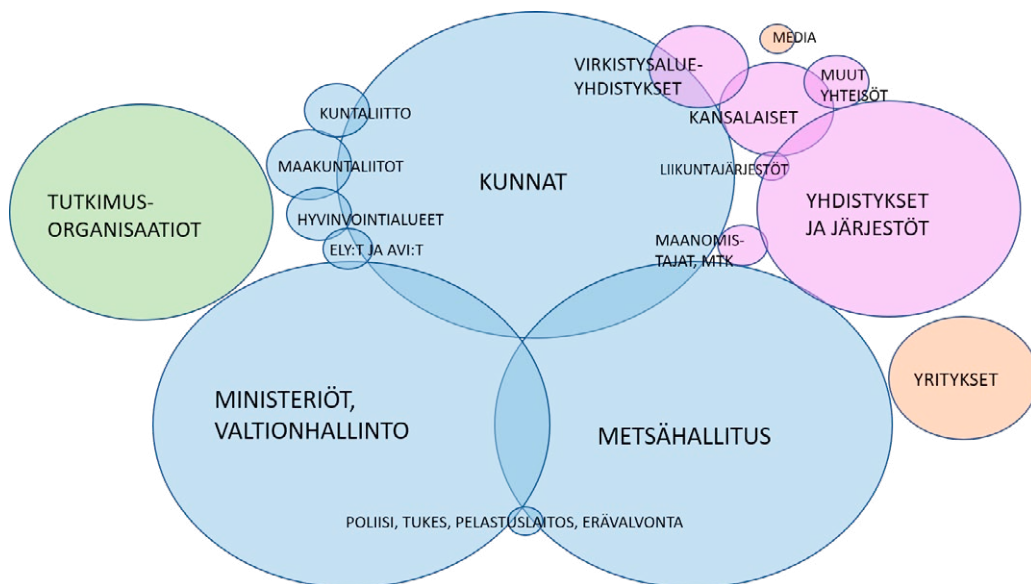
Luonnon virkistyskäytön strategiassa huomio kiinnittyy siihen, että virkistysympäristön ominaisuuksia arvoina ei käsitellä juuri lainkaan, vaan arvoksi määritty itse virkistyskäyttö, jolla esitetään olevan sekä yhteiskunnan yleisistä eduista, kansalaisten yhteiskunnalliseen keskusteluun tuomista toiveista että yksilöiden henkilökohtaisista tarpeista lähteviä arvoja ja tavoitteita. Näistä painottuvat voimakkaasti yleiset yhteiskunnalliset tavoitteet kuten kansanterveys, kansantalous, kestävä elämäntapa ja syrjäytymisen ehkäisy (kuvio 24).

Kuvio 24. Luonnon virkistyskäytölle asetetaan strategiassa enimmäkseen yhteiskunnan tarpeista lähteviä tavoitteita.

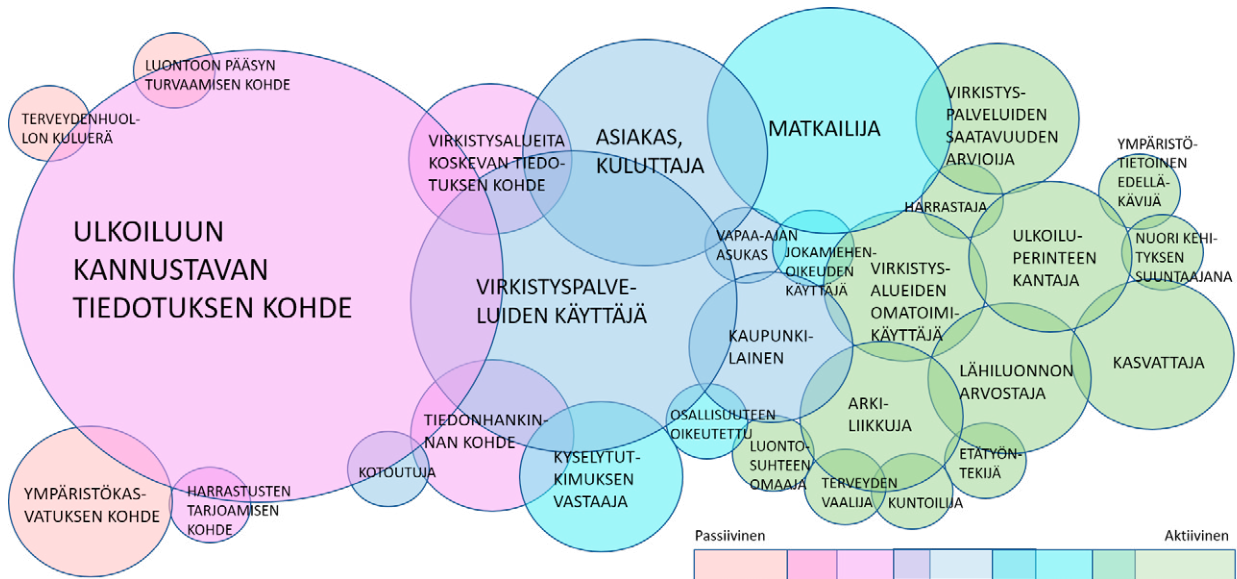

Luonnon virkistyskäytön strategiassa toimijakäsitys painottuu neljästä tarkastellusta strategiasta vahvimmin hallintoon, mutta myös kansalaistoimijat mainitaan suhteellisen usein (kuvio 25). Toimijat nähdään ennen kaikkea luonnon virkistyskäytön palvelurakenteiden tarjoajina. Vaikka strategiassa esille tulevat kansalaisroolit ovat usein aktiivisia (kuvio 26), strategia rajaa kohteensa melko tiukasti, eikä rajauksen lähtökohtana ole kansalaisten kokemuksellinen tieto. Virkistyskäytön ja virkistyskäyttöympäristön määrittely strategiassa ei kaikilta osin vastaa kansalaisten kokemusta. Tämä rajaa myös sitä, millaisia kansalaisrooleja strategiassa tulee esille.

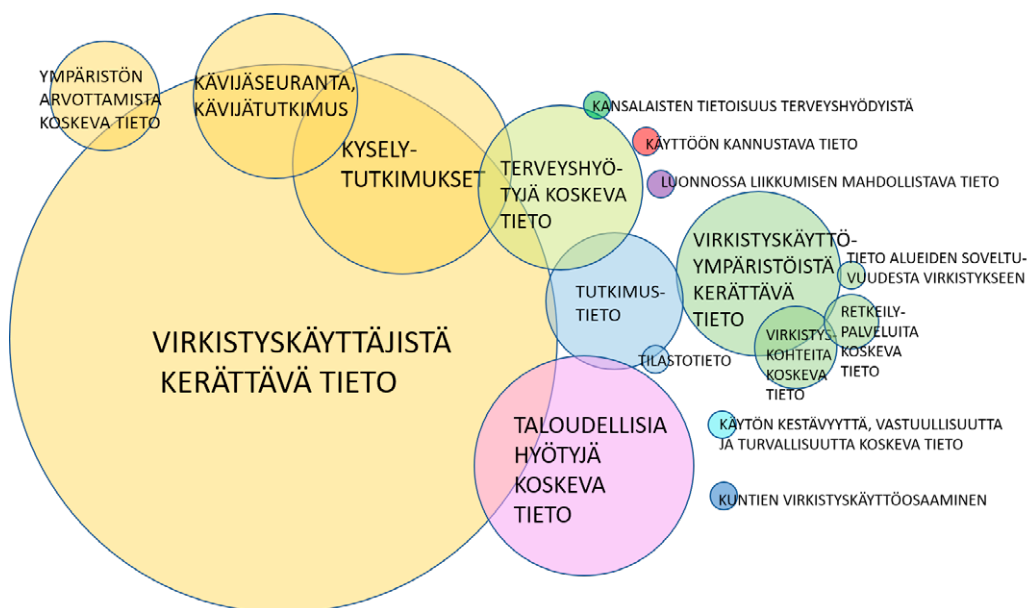
Kuvio 25. Luonnon virkistyskäytön strategiassa toimijuus painottuu hallintoon. Kaupallisten toimijoiden painoarvo on eri toimijaryhmistä pienin.

Kuvio 26. Luonnon virkistyskäytön strategiassa kansalaiset nähdään suhteellisen usein aktiivisissa rooleissa kuten ulkoiluperinteen kantajina, arkiliikkujina, kasvattajina ja palveluiden saatavuuden arvioijina.

Kuvio 27. Luonnon virkistyskäytön strategiassa tieto ja tiedontarpeet esitetään useimmiten virkistyskäyttäjiin kohdistuvina.

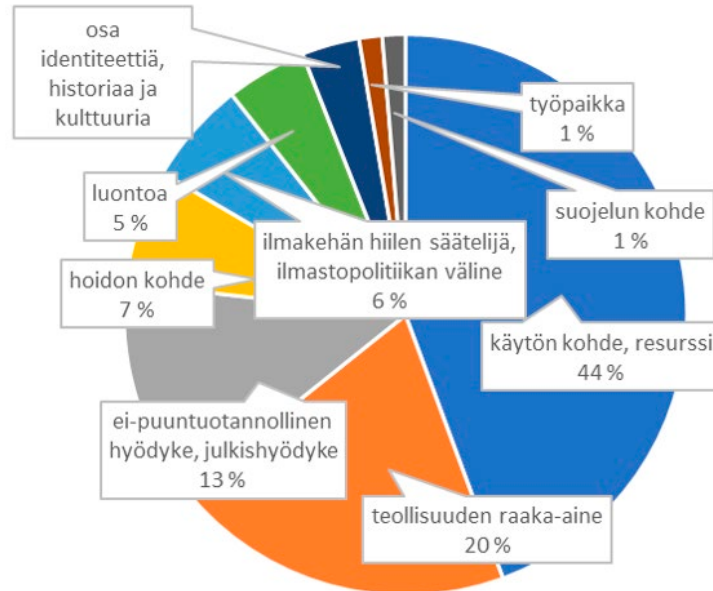
Luonnon virkistyskäytön strategiassa tieto esitetään virkistyskäytön eri aspekteihin kohdistuvana. Tiedon tuottajat tuodaan selkeästi esille vain osassa tietoa koskevista maininnoista. Ylivoimaisesti suurimmassa osassa tietoa käsittelevistä maininnoista tiedon kohteeksi määrittyy virkistyskäyttäjä. Tällöin tiedon primäärituottajaksi määrittyy joko suoraan tai epäsuorasti viranomainen tai tutkimuslaitos, mutta virkistyskäyttäjä on mukana tiedontuotannon prosessissa myös toimijana, kuten esimerkiksi kyselylomakkeen täyttäjänä. Kovin aktiivisena kansalaisten tiedontuottajan rooli ei kuitenkaan näyttäydy (kuvio 27). Jotkin tiedon muodot ovat sellaisia, että ne ovat viranomaiselta kansalaiselle suunnattua tiedotusta ja valistusta, joissa tarkoituksena on mahdollistaa ja kannustaa luonnossa virkistäytymistä. Kokonaisuutena strategian näkökulma onkin enemmän kansalaisia yhteiskunnan tarpeista (esim. kansanterveydelliset tavoitteet) kuin kansalaisten ilmaisemista tarpeista käsin maankäyttöä ohjaava.

4.5 Kansallinen metsästrategia 2025 -päivitys

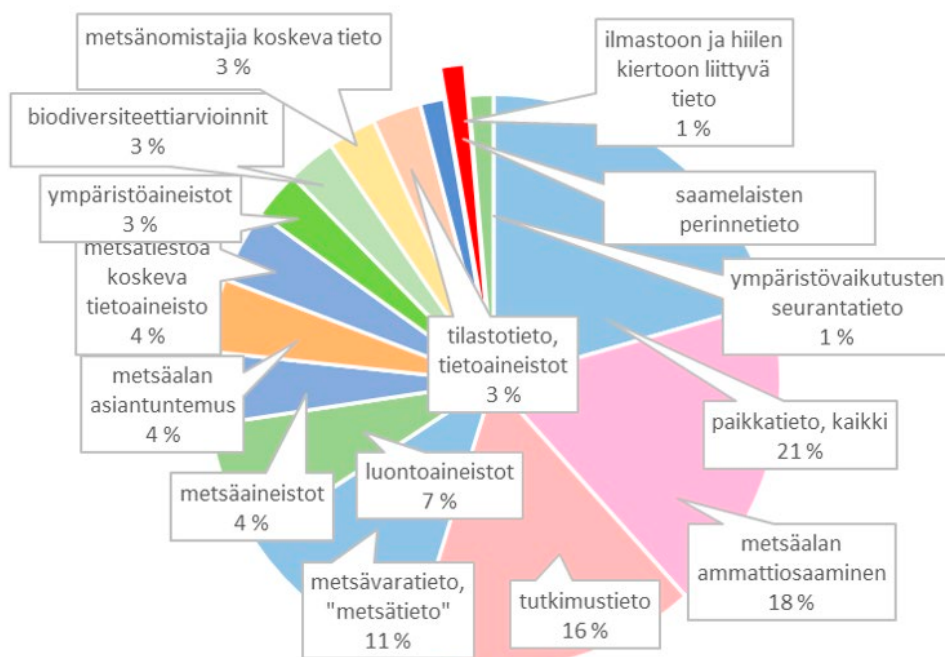
Metsästrategia on laadittu elinkeinostrategiaksi, joten huolimatta metsien merkittävästä roolista suomalaisten arjen maisemassa, ei strategiassa ole juuri lainkaan kytköksiä maisemapolitiikkaan. Metsäympäristö määrittyy taloudellisen toiminnan resurssiksi (kuvio 28). Metsämaiseman kokemuksellisia tai kulttuurisia аспекteja ei nähdä myöskään tiedon kohteena tai tietona itsessään (kuvio 29).

Metsästrategian yhteydessä osallisuutta ei oteta esille edes tavoitteena. Jo metsätaloutta koskeva lainsäädäntö sulkee kansalaisten (muiden kuin maanomistajien) osallisuuden talousmetsäympäristöissä kokonaan pois, mitä voinee pitää yhtenä suomalaisen maisemademokratian suurimmista puutteista. CoELC:n maaraportin antaneista maista vain kolme ilmoitti, ettei niillä ole metsäpolitiikassaan mitään maisemaan liittyviä näkökulmia. Näihin maihin kuuluvat Suomen lisäksi Serbia ja Georgia.

Kuvio 28. Metsä määritty Metsästrategiassa resurssiksi, ei maisemaksi tai arjen ympäristöksi.

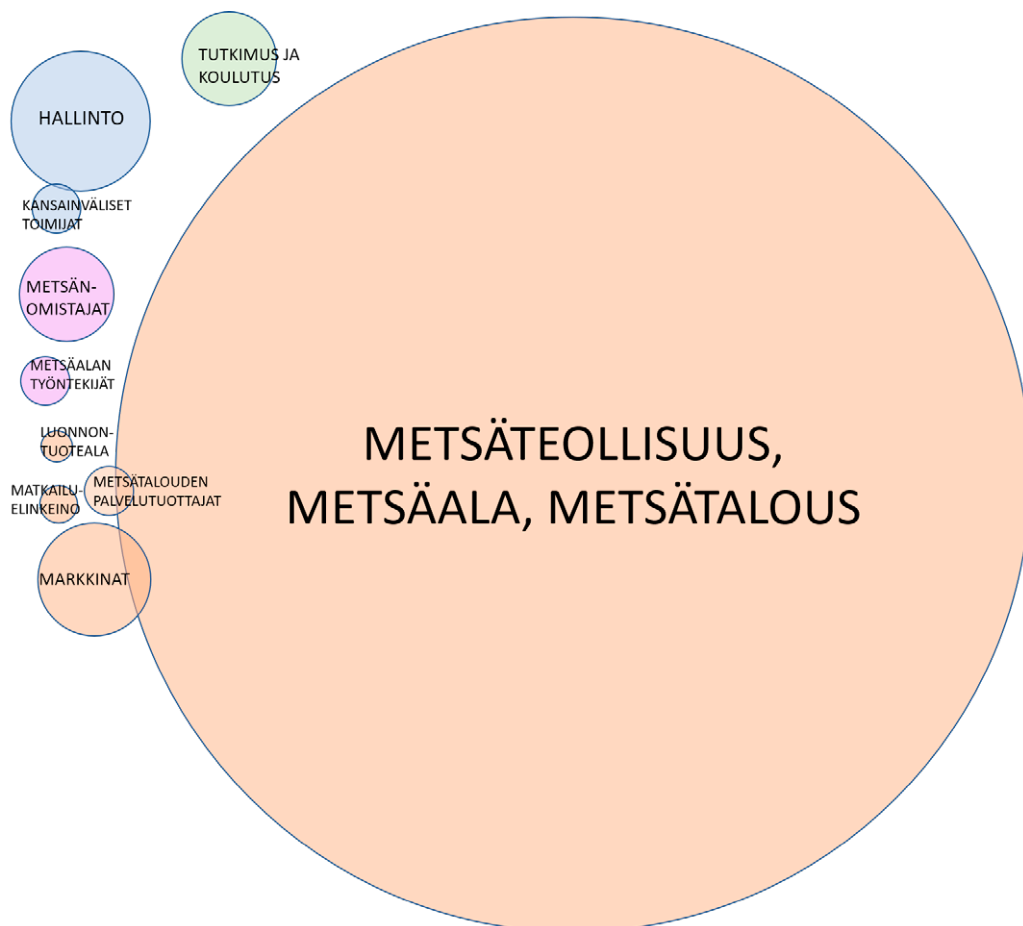

Kuvio 29. Metsästrategian tietokäsitys painottuu paikkatietomuotoiseen VMI-tietoon, metsäalan ammatilliseen tietoon ja tutkimustietoon. Kansalaisten kokemuksellista tietoa edustaa vain yksi saamelaisten perinnetietoon liittyvä maininta.

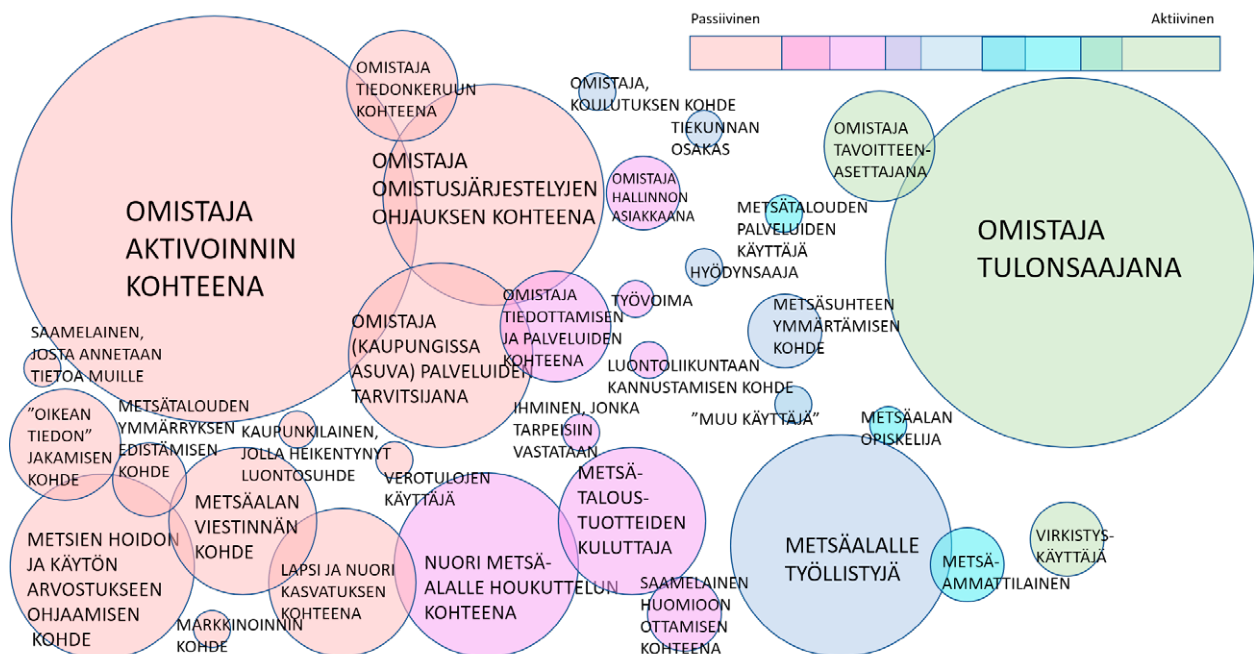
Haastatellut metsäalan asiantuntijat ja metsäkulttuurin tutkijat (Heikurainen, Latvala-Hirvilahti & Halla 2022; Matila 2022; Lehesvirta 2022) pitivät haasteena kokonaisvaltaisemman metsäpolitiikan laatimista. Tällöin metsien käyttötapojen ja arvojen kokonaisuus käsiteltäisiin samassa strategiassa. Ongelmana pidettiin sitä, että metsästrategia on yhden ministeriön tuottama, ja muita metsiin liittyviä аспектеja, kuten biodiversiteettiä ja virkistyskäyttöä, käsitellään muissa, eri ministeriöiden alaisissa erillisstrategioissa. Metsäpolitiikkaan kaivattiin laajempaa, erilaiset osa-alueet sisältävää eri ministeriöiden yhteistä strategista linjausta.

Kuvio 30. Metsästrategian toimijuuskäsitys painottuu äärimmäisen voimakkaasti kaupallisiin toimijoihin.

Metsästrategian toimijakäsitys poikkeaa täysin muista tässä tarkastelluista strategiapapereista. Toimijana nähdään lähes yksinomaan metsätalouden piiriin kuuluvien toimijoiden joukko, jota kutsutaan usein yleisluonteisilla käsitteillä metsäala ja metsätalous (kuvio 30). Myös tämä vahvistaa käsitystä metsästä maisematyyppinä, jossa kokonaisvaltaisemmalle, kansalaistiedon huomioivalle politiikan suunnittelulle ja ohjaukselle olisi tarvetta.

Kuvio 31. Metsästrategia esittää kansalaisroolit enimmäkseen melko passiivisina.

Metsästrategiassa esille tulevat kansalaisten roolit voidaan jakaa karkeasti kahteen kategoriaan: metsänomistajien rooleihin ja kaikkia kansalaisia koskeviin rooleihin. Strategiassa tulee usein esille vain yksi aktiivinen kansalaisrooli: metsänomistaja hakkuutulojen saajana. Myös metsänomistajien roolit näyttäytyvät strategiassa enimmäkseen passiivisina. Metsänomistajat kuvataan usein esimerkiksi kannustamisen, ohjauksen ja aktivoinnin kohteina. Kansalaiset yleensä nähdään kohteina, joille jaetaan "oikeaa tietoa" ja ohjataan metsäalan arvostamiseen. Melko aktiivisetkin toimijaroolit esitetään strategiassa yleensä suhteessa metsätalouteen ja sen etuihin (kuvio 31).

Metsästrategian päivityksessä kulttuurinen näkökulma on hyvin uusi ja se käsitteellistyy Suomen metsämuuseo LUSTO:n hahmotelman (Paaskoski ym. 2022) pohjalta *metsäsuhteeksi* ja *metsäkulttuuriksi*. Nämä nähdään strategian kontekstissa paljolti

välineellisesti, niin että metsäsuhde ja metsäkulttuuri ovat huomioitavia aspekteja suunniteltaessa metsäalan tarpeita palvelevaa viestintää eri ryhmille. Kansalaisten paikka-
sidonnainen tieto tai arvot eivät tule esille metsien käytössä tai sen kestävyysarvioin-
nissa huomioitavana tietona.

Metsästrategiassa maisemaa CoELC:n tarkoittamalla tavalla ei huomioida lainkaan. Tätä
selvitystä varten tehtiin sisällönanalyysi Metsästrategian päivitykseen vuodelta 2019,
mutta tarkasteltiin myös loppuvuonna 2022 lausunnoilla olevaa uutta metsästrategiaa.
Maiseman suhteen nämä eivät eroa toisistaan. Maisemapoliittisesta ja maisemademokra-
tian näkökulmasta metsästrategia onkin politiikkaa ohjaavista strategioista kenties eniten
uudistamista kaipaava.

Kuva 7. Kuusamo-Posio, Riisitunturi. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2020.

5 Hankkeen tuottama aineisto

Selvityshankkeen aikana tuotettu aineisto sisältää työpajojen tuottamaa materiaalia, haastattelu- ja sosiaalisen median aineistoa sekä jo edellisessä luvussa käsiteltyä asiakirja-aineistojen sisällönanalyysia. Helsingissä 23.11.2022 järjestetty kutsuseminaari paneelikeskusteluineen täydensi aineistoa.

5.1 Kokemäen Takajärven tuulivoimahanke – työpajat ja muu aineisto

Työpajojen osallistujilla ei ollut kovin paljon kokemusta siitä, miten hankkeeseen on paikallistasolla suhtauduttu. Ensimmäisen työpajan aluksi keskusteltiin siitä, mitkä asiat paikallisia ihmisiä saattavat tuulipuistohankkeessa askarruttaa. Esille tuli seuraavanlaisia teemoja:

- tuulipuiston vaikutus Kokemäenjokilaakson VAMA-alueen kaukomaisemaantiedon tarve voimaloiden lähiympäristön muuttumisesta ja voimaloiden näkymisestä kaukomaisemassa
- vaikeus hahmottaa vaikutuksia ennalta
- kokemus omien vaikutusmahdollisuuksien puuttumisesta, voimattomuuden tunne
- ääni- ja välkevaikutukset, näihin liittyvä epävarmuus
- ristiriidat paikallistasolla sekä vaikeus keskustella aiheesta tilanteessa, jossa hanke tuo hankealueen maanomistajille ja kunnalle tuloja, mutta osa on huolissaan ympäristön muuttumisesta; aiheesta koettu arkuus
- vaikutus muihin elinkeinoin
- vaikutus luontoon ja luonnon virkistyskäyttöön

Kerhoiltaan osallistuneet kyläläiset suhtautuivat myönteisesti tuulivoimalahankkeeseen. Keskustelussa tuli myös esille, että alueen asukkaat ja maanomistajat eivät ole asiasta yksimielisiä ja aiheesta on kiistelty. Osallistujat eivät pitäneet tuulivoimaloita maisemahaittana.

Kuva 8. Korkeaojan kylässä kokoontuu säännöllisesti asukkaiden keskustelukerho vanhalla kyläkoululla. Hankkeen tutkija osallistui yhteen keskusteluiltaan, jossa teemana oli Takajärven tuulivoimalasuunnitelma. Kuvaaja: Marja-Liisa Korkeaoja 2022.

Työpajoissa pohdimme tiedon luonnetta ja sitä, mikä on kokemuksellista tietoa. Esimerkiksi koetuista esteettisistä arvoista voidaan saada tietoa, vaikka estetiikka itsessään ei ole tietoluonteinen kysymys. Kokemuksellinen tieto ympäristöstä on sidottu paikkoihin. Kokemuksen ohella yksilön pohjatiedot vaikuttavat siihen, miten hän kokee jonkin paikan tai ympäristön luonteen. Pohdimme, mihin kaikkeen kokemuksellinen tieto voi kohdistua. Keskustelussa tuli esille seuraavanlaisia kokemuksellisen tiedon kohteita ja muotoja:

- muistot
- luonnon merkitys ihmisille
- paikkakokemukset, paikkojen merkitykset
- muutoksia (myös merkitysten muutoksia) koskeva tieto
- yksilön tai ryhmän toimintaan liittyvä tieto, ympäristön käyttötavat
- tieto toimintamahdollisuuksista ja niihin vaikuttavista tekijöistä
- ääni- ja valomaisema
- asuinpaikan valintaan liittyvät tekijät

Lapset ja nuoret sekä vapaa-ajan asukkaat mainittiin ryhminä, joilla voi olla muista ryhmistä poikkeavaa kokemuksellista tietoa, ja joiden kokemuksellinen tieto voi jäädä havaitsematta.

Pohdimme listaamiamme kokemuksellisen tiedon muotoja eri näkökulmista: miten mihinkin asiaan kohdistuva kokemuksellinen tieto suhteutuu institutionaaliin tietorakenteisiin, miten se tulee tai ei tule esille maankäytön suunnitteluprosesseissa, miten tätä tietoa voitaisiin saada paremmin näkyviin, ja minkälaisia ongelmia tiedon arviointiin liittyy.

Arvioimme tapoja, joilla kokemuksellista tietoa olisi mahdollista kerätä ja tuoda esille sekä eri tapojen vahvuuksia ja heikkouksia. Asukaskyselyt on vakiintunut, käytössä oleva tiedonkeruutapa. Hallinnon edustajat toivat esille, että menetelmän ongelmana on alhainen vastausprosentti, jolloin kattavaa kuvaa ympäristön asukkaille muodostamista arvoista ei saada. Keskustelussa pohdittiin myös kyselyissä mahdollisesti paitsioon jääviä ryhmiä, jollaisia ovat esimerkiksi alaikäiset ja liikuntarajoitteiset. Toisaalta asukaskysely on halpa ja helppo tapa tavoittaa suuri osa asukkaista ja antaa tavoitetuille henkilöille tasavertainen mahdollisuus vastata. Anonyymiin kyselyyn vastaamisessa on sosiaalinen paine olla ilmaisematta joitakin asioita minimoitu. Kyselyä voi näin ollen pitää suhteellisen demokraattisena menetelmänä. Ongelmaksi koettiin käytetyt käsitteet. Esimerkiksi sana ”maisema” ymmärretään monin erilaisin tavoin. Käsitteiden valintaan ja kysymyksenasetteluun on kiinnitettävä huomiota, jotta vastaajat ymmärtävät kysymyksen samalla tavoin eikä kysymyksenasettelu rajoita vastaamista.

Asukastilaisuudet ovat niin ikään laajalti käytössä oleva tiedonhankintatapa. Niiden ongelmana nähtiin usein pieni ja valikoitunut osallistujajoukko. Sosiaaliset paineet voivat estää joidenkin ajatusten esilletuloa ja mielipidevaikuttajat voivat päästä ohjaamaan tilannetta. Vapaa-ajan asukkaita asukastilaisuudet tavoittavat vaihtelevasti. Jos jotakin hanketta vastustetaan laajasti vapaa-ajan asukkaiden piirissä, osallistujia yleensä kuitenkin on.

Karttakysely on uudempi tiedonhankintatapa, jota on sovellettu joissakin suunnittelu-kohteissa. Menetelmässä on samoja vahvuuksia kuin perinteisissä kyselyissä. Erityisenä vahvuutena nähtiin saadun tiedon paikkatietomuotoisuus, joka mahdollistaa tiedon helpon käytettävyyden maankäytön suunnittelussa. Menetelmän rajoitteena nähtiin se, että se vaatii osallistujilta tietoteknisiä valmiuksia, jollaisia kaikilla ryhmillä ei ole.

Ovelta ovelle -kysely nousi keskustelussa esille mahdollisena tiedonkeruun tapana. Hallinnon edustajien mukaan tällaista ei ilmeisesti ole käytetty. Menetelmä olisi kallis ja aikaa vievä. Toisaalta sen vahvuudeksi nähtiin, että se tavoittaisi asukkaita valikoimattomasti ja antaisi mahdollisuuden saada detaljoitua tietoa. Asukkailla olisi mahdollisuus itse määritellä keskusteluun nousevia asioita, ja käsitteiden sisällöstä olisi mahdollista keskustella.

Sosiaalinen media on osallistamisen menetelmänä jonkin verran käytössä. Sitä ei keskustelussa arvioitu kovin hyväksi osallistamisen alustaksi. Ongelmaksi koettiin konfliktialttius. Menetelmän todettiin myös sisältävän samoja ongelmia kuin asukas-tilaisuuksien: osallistujajoukko jää pieneksi ja valikoituneeksi, ja sosiaaliset valtarakenteet vaikuttavat siihen, mitä ajatuksia tuodaan esille. Lisäksi sosiaalisen median käyttö osallistamisessa jättää sivuun asukkaat, jotka eivät käytä sosiaalista mediaa tai valittua sosiaalisen median alustaa. Saatu tieto on usein sirpaleista.

Varjokaava on uudehko osallistamistapa, jota on kokeiltu joissakin kunnissa. Keskustelijoilla oli myönteinen käsitys varjokaavan käytöstä saaduista kokemuksista.

Aluesuunnitteluyhteistyöryhmät ovat perinteinen maakuntakaavoituksen osallistamistapa. Maakuntaliiton edustajan mukaan ne on Satakuntaliitossa koettu onnistuneeksi työtavaksi.

Keskustelussa esille noussut osallistamistapa, jota ei ilmeisesti ole käytetty, on selvitysten tilaaminen kolmannen sektorin toimijoilta, esimerkiksi kotiseutuyhdistyksiltä. Vahvuutena voisi olla motivoitunut tekijäjoukko, mutta ongelmana toisaalta on järjestötoimijoiden vähyys ja ikääntyminen. Selvitysten tekemistä pitäisi ohjata. Ilmeisenä ongelmana olisivat myös tekijöiden mahdolliset henkilökohtaiset intressit, jotka voisivat vaikuttaa selvitysten tuloksiin.

Havainnointi ja käyttäjien haastattelu paikan päällä on kulttuurikartoituksen työkalu, jota ei ilmeisesti ole kokeiltu käytännön suunnittelukohteissa. Menetelmä on kallis ja aikaa vievä, mutta soveltuisi erityisesti ympäristöjen käytön ja sosio-materiaalisten ilmiöiden esille tuomiseen.

Lasten ja nuorten spesifin ympäristötiedon osalta tiedonhankinnan tapoina esille nousivat nuorisovaltuustot, harrastusyhdistykset ja koulut. Taidelähtöiset menetelmät arvioitiin hyviksi erityisesti pienten lasten kanssa työskennellessä. Taidelähtöisiin metodeihin liittyy dialogi, läsnäolo ja kuunteleminen, joiden kautta lapsen on mahdollista viestiä kokeestaan ympäristöstä. Tällainen tieto ei ole mitattavaa, ja aikuisen vaikutus tuloksiin tulisi pyrkiä suunnitelmallisesti ehkäisemään. Sosiaalinen media tuli myös esille lasten ja nuorten ympäristötiedon keruun välineenä, mutta siihen todettiin liittyvän ongelmia. Lasten ja nuorten ja näiden osaryhmien somekanavien käyttötavat tulisi tuntea hyvin. Ääni- ja valomaisema ovat tärkeitä paitsi asutuilla alueilla myös luonnonympäristössä. Äänimaisema-asiantuntija Anne Savola Satakuntaliitosta totesi, että hiljaisia alueita on Satakunnassa vähän samoin kuin alueita, joihin ei ulotu minkäänlaista valosaastetta. Äänimaisemista ja hiljaisista alueista ei ole riittävästi selvitystietoa olemassa. Joissakin YVA-selvityksissä on arvioitu myös äänimaisemaa.

Vapaa-ajan asukkaat nähtiin vaikeasti tavoitettavana ryhmänä. Ihmisten emotionaalinen suhde kesä mökkiympäristöön on erilainen kuin vakituiseen asuin ympäristöön. Mökkiympäristöön kohdistuu tietynlaisia kulttuurisia odotuksia ja ympäristön visuaalinen muuttuminen koetaan usein ahdistavana, vaikka suoranaista vaikutusta ympäristön käyttöön ei olisi.

Muistot, paikallishistoria, ympäristön muutosta koskeva tieto ja merkitykselliset paikat kytkeytyvät kokemuksellisen tiedon kohteina toisiinsa. Muistot ja muistitieto ovat aina paikkaan sidottuja. Takajärveltä tuli esille alueella oleva, jonkun henkilön kuoleman muistoksi tehty karsikkotyypinen muistokivi.

Asuinpaikan valintaan liittyviä tekijöitä pidettiin merkittävänä tiedon kohteena, jota olisi syytä selvittää erilaisten kaavoitushankkeiden yhteydessä. Satakuntaliiton asiantuntija totesi tämän aiheen tulevan usein esille asukkaiden argumentaatiossa.

Ympäristön käyttö, käyttäjäryhmät ja käyttömahdollisuuksiin vaikuttavat tekijät todettiin asukaskyselyjen avulla hankalasti selvitettäväksi tiedon kohteeksi. Tähän liittyviä määrällisiä ja laadullisia kysymyksiä ovat muun muassa kuinka paljon aluetta käytetään, kuinka usein sitä käyttävät käyvät alueella, miksi juuri tätä aluetta käytetään ja miten sitä käytetään.

Työpajoissa saadun tiedon tarkentamiseksi ja monipuolistamiseksi analysoitiin Takajärven tuulivoimarakennussuunnitelmasta käytyä keskustelua kahdessa paikallisessa Facebook-ryhmässä: Sääksjärvi-ryhmässä ja Kouvatsa info -ryhmässä. Lisäksi haastateltiin yhtä tuulivoimarakentamiseen kielteisesti suhtautuvaa maanomistajaa.

Sääksjärvi-ryhmässä Takajärven tuulipuistohankkeesta keskusteltiin kolmen avauksen alla. Keskusteluun osallistui joko avauksin, kommentein tai näihin reagoimalla 38 henkilöä, joista 20 naisia ja 18 miehiä. Kouvatsan inforyhmässä oli kaksi neutraalia avautusta aiheesta. Keskusteluun osallistui 26 henkilöä, joista 16 miehiä ja 10 naisia. Kouvatsan inforyhmässä keskustelua käytiin enemmän suunnitellun tuulipuistoalueen maanomistajien näkökulmista kuin Sääksjärvi-ryhmässä, jossa osallistujista ehkä suurempi osa oli vapaa-ajan asukkaita.

Sääksjärvi-ryhmässä noin puolet keskusteluun osallistuneista suhtautui Takajärven tuulipuistohankkeeseen kielteisesti. Miehet suhtautuivat naisia useammin hankkeeseen kielteisesti, mutta myös hieman naisia useammin myönteisesti. Naisten joukossa oli neutraaleja, mutta tiedontarpeita esille tuovia osallistujia. Tiedontarpeita tuotiin esille erityisesti visuaalisten ja äänimaisemavaikutusten osalta. Naiset esittivät myös kriittisiä ja tiedontarpeita ilmaisevia, mutta eivät suoraan kielteiseksi tulkittavia kommentteja ja avauksia, joita miehet eivät esittäneet.

Sääksjärvi-ryhmässä monet kielteisesti tuulipuistoon suhtautuvat argumenttoivat maiseman visuaalisuudella.

En myöskään haluaisi noita katsella mökkirannasta. Varmaan löytyy muitakin paikkoja, kun melkein järven rannasta. Kokemäen keskustasta katsottuna varmaan tuntuu, että on tarpeeksi etäällä. 500 mökkiä ym. kuitenkin vaikutusalueella.

No kuuluuko järvimaisemaan 13 viipperää?

Myös luontoon viittaavien argumenttien osalta saattoi olla tulkinnanvaraista, viitattiinko niissä varsinaisesti luontoon tuulipuistoalueen metsissä ja soilla vai maisemaan järvellä.

[...] olisi mielenkiintoista nähdä kannattavuuslaskelmat, ennen kuin "luonnon-energialla" tuhotaan luontoa tässä tapauksessa. Kannatan tuulivoimaa, mutta oikeassa paikassa [...]

Myös vaikutus äänimaisemaan sai osakseen kriittisiä arvioita:

Minä mietin, miten kalasääkset ja muut tuolla pesivät linnut ja lepakot pärjäävät noiden kanssa ja kuuluuko tuolta jatkuva "whouhwhouh-ääni" järvelle ja lähitaloihin.

Lähin, noin 2 krt Näsinneulaa korkeampi tuulimylly, tuntuu hurjalta sekä maiseman että infraäänien vuoksi.

Tuulipuistoon myönteisesti suhtautuvien kommentit olivat tässä ryhmässä yleensä vastauksia kielteisesti suhtautuvien kommentteihin, ja niissä pyrittiin haastamaan tai kiistämään kielteisesti suhtautuvien argumentteja. Myönteisesti suhtautuvat keskustelijat muun muassa haastoivat väitteen, että tuulipuisto vaikuttaisi Sääksjärven maisemaan kielteisesti ja toivat esille sen, että huolta herättäneitä infraääniä on muutenkin kaikkialla ympäristössä.

Kauvatsan inforyhmässä suhtautuminen tuulipuistohankkeeseen oli keskimäärin selvästi myönteisempää kuin Sääksjärvi-ryhmässä, ja erot sukupuolten välillä olivat selkeämmät. Naiset suhtautuivat hankkeeseen enimmäkseen myönteisesti, miehistä alle puolet kielteisesti ja neljäsosa myönteisesti. Tässä ryhmässä tiedontarpeita esille tuovia kommentteja esittivät miehet, ja nämä kommentit liittyivät enimmäkseen maanomistajien ja tuulivoimayhtiön välillä tehtäviin sopimuksiin, eivät niinkään maisemaan.

Kauvatsan inforyhmässä maisema-käsitteellä argumentoi yksi tuulipuistoa jyrkästi vastustava, ilmeisesti muualla asuva henkilö. Hän pyrki tuottamaan kommentteillaan mielikuvia hyvin suurista ympäristömuutoksista. Maisemaan viitattiin myös yhdessä neutraaliksi tulkittavassa kommentissa. Tässä kommentoija koki tuulivoimalan kauko-maisemassa esteettisesti myönteiseksi elementiksi, mutta lähimaisemassa mahdollisesti ongelmalliseksi.

Se tasainen hurina kuulemma haittaa joitakin. En tiedä, ei ole omaa kokemusta. Eniten vissiin haittaa se, kun lavat pyörivät auringon edessä ja valo vilkkuu niiden takaa tontille ja ikkunasta sisälle, jos näin on mylly asennettu. Toki mieluummin perustaisin tuulivoimayhtiön ja asettaisin voimalat naapurin eteen pyörimään kuin ottaisin naapurin perustaman tuulivoimayhtiön voimalat tonttini nurkalle auringon eteen hurisemaan. Pääasia että toteutuvat voimalat eivät oikeasti haittaa ketään. Kauempaa niitä on ihan komeaa ja kaunista katsella.

Koska työpajoihin ja Korkeaojan kylän pulinakerhoon ei osallistunut tuulivoimala-hankkeeseen selkeän kielteisesti suhtautuvia henkilöitä, halusin vielä löytää tällaisen, hankkeen lähialueella asuvan henkilön haastateltavaksi. Tällainen henkilö löytyi Korkeaojan kylä -Facebook-ryhmästä. Hän kertoi pulinakerhon tuulivoimakeskustelua koskevan avauksen alla käydyssä keskustelussa, ettei maanomistajana aio vapaaehtoisesti hyväksyä tuulivoimala-aluetta mailleen. Hän ei ehtinyt antaa puhelinhaastattelua, mutta suostui keskustelemaan aiheesta Messengerin viestisovelluksessa, ja antoi luvan käyttää keskustelua tämän selvityksen aineistona ja viitata siihen omalla nimellään.

Maanomistaja argumentoi kielteistä kantaansa ennen kaikkea maisemavaikutuksilla. Hän näki maisemavaikutukset ensisijaisesti rakennuspaikan metsiin, metsämaisemaan ja -luontoon kohdistuvina.

AJ: [...] jos niitä väkisin halutaan niin miksei rakenna myllyjään vaikka raiskattujen kaivosten alueille eikä keskelle metsiä.

IH: Mikä teitä eniten hankkeessa huolestuttaa, jos ajatellaan asiaa paikallisella tasolla?

AJ: Metsän ja maiseman, yleensäkin luonnon tuhoutuminen. No jos yhden myllyn tieltä menee pari hehtaaria metsää nurin ja kaikenlaisia huoltoteitä tehdään niin pilalla metsä on. Ei sinne kukaan mee enää marjastamaan tai metsästäämään.

Tuulivoimalaa vastustavan metsänomistajan haastattelu toi esille juuri niitä maisemaan liittyviä kokemuksellisia tietoja ja arvoja, joita ympäristövaikutusten arviointiin sisältyvissä osa-arvioinneissa ei yleensä tule esille tai jotka tulevat esille vain osittain. Haastattelu

vahvasti käsitystä, että juuri välittömään olemisen ympäristöön liittyvät toiminnalliset ja kokemukselliset näkökohdat eivät tule maisemavaikutusten arvioinnissa riittävästi huomioiduiksi.

Kulttuuriympäristön käsitteen arvioitiin rajaavan sitä, mistä ympäristöistä ja mitä tietoa kerätään. Konventiot määrittelevät, mitä sosiaalisten vaikutusten ja maisemavaikutusten arviointeihin sisältyy. Kokemuksellinen ympäristötieto jää suurelta osin näiden konventioiden ulkopuolelle. Kaavoittajat eivät kerää sellaista tietoa, jota niitä ei velvoiteta keräämään, ja jota ei ole ollut tapana kerätä. Tarkastelumallit ovat luutuneita. Kokemuksellisen tiedon selvittämisen ohella tarvittaisiin tietoa näiden selvitysten vaikuttavuudesta.

5.2 Asiantuntijahaastattelut

Hanketta varten haastateltiin edellä mainitun maanomistajan lisäksi 21 eri alojen asiantuntijaa ja yhtä neljännen sektorin kansalaisaktivistia. Haastatteluista kolme oli kolmen hengen ryhmähaastatteluja ja loput yksilöhaastatteluja. Yksi haastattelusta, kaava-suunnittelun ja osallistamisen asiantuntija, halusi antaa haastattelun anonymyminä. Haastattelut, haastatteluajankohdat ja haastattelujen teemat on merkitty lähdeluetteloon omana osionaan.

Useimmissa haastatteluissa käsiteltiin useampaa kuin yhtä teemaa. Kunkin haastattelun keskiössä oli kuitenkin yksi teema. Kulttuuriympäristökysymyksiä käsiteltiin joko pääteemana tai sivuteemana neljässä eri haastattelussa, joista kaksi oli ryhmähaastatteluja. Kansalaisosallisuutta yleisellä tasolla, osallistamismenetelmiä, saamelaisalueen maisemakysymyksiä ja metsäpolitiikan suhdetta maisemaan käsiteltiin kutakin kolmessa eri haastattelussa. Kaupunkisuunnittelua, kaupunkiluontoa ja tuulivoimarakentamisen maisema-aspekteja kutakin käsiteltiin kahdessa eri haastattelussa. Yhdessä ryhmähaastattelussa oli pääteemana kulttuuriympäristö arkeologisen perinnön näkökulmasta.

Haastattelut asiantuntijat edustivat eri organisaatioita: eri yliopistoja, Ympäristöministeriötä, Maa- ja metsätalousministeriötä, kaavoitusviranomaisia, museoviranomaisia, Saamelaiskäräjiä, metsäalan kehittämiskeskus Tapiota ja metsäteollisuutta. Kansalaisaktivisti edusti metsiensuojelun kansalaisliikettä.

Haastattelut antoivat runsaasti detaljoitua, tutkimus- ja asiakirjalähteistä saatua tietoa täydentävää informaatiota kaikista yllä mainituista teemoista. Erityisen tärkeitä haastattelut olivat saamelaisalueen maisemakysymysten hahmottamiseksi. Tietoa aiheesta etsittiin myös sanomalehti Inarilaisen artikkeleista, jotka käsittelevät maisemakysymyksiä ja niihin liittyviä kiistoja paikallisella tasolla. Myös metsäpolitiikan maisema-aspekteista, metsäpolitiikan kehitystarpeista ja mahdollisista kehityspoluista

sekä maiseman suhteesta polarisoituneeseen metsäkeskusteluun saatiin arvokasta lisätietoa ja näkökulmia haastattelujen kautta. Metsäpolitiikasta ja saamelaisalueen maankäyttökysymyksistä saatiin haastatelluilta erilaisia näkökulmia. Näkökulmien risteäminen auttoi hahmottamaan kokonais kuvaa kokemuksellisen tiedon roolista erilaisissa maisemakysymyksissä.

5.3 Seminaari

Hankkeen kutsuseminaari järjestettiin 23.11.2022 Helsingissä Tieteiden talolla. Seminaari onnistui hyvin ja tarjosi kiinnostavia näkökulmia kokemukselliseen maisematietoon.

Tutkija Nina Ahola esitteli maisemapoliittisen ohjelmatyön esiselvitystä, tutkija Ilona Hankonen puolestaan Monen äänen maisema -selvityshanketta ja sen tuloksia. Tutkija Hannu Linkola kertoi puheenvuorossaan maisemanhoidon poliittisista ja käytännöllisistä aspekteista ja näiden keskinäissuhteista. Linkola toi esille maisemapoliitikassa vaikuttavia dikotomioita, rooleja ja ajattelun rakenteita. Linkolan mukaan maisema on sosiomateriaalinen kokonaisuus, jossa arvot tilallistuvat. Kokemuksellinen tieto voi sisältää maisemanhoidon tavoitteiden asettamisen ja saavuttamisen kannalta tärkeää tietoa maisemaan liittyvistä yhteisöistä ja näiden välisistä suhteista.

Museoviraston intendentti Marja-Leena Ikkala toi puheenvuorossaan esille kokemuksellisen tiedon ja viranomaistyön välisiä suhteita. Museonviranomaisen työ on perinteisesti ollut asiantuntijatietoon pohjautuvaa ja artefakteihin, kuten rakennuksiin ja muinaisjäänneksiin rajautuvaa. Maisema haastaa tämän lähestymistavan. Maisemassa yhdistyvät ympäristö- ja museoviranomaisen tehtäväkentät. Kokemuksellisen tiedon merkitys onnistuneen suunnittelun taustalla on alettu tiedostaa.

Professori Maunu Häyrynen käsitteli puheenvuorossaan kulttuurisuunnittelua maisemasuunnittelun menetelmänä, jonka avulla on mahdollista kehittää suunnittelun kulttuurista herkkyyttä ja sosiaalista kestävyyttä. Tutkija Tiina Rinne esitteli kokemuksellista paikkatietoa ja sen kaupunkisuunnitteluun tuomia mahdollisuuksia. Apulaisprofessori Nora Fagerholm kertoi kokemuksellisen tiedon merkityksestä kaupunkiluonnon tutkimuksessa. Kaupunkiluonnon kokemukselliset arvot, käytöt ja merkitykset ovat kaupunkisuunnittelun näkökulmasta tärkeä tiedon kohde.

Tutkija Päivi Maggan puheenvuoro käsitteli saamelaisalueen maankäyttö- ja maisemakysymyksiä saamelaisyhteisön ja saamelaiskulttuurin näkökulmista. Seminaari antoi syventävää tietoa kokemuksellisen tiedon suhteesta maisemapoliitikan eri osa-alueisiin, erityisesti kaupunkisuunnitteluun ja saamelaisalueen maisemakysymyksiin.

Kuva 9. Forssa, Koijärvi. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2022.

6 Tapauksia maisemassa – suomalaisen maisemapolitiikan ajankohtaisia kysymyksiä

Aineiston ja ajankohtaisen julkisen keskustelun pohjalta kokemuksellisen tiedon ja maisemapolitiikan kipupisteet Suomessa konkretisoituvat erityisesti neljällä maankäytön osa-alueella, joista yksi – maankäyttö saamelaisalueella – koskee maantieteellistä aluetta ja kolme muuta – uusiutuvan energian rakentaminen, metsien käsittely ja rakentaminen kasvukeskuksissa – tiettyä maankäytön sektoria.

Esimerkit havainnollistavat edellisissä luvuissa käsiteltyjä kokemuksellisen tiedon, osallisuuden, osallistumisen ja maisemademokratian erilaisia osatekijöitä. Nämä eivät toki ole ainoita maankäytön teemoja, joihin liittyy kokemuksellista tietoa ja maisemapolitiikkaa koskevia kysymyksiä ja kehittämistarpeita.

6.1 Energiatuotannon murros: tuuli- ja aurinkovoima maisemassa

Energiantuotannon murros on vauhdittanut tuuli- ja aurinkovoimaloiden kaavoittamista. Kaavat ovat monissa maakunnissa irtautuneet maakuntakaavoituksen ohjauksesta. Kansalaiset suhtautuvat hankkeisiin eri tavoin. Maisemapolitiittisena ongelmana voi nähdä sen, että maisemavaikutusten arviointi kaavaprosesseissa pohjautuu hyvin kapeaan maiseman määrittelytapaan. Voimalaitoksia sijoitetaan enimmäkseen luonnonympäristöihin, joiden kulttuuriset ja sosio-ekologiset aspektit eivät tule vallitsevissa arviointimenettelyissä esille. Kokemuksellinen tieto voisi tuoda uusia näkökulmia energiarakentamisen sijoitteluun.

Kuva 10. Tuulivoimaloita modernissa maatalouden tuotantomaisemassa. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2021.

Maisemademokratian kannalta kiinnostava ja ajankohtainen kysymys liittyy tuulivoimarakentamiseen, johon selvitystyössä paneuduttiin edellisessä luvussa kuvatun satakuntalaisen kohteen kautta. Kokemäen Takajärvi valikoitui esimerkkikohteeksi, koska se sijaitsee valtakunnallisesti arvokkaan Kokemäenjokilaakson maisema-alueen läheisyydessä, ja koska tuulivoimaa rakennetaan Suomessa juuri nyt paljon. Aihetta käsiteltiin myös useissa asiantuntijahaastatteluissa. Tuulivoiman nopea lisärakentaminen on johtanut tilanteeseen, jossa tuulivoimaa rakennetaan paljon myös muille kuin tuulivoimarakentamiselle maakunta-kaavatasolla suunnitelluille alueille. Maakuntaliiton edustaja toi työpajakeskustelussa esille, että vaihemaakuntakaava ei riittävästi ohjaa tuulivoiman alemman tason kaavoitusta.

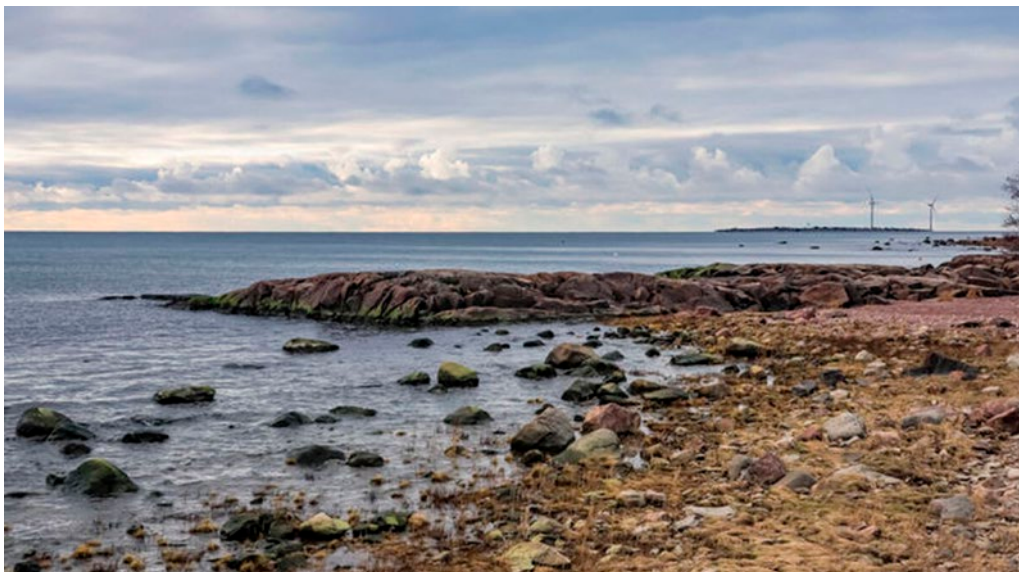
Esimerkkikohteena tarkasteltu Kokemäen Takajärvi ei kuulu Satakunnan vaihemaakunta-kaavassa tuulivoimarakentamiseen soveltuviksi arvioituihin alueisiin. Kyse on suurehkoista talousmetsäalueesta maaseutumaisella alueella, joka sijoittuu satakuntalaisittain suuren Sääksjärven eteläpuolelle ja Kokemäenjokilaakson VAMA-alueen pohjoispuolelle. Aluetta ympäröi pääosin haja-asutus peltoineen. Sääksjärven rannoilla on suhteellisen runsaasti

vapaa-ajan asutusta. Alueen sisällä on tavanomaisessa metsätalouskäytössä olevaa metsää, jossa on joitakin pienialaisia, luontoarvoiltaan merkittäviä kosteikkoja. Maisema-vaikutuksia on tässä hankkeessa arvioitu vakiintuneeseen tapaan tutkimalla voimaloiden näkymistä kaukomaisemassa eri suunnilta ja etäisyyksiltä katsoen.

Työpajoissa ja Kokemäen Korkeaajan kylän asukaskerhossa ei tullut kovin vahvasti esille, että tuulivoimalahanketta olisi koettu maisemahaittana. Kaikki asukaskerhoon osallistuneet suhtautuivat hankkeeseen myönteisesti, ja osa piti tuulivoimaloita kauniina. Tämä kuvastaa kylä- ja paikallisuustutkimukseen usein liitettyä ongelmaa: moniäänisyyden havaitsematta jäämistä. Toisaalta keskustelu toi esille sen, että tuulivoimala kaukomaisemassa ei kaikkien mielestä ole lähtökohtaisesti maisemahaitta, kuten hallinnossa saatetaan olettaa.

Kokonaisuudessaan Kokemäen Takajärven tuulipuistohankkeen tarkastelu työpajojen, keskustelujen ja someanalyysin valossa osoitti, että erilaiset menetelmät voivat antaa hyvinkin erilaisen kuvan ihmisten näkemyksistä. Käsitykset eivät aina vastaa hallinnossa vallitsevia lähtöoletuksia (kuten oletus tuulivoimasta arvokasta kulttuurimaisemaa heikentävänä), ja että koettu maisema on paljon muutakin kuin visuaalisia näkymiä. Asukkailla on mahdollisuus tuoda kokemuksellista tietoaan ympäristöstä esille osallistamisen yhteydessä, mutta sen vaikuttavuus voi jäädä heikoksi. Kulttuurikartoitus saattaisi olla toimiva menetelmä tuulivoimaloiden sijoittelun sosiaalisia ja kulttuurisia vaikutuksia arvioitaessa.

Kuva 11. Porin Reposaassa Tahkoluodon tuulivoimaloista on tullut osa paikkaidentiteettiä. Kuvaaja: Tauno Östervik 2018 / Satakunnan museo.

Tuulivoimalat rakennetaan usein harvaan asutuille alueille ja kauas lähimmästä asutuksesta. Tämä on herättänyt keskustelua luonnonmaisemien muuttumisesta. Onko enää ympäristöjä, joissa ei näy ihmisen tuottamia rakenteita? Toisaalta myös luonto itsessään on pitkälti ihmisten muokkaamaa ja luonnon käsittelyn jäljet voivat olla kauas näkyviä ja lähi-maisemaa hallitsevia. Tuulivoiman maisemavaikutuksista käytävää keskustelua peilattiin Pohjois-Suomen vesivoimarakentamisesta aikoinaan käytyihin keskusteluihin.

Tuulivoimarakentamisen usein kohtaama paikallinen vastustus näyttäisi paljolti pohjautuvan koetun luonnonympäristön muuttumiseen ja pirstoutumiseen. Erityisen konfliktisena aiheena tuulivoimarakentaminen näyttäytyi Lapin ja Kainuun maisemapolitiittisia kysymyksiä käsittelevissä asiantuntijahaastatteluisissa. Tuulivoimarakentaminen nähdään maan pohjoisosissa kolonialismina, joka tuottaa hyötyä maan tiheimmin asuttuihin osiin ja samalla pilaa paikallisyhteisölle tärkeitä luontoalueita.

Työpajakeskusteluissa kokemuksellisen tiedon huomiotta jättämisen nähtiin yleisellä tasolla koskevan voimakkaimmin luonnonympäristöjä. Esimerkiksi metsätalouden toimenpiteiden todettiin aiheuttavan suuria muutoksia koettuun ympäristöön paljon laajemmilla alueilla kuin tuulivoimarakentamisen tyyppiset, kaavoituksella säännellyt hankkeet. Tuulivoimarakentamisen yhteydessä rakennetaan leveitä ja kantavia teitä, jotka helpottavat päätehakkuita. Tuulipuiston lähimaisemavaikutus voi olla jopa suurempi lisääntyneiden hakkuiden kuin itse voimalan takia.

Keskustelussa tuotiin esille, että luonnon kulttuuriset ja hyvinvointiin liittyvät arvot ja merkitykset eivät tule huomioiduiksi. Luontoarvot käsitetään yksinomaan luonnon-tieteellisiksi ”itseisarvoiksi”, vaikka niillä usein on kytköksiä myös esteettisiin ja kulttuuriisiin arvoihin. Taustalla on Suomessa vakiintunut ”kulttuuriympäristön” käsite, joka sulkee muun kuin rakennetun ja viljellyn ympäristön helposti maisematarkastelun ulkopuolelle. Usein myös kulttuurimaiseman arvot ymmärretään staattisina, menneisyyden maan-käyttötapoja ilmentävinä. Tällöin esimerkiksi tuulivoimalaa ei nähdä kulttuuriympäristön elementtinä. Näin tuulivoimalan sekä kielteisinä että myönteisinä koetut maisemavaikutukset voivat jäädä arvioinneissa havaitsematta. Haastateltu kaavoitusasiantuntija havainnollisti luonto- ja kulttuuriarvojen toisistaan irrallista tarkastelua näin: *”Susireviiri voi estää tuulivoimalan rakentamisen, koska susi on EU:n luontodirektiivissä mainittu laji.”* Erämaaksi koetun luonnon merkitys ihmisille ei tule samalla tavoin huomioiduksi, *”ihminen ei ole direktiivilaji”*.

Takajärven tuulivoimalahanketta koskevassa työpajakeskustelussa todettiin, että kokemuksellinen tieto luonnosta kytkeytyy muihin tietorakenteisiin. Kokemukset ympäristöstä kontekstoituvat eri tavoin riippuen henkilön valmiista tietorakenteista. Ongelmana muiden kuin erityisesti virkistyskäyttöön tarkoitettujen luontoalueiden luonnon kokemuksellisten arvojen inventoinnissa nousi esille käyttäjien tavoitettavuus. Lisäksi pohdittiin

sitä, miten saadun tiedon merkitystä hankkeen kokonaisuudessa tulisi arvioida. Millainen painoarvo esimerkiksi Takajärven kaakkurille pitäisi antaa pienen ihmisjoukon kokemuksellisenä ympäristöarvona, jos jätetään tarkastelun ulkopuolelle lajin status luontoarvona? Pitäisikö tämäntyyppisten arvojen arvioinnissa arvioida niiden merkitystä niille, joille asia on merkityksellinen vai alueen asuinyhteisölle keskimäärin? Pitäisikö kaikkien asukkaiden näkemykset huomioida tasapuolisesti vai painottaa kokemusasiantuntijuutta?

Tuulivoimarakentaminen on muuttanut maisemia hyvin nopeasti ja näihin muutoksiin liittyvistä muistoista voisi järjestää muistitietokeruun. Maisemien nopeisiin muutoksiin suhtaudutaan usein kielteisesti. Toisaalta myös vanhimpien tuulivoimaloiden purkaminen Reposaassa on aiheuttanut kielteisiä tunteita, koska voimalat ehtivät muodostua paikkaidentiteetin kannalta merkittäviksi kohteiksi. Tuulivoimala on siis joissakin paikoissa saattanut jo vakiintua maisemaidentiteettiin kuuluvaksi elementiksi. Tuulivoimalan ”rumuus” tai ”kauneus” eivät ole yksiselitteisiä asioita, vaan seurausta monenlaisista ja ristiriitaisistakin ympäristön visuaalisista, kulttuurisista, sosiaalisista ja toiminnallisista tekijöistä.

Kuten muissa yhteyksissä tuli esille, myös Kokemäen tuulivoimalahanketta esimerkki-kohteena tarkastelleessa työpajassa keskustelijat kokivat tärkeäksi, että kokemuksellista tietoa ympäristöstä kerättäisiin jatkuvasti, jo ennen tuulivoimalan YVA-vaihetta, samoin kuin luontotietoakin kootaan jatkuvasti. Tähän tulisi kehittää erityisesti kaavoitettujen alueiden ulkopuolella sopivia metodeja. Samoin tärkeänä nähtiin, että seuranta sisältäisi sekä aineellisen että aineettoman kulttuurin näkökulmia. YVA-vaiheessa hankkeista on käytännössä jo päätetty, eikä esille tuleva uusi tieto juuri pääse vaikuttamaan hankkeisiin. Kokemukselliseen tietoon kohdistuva jatkuva seuranta voisi jo ennalta ohjata maankäytön muotoja sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävimmillä alueilla ja vähentää hankkeiden toteuttamista hidastavia valitusprosesseja.

6.1.1 Aurinkovoima

Toisena esimerkkikohteena energiarakentamisen alalta tarkasteltiin Huittisiin suunnitteilla olevan Sun 2 Oy:n aurinkovoimalan YVA-ohjelmaa. YVA-ohjelmassa arvioidaan kolmea erilaista toteutustapaa, joiden vaatima pinta-ala vaihtelisi 374 hehtaarista 760 hehtaariin. Alueet jaettaisiin 15 – 30 hehtaarin osiin, jotka aidattaisiin kukin erikseen siten, ettei alueille ole pääsyä. Osien väliin jäisi kulkukaistoja. YVA-ohjelma sisältää suhteellisen kattavat luontoselvitykset (kasvillisuus ja luontotyytit, pesimälinnusto, lepakkolajisto, viitasammakko ja liito-orava), arkeologisen inventoinnin, selvityksen suhteesta kulttuuriympäristöön ja maankäyttöön sekä selvityksen voimalaitosalueen näkymisestä maisemassa eri suunnilta alueen ulkopuolelta katsottaessa.

Metsä ei tehdyissä selvityksissä jäsennyt kulttuurisesti merkitykselliseksi ympäristöksi ja maisema-arvot määrittyvät hallinnon luokitusten pohjalta. Aurinkovoimarakentaminen vaatii hyvin suuria maa-alueita suhteessa maaseutuyhteisöjen metsäalueiden tavanomaiseen arjen käyttötapoihin. Esimerkiksi yhden metsästysseuran toiminta-alue, jolla hirvenmetsästys on mahdollista, on vähintään 1 000 hehtaaria.

Tuuli- ja aurinkovoimarakentamisen sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyysvarmistaminen kenties edellyttäisi erityisesti luonnonympäristöissä maisemavaikutusten arviointia nykyistä laajemmasta, sosio-kulttuuriset tekijät huomioon ottaen näkökulmasta ja paikallisyhteisöä osallistaen. Kyse on usein suhteellisen suurista maankäyttöhankkeista, jotka vaikuttavat vastaavasti suurten alueiden käytettävyyteen ja käyttäjien yksilöllisiin ja yhteisöllisiin maisemakokemuksiin.

Edellä kuvattu problematiikka kytkeytyy seuraavassa luvussa käsiteltävään laajempaan teemaan, kulttuurisen kestävyysvarmistuksen jäsentymättömyyteen metsien käytössä. Kuten ensimmäisessä työpajassa paikallinen asukas toi esille: *”Siihen nähden, mitä talousmetsissä tapahtuu koko ajan, on tuulivoima-alue hyvin pieni asia.”* Tuuli- ja aurinkovoimarakentaminen ovat osa laajaa energiantuotannon muutosprosessia, joka vaikuttaa maisemaan myös voimalinjojen, kaivosten ja energiapuun kysynnän kautta. Ottamalla ihmisten kokemuksellinen tieto huomioon voidaan parantaa muutosprosessin sosiaalista ja kulttuurista kestävyyttä.

6.1.2 Voimalinjat

Johtoaukeat ovat osa energiainfrastruktuuria, mutta niitä ei kaavoitusprosessissa tarkastella yhdessä voimalaitosten kanssa yhtenä kokonaisuutena. Tämä vaikeuttaa maisemataason suunnittelua. Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto (MTK) on kiinnittänyt huomiota myös maanomistajien eriarvoiseen asemaan voimala-alueen ja johtoaukeiden sijoittelussa. Voimala-alueita ei voida suunnitella osallistamatta maanomistajia, ja maanomistajille maksettava maanvuokra sovitaan energiayhtiön ja maanomistajan välillä solmittavilla sopimuksilla. Ilman maanomistajan suostumusta voimalaitosta ei voida alueelle sijoittaa. Johtoaukeat sen sijaan voidaan sijoittaa maanomistajien tahdosta riippumatta ja niistä maksetaan lunastusarvon mukainen korvaus, joka on huomattavasti vapaaehtoisin maanvuokrasopimuksin sovittuja korvauksia pienempi.

6.1.3 Kaivokset

Uudet energiaratkaisut ovat tuoneet mukanaan myös lisääntyneen kiinnostuksen mineraalivaroja kohtaan. Eryityisesti Pohjois-Suomessa kaivosvarauksia ja malminetsintä-lupia on runsaasti ja kaivostoiminnan sosiaalinen kestävyys on haaste. Noin neljäsosa malminetsintäluvista on Suomessa johtanut luvanhaltijan ja paikallisyhteisön väliseen konfliktiin, ja yleensä näissä tapauksissa kyse on juuri akkumineraalien etsinnästä (Eerola 2022). Useimmiten konflikti syntyy suhteessa saamelaiselinkeinoihin tai luontomatkailu-kohteisiin kuten kansallispuistoihin ja loma-asutukseen. Uraanin osalta konflikteja aiheuttaa usein jo etsittävä mineraali itsessään. Eerola (2022) toteaa, että malminetsintä- ja kaivostoiminnan sijainnin vaikutus toiminnan sosiaaliseen legitimeettiin on jäänyt tutkimuksessa melko vähälle huomiolle. Toisin sanoen kaivosalalla ei ole riittävästi otettu huomioon maisemapoliittisia aspektoja.

6.2 Metsämaisema: kokemuksellisesta tiedosta ratkaisu polarisaatioon?

Suomen pinta-alasta noin kolme neljäsosaa on metsää, joten metsät ovat maisemapoliittisesti merkittävä kysymys. Metsiä ei kuitenkaan ole totuttu tarkastelemaan esteettisestä, kulttuurisesta tai kokemuksellisesta näkökulmasta. Tämä voi olla osasyynä metsäkeskustelun pitkään jatkuneeseen konfliktisuuteen Suomessa.

Metsä on Suomessa ollut vuosikymmeniä aaltomaisesti toistuvien, konfliktisten keskustelujen kohteena (Pekurinen 1997, 54). Keskustelun voi nähdä tällä hetkellä olevan jälleen hyvin polarisoitunutta. Haastatellut asiantuntijat arvioivat, että julkinen keskustelu metsäympäristöstä ja metsien käytöstä nojautuu yhä vahvemmin hegemonisten toimijaryhmien rakentamiin narratiiveihin ja mielikuviin. Polarisoituneet maisemanarratiivit eivät kuitenkaan täysin vastaa ihmisten kokemuksellista tietoa erilaisista metsämaisemista. Kokemus metsäympäristöstä on yleensä paljon moninaisempi ja vivahteikkaampi kuin julkisesta keskustelusta voisi päätellä.

Kansallisessa keskustelussa yksi tuoreimmista teemoista on ollut avohakkuu ja sen kieltämiseen valtion mailla tähdännyt kansalaisaloite. EU:n ilmasto- ja biodiversiteettipolitiikat ovat kytkenneet kansallista keskustelua kansainväliseen kontekstiin ja tuoneet kansalliseen keskusteluun uusia teemoja. Metsäkiistat ymmärretään ja esitetään yleensä biodiversiteetin ja talouden arvojen välisenä kamppailuna, mutta niiden voi nähdä ankkuroiduvan myös arjen koettuun ympäristöön, sen kokemuksellisiin arvoihin ja affektiivisiin käytäntöihin (Hankonen 2021).

Kuva 12. Tätä selvitystä laadittaessa vuonna 2023 tuorein paikkaan sidottu metsäkonflikti oli käynnissä Aalistunturilla. Kuvaaja: Elokapina / Extinction Rebellion Finland 2023.

Yksittäisiin metsäkohteisiin liittyviä konflikteja on esiintynyt Suomessa vuosikymmenten ajan. Konfliktit ovat käynnistyneet, kun paikallisyhteisöjen suojeluun toivomia valtion metsäkohteita on alettu hakata. Konfliktiin on osallistunut valtakunnallisia ympäristöliikkeiden toimijoita, ja julkisuudessa konfliktit pelkistyvät yleensä luonnonsuojeluliikkeen ja metsätaloustoimijoiden välisiksi. Paikallisyhteisöiden erilaiset roolit ja kokemuksellinen tieto ympäristöstä jäävät mediassa yleensä vähemmälle huomiolle.

Suomen metsälaki on kansainvälisesti ajatellen liberaali. Se säätelee maanomistajan vapautta käsitellä metsämaisemaa varsin vähän. Metsätalouden suunnitteluun ei sovelleta osallistavia prosesseja ja luonnonsuojelun suunnittelussakin ne ovat suhteellisen niukkoja ja yksityismailla maanomistajaan rajoittuvia. Metsä olemisympäristönä rajataan hallinnossa tarkoittamaan virkistysalueiksi ja kansallispuistoiksi rajattuja alueita, vaikka ihmisten arjessa metsässä oleminen tapahtuu pääosin talousmetsissä ja taajamien lähimetsissä.

Maamme pinta-alasta talousmetsää on yli 70 prosenttia. Talousmetsämaiseman ominaispiirre on sen muuttuvuus. Jaksollisesti käsitellyt talousmetsät ovat biologisesti ajatellen nuoria kiertoaikansa loppuun saakka, joten puuston kasvu muuttaa niitä ihmisen aikaperspektiivissä havaittavalla tavalla. Metsämaisemaan vaikuttavat monet metsänhoidossa tehtävät valinnat: puulajisuhteet, ajourien sijoittelu, luonnonhoitotoimet, harvennusten voimakkuus ja ajoitus sekä metsälakikohteiden huomioiminen ja rajaaminen. Metsämaisema koetaan usein suhteessa toimintaan: marjastukseen, metsästykseseen, retkeilyyn, metsätöihin. Monet asiat luonnossa voivat vaikuttaa maiseman muihin osatekijöihin. Vaikkapa raidan esiintyminen tuoreella kankaalla lisää mustikkasatoja, koska se aikaisena kukkijana lisää mustikan pölyttäjien määrää. Näin raita toimijana vaikuttaa marjastajan maisemakokemukseen.

Avohakkuut aiheuttavat ihmisille usein surun ja menetyksen kokemuksia, jos hakattu metsä on koettu esteettisesti ja/tai toiminnallisesti tärkeänä osana elinympäristöä. Näitä kokemuksia vahvistaa koettu osattomuuden tunne: ihmisillä ei ole juuri mahdollisuuksia vaikuttaa arkiympäristönsä metsien käsittelyyn. Suomalaiset suhtautuvat metsäpolitiikkaan varsin kriittisesti ja kokevat omat vaikutusmahdollisuutensa siinä heikoiksi (Valkeapää ym. 2009). Ilmiötä voi pitää pitkäaikaisena. Vuoden 2014 alusta saakka talousmetsiä on voinut kasvattaa jatkuvapeitteisinä, jolloin "metsämaiseman katoamisena" koettua avohakkuuta ei tehdä. Jatkuvapeitteinen metsänkasvatus ei ainakaan vielä ole yleistynyt valtamenetelmäksi. Turvemaille sitä suositellaan vesistöjä rehevöittävien ja samentavien ravinne- ja kiintoainespäästöjen ja ilmakehään maaperästä vapautuvan hiilen vähentämiseksi (Nieminen ym. 2017; Kuuluvainen ym. 2012).

Kuva 13. Erirakenteisena kasvatettavaa talousmetsää Satakunnassa. Kuvaaja: Esa Hankonen 2016.

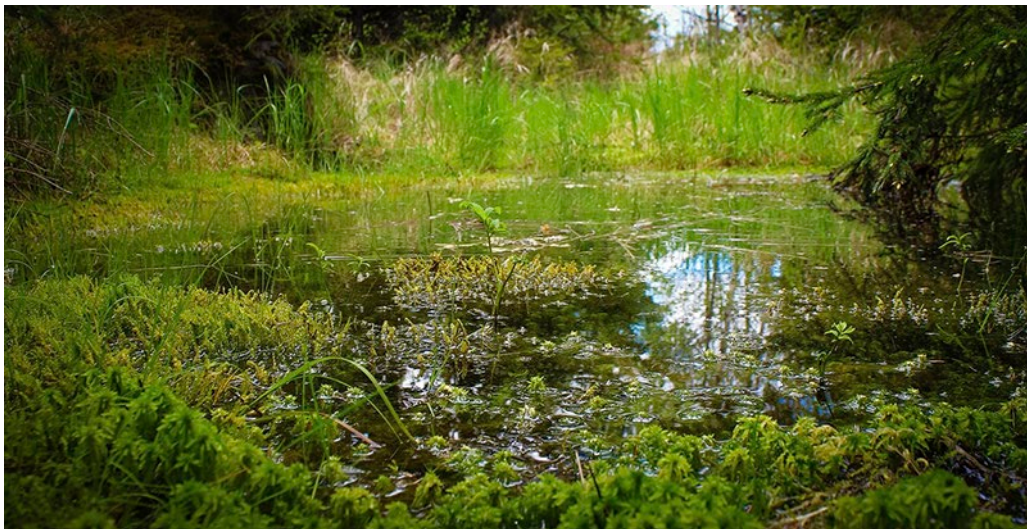
Jaksollisen ja jatkuvapeitteisen metsänkasvatuksen eroja maisemavaikutusten näkökulmasta on tutkittu valokuvakyselyiden avulla (Koivula ym. 2020; Silvennoinen ym. 2019), myöhemmin myös tätä metodia ja kenttätutkimusmetodiikkaa yhdistellen Silvennoinen ym. 2022). Tietoa tarvitaan kuitenkin edelleen lisää, koska metsämaisema ja sen laadun arviointi muodostavat hyvin moniulotteisen ja kulttuurisesti latautuneen tutkimuskohteen.

Lienee epärealistista ajatella, että talousmetsien käytön suunnittelu voisi lähitulevaisuudessa tulla kokonaisuudessaan kaavoitusta vastaavien osallistavien prosessien kohteeksi. Maisemaa ja maisemademokratiaa voi pitää kuitenkin sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyysaspektina, joka olisi syytä ottaa vakavasti. Haastateltujen metsäalan asiantuntijoiden mukaan maisemaosallisuuden lisääminen voisi parhaimmillaan vähentää metsäkeskustelun polarisaatiota ja lisätä talousmetsissä liikkumista ja sitä kautta kansalaisten hyvinvointia. Luonnossa olemisen hyvinvointivaikutuksista on runsaasti tutkimusnäyttöä (Bell ym. 2018; Salonen ym. 2018; Korpela & Paronen 2011). Toisaalta polarisaatiota myös

pidettiin ratkaisemattomana kysymyksenä ja tuotiin esille, ettei maisema- ja luontoarvoja tule sekoittaa keskenään, ja että luontoarvot tulee vallitsevassa biodiversiteettikriisitilanteessa priorisoida kokemuksellisten arvojen yläpuolelle.

Metsäympäristön kokemukselliset arvot eivät juuri käsitteellisty hallinnon puhetavoissa, jolloin kansalaiset usein käsitteellistävät ne luontoarvoiksi puhuakseen ”samaa kieltä” hallinnon kanssa (Hankonen 2021). Luontoarvot voivatkin korreloida kokemuksellisten arvojen kanssa tai olla näihin yhteydessä, mutta näin ei aina ole. Ihmisten arviot erilaisten metsäympäristöjen biodiversiteettiarvoista eivät myöskään aina vastaa todellisuutta. Iäkäs, mutta lajistoltaan niukka metsä saatetaan arvioida luontoarvoiltaan korkealle, ja toisaalta kaikkien luontoarvoiltaan merkittävien kohteiden lajistollisia arvoja ei tunnisteta. Luonnoltaan arvokkaan ympäristön arvostus on osin sidoksissa luonnontuntemukseen. Metsäympäristön moninaiset arvot ja arvoluokkien irrallisuus toisistaan tekevät maiseman käsitteen käytöstä Aholan (2022) toivomalla tavalla, kokoavana käsitteenä, haasteellista.

Kuva 14. Luontoarvoiltaan merkittävä lähteikkö voidaan kokea maisemassa hyvinkin eri tavoin riippuen siitä, minkälaisia tietorakenteita vasten kokija sitä tarkastelee. Kuvaaja: Esa Hankonen 2017.

Metsämaiseman kokemiseen vaikuttaa myös taito tulkita metsän ympäristöhistoriaa. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion asiantuntija Airi Matila (2022) kutsui tätä *talousmetsän lukutaidoksi* ja viittasi tällä kulttuuriympäristöalan lanseeraamaan käsitteeseen kulttuuriympäristön lukutaito. Tällä tarkoitetaan kykyä tulkita ympäristön historiaa, siinä vaikuttaneita tekijöitä sekä ympäristön erilaisia arvoja. Metsän lukutaito voisi olla yksi avain keskustelun polarisaation purkamiseen ja kokemuksellisen aspektin esille

tulemiseen metsämaisemasta puhuttaessa. Tämä edellyttäisi kuitenkin metsän lukutaidon ymmärtämistä tavalla, joka ei vahvista jo olemassa olevia hegemonisia narratiiveja ja niiden varaan rakentuvia mielikuvia, vaan antaa kansalaisille välineitä näiden mielikuvien purkamiseen ja omien metsämaisemakäsitystensä jäsentämiseen ja käsitteellistämiseen.

Haastatellut asiantuntijat arvioivat kansalaisten tuntemuksen erilaisista metsäympäristöistä Suomen talousmetsien runsaudesta huolimatta heikoksi. Osasyynä tähän saattaa olla metsätalouden luonnollistuminen alan tuottamissa diskursseissa ja Etelä-Suomessa myös luonnontilaisten metsien vähäinen määrä. Tällöin metsämaiseman ympäristöhistorian tulkinta voi olla vaikeaa, eikä talousmetsän artefaktisia piirteitä tunnisteta. Myös metsäympäristössä oleminen on saattanut vähentyä, vaikka onkin edelleen runsasta, ja keskittyä aiempaa harvempiin fyysisiin paikkoihin. Sen lisäksi, että ihmisten luonnon-tuntemus (mm. lajintuntemus ja luontotyyppien tuntemus) on ilmeisesti heikentynyt, ei myöskään talousmetsien käyttöhistoriaa osata tulkita.

Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion hyvän metsänhoidon suosituksiin sisältyy ohjeita hakkuiden suunnitteluun kaukonäkymät huomioiden. Kokemuksellisempaa lähestymistapaa maisemaan edustaa kokeiltu maisema-arvokauppa, jossa yksityishenkilöt olisivat voineet ostaa metsänomistajilta haluamaansa metsän käsittelyä tai käsittelystä luopumista. Tämä todettiin haastatteluissa epäonnistuneeksi konseptiksi, sillä sopimuksia ei ilmeisesti syntynyt lainkaan. Maisema onkin luonteeltaan markkinahinnaton julkishyödyke, jonka vaalimisessa yksityiset markkinat eivät ehkä yksinään ole toimiva ratkaisu.

Maiseman käsitteen määrittely rajaa myös sitä, mistä voidaan puhua maisema-arvoina. Nämä saattavat olla hallinnon kielellä ja kansalaisten kokemusmaailmassa erilaisia. Metsätalouden diskursseissa metsämaisemalla tarkoitetaan kaukonäkymiä ja maisemanhoidolla tai maiseman huomioimisella esimerkiksi hakkuualojen rajaamista korkeuskäyrien mukaisesti, jolloin peitteiseen kaukonäkymään syntyvät katkokset ovat vähäisempiä. Metsässä liikkuja puolestaan kokee metsämaiseman moniaistisesti, paikkojen ja reittien kudelmana sekä erilaisten luonnonelementtien tuottamina tunteina ja vaikutteina (Hankonen 2021). Samoin maisemavaikutusten arvioinneissa (YVA) esimerkiksi tuulivoimaloiden luonnonympäristön välitön kokeminen ja käyttö yleensä sivuutetaan.

Hyvin erilaiset toimijakäsitykset metsäympäristöjä koskevissa strategioissa (ks. luku 4) ilmentävät hallinnon siiloutuneisuutta. Metsäalan asiantuntijoiden haastatteluissa esille nousi kokonaisvaltaisemman metsäpolitiikan tarve. Tällä hetkellä metsätaloutta, virkistyskäyttöä ja biodiversiteettiä hallinnoidaan eri hallinnonalojen toimesta ja eri strategioiden pohjalta, mikä vaikeuttaa luonnonvarapolitiikan eri tarpeet ja näkökulmat yhteen sovitettavaa kokonaisvaltaista kehittämistä. Maa- ja metsätalousministeriön asiantuntija näki

tulevaisuuden haasteena paikkalähtöisen, kunkin talousmetsäkohteen arvojen kokonaisuuteen pohjautuvan ”täsmämetsänhoidon” kehittämisen. Tämä edellyttäisi nykyistä monipuolisempaa paikkatiedon keruuta.

Monet sekä haastatelluista että työpajoihin osallistuneista arvioivat, että kokemuksellisen tiedon keräämisen ja huomioimisen puutteet ovat suurimpia juuri luonnonympäristöissä. Valtakunnallista tietojärjestelmää kaikkia ympäristöjä koskevan kokemustiedon keruuta varten pidettiin raskaana toteutettavaksi. Sen sijaan kuntien vastuun lisäämistä kokemuksellisen paikkatiedon keräämisessä ja hyödyntämisessä suositeltiin myös kuntien omistamien metsien suunnittelussa.

Kokemuksellisen tiedon kerääminen luonnonympäristöön sijoittuvien maankäyttö-hankkeiden YVA-prosesseissa nähtiin selvänä kehittämiskohteenä hankkeiden sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta. Tämä liittyy muun muassa edellä käsiteltyihin energiarakentamishankkeisiin. Kokemuksellisen tiedon keruuta ja soveltamista voisi olla suositeltavaa soveltaa myös metsätalouden suunnittelussa valtion ja julkisyhteisöjen omistamissa talousmetsissä. Toisaalta metsien käytön kestävyys liittyy monenlaisia reunaehtoja ja haasteita. Esimerkiksi luontokadon pysäyttäminen on kriittinen tavoite, jonka painoarvoa ei yhden haastatellun asiantuntijan mukaan saa vähentää jakamalla sen saamaa huomiota ihmisten maisemallisille tarpeille: *”Luontoarvoja ei saa arvioida estetiikan perusteella.”*

Luontoalueiden merkityksiä ei ole ollut tapana huomioida myöskään sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa muutoin kuin korkeintaan kaupunkiympäristön lähivirkistys-alueilla. Takajärven tuulipuistohankkeen YVA:ssa arvioidaan vaikutukset riistaan ja metsästykseseen, mikä kuuluu tähän tietokategoriaan, mutta kattaa siitä vain osan. Keskusteluissa nousi esille seuraavanlaisia luontoon liittyviä kokemuksellisia arvoja:

- riista ja metsästysmahdollisuudet
- retkeilymahdollisuudet
- marja- ja sienisadot
- erämaisyyden tuntu
- luonnontilaisuus
- ääni- ja valosaasteen puuttuminen, luonnonrauha
- lajisto, eläinten näkeminen (Takajärven metsälammilla kaakkuri nousi esille erityisenä arvona)
- tärkeät paikat
- valokuvauksellinen luonnonmaisema

Näistä ”erämaisyyden tuntu”, ”luonnontilaisuus” ja ”valokuvauksellinen maisema” ovat käsitteitä, joille ei ole eksaktia määritelmää tai hallinnollista arvoluokitusta, mutta on pitkälti jaettu kulttuurinen ymmärrys siitä, mitä näillä tarkoitetaan.

Kulttuurisia arvoja koskeva tieto metsäympäristöissä rajoittuu yleensä kiinteisiin muinaisjäännöksiin. Jos metsäympäristöön sijoitetaan YVA-prosessia vaativa maankäyttömuoto, arkeologista perintöä selvitetään usein myös tätä laajemmin. Useassa yhteydessä tuli esille arkeologisten ja muiden kulttuuriympäristöarvoiksi luokiteltujen arvojen jääminen irrallisiksi nykyisessä metsämaiseman tarkastelussa. Tapion maisemanhoidon suosituksissa arkeologista perintöä ei mainita maisemallisesti tärkeän suunnittelukohteen indikaattorien joukossa. Metsässä sijaitsevien kiinteiden muinaisjäänteiden suojele valtion mailla tarkoittaa kahden metrin suojavyöhykettä kohteen näkyvästä ulkoreunasta (Kiinteiden muinaisjäännösten hoito-opas).

Kuva 15. Karsikkopuu Valtimon Murtovaarassa. Karsikkopuut metsissä ovat esimerkki kulttuuri- ja luonnonmaisemien jyrkän jaottelun ongelmallisuudesta. Niiden kulttuurinen arvo kytkeytyy laajasti ympäristöön, jossa ne sijaitsevat. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2020.

Kulttuuriympäristöihin kuluneen 20 vuoden aikana sijoittuneet metsäkonfliktit, kuten Vienan reitillä ja Hvitträskin lähiympäristössä tehtyjen hakkuiden aiheuttamat julkiset debatit antavat viitteitä siitä, että arkeologisen perinnön ja muun kulttuuriperinnön huomioimiseen metsäympäristöissä kaivattaisiin nykyistä laaja-alaisempaa näkökulmaa. Rajattujen fyysisten rakenteiden ohella olisi hyvä ottaa kohteen luonnonympäristö ja sen visuaaliset, matkailu- ja virkistyskäyttöön sekä kulttuurisiin merkityksiin ja arvostuksiin liittyvät tekijät laajasti huomioon ja turvata kohteiden ympäristön maisemallisten arvojen säilyminen. Myös tässä kokemuksellisella tiedolla voisi olla merkittävä rooli. Metsän maisemallisessa arvossa on kyse juuri siitä, miten se koetaan.

6.3 Kasvatat kaupungit: kaupunkilaisten muuttuvat arjen maisemat

Kaupunkiympäristöä ei aina nähdä maisemakysymyksenä, vaikka se on sitä mitä suurimmassa määrin. Kaupunki on useimpien suomalaisten arjen maisemaa. Kaupunkimaisema syntyy monenlaisten inhimillisten ja ei-inhimillisten, elävien ja elottomien toimijoiden yhdessä tuottamana. Se sisältää historiallisia kerroksia, joilla on aineelliset ja aineettomat puolensa, luontoa ja sosiaalisia rakenteita ja vuorovaikutussuhteita.

Nopea lisä- ja uudisrakentaminen kasvukeskuksissa voi jättää alleen kaupunkiympäristön esteettisiä, kulttuurisia, ekologisia, historiallisia ja toiminnallisia arvoja. Tämä voi tuottaa suunnittelukonflikteja tai tyytymättömyyttä muuttuvaan elinympäristöön. Asuinviihtyvyyden säilyttäminen ympäristöä muuttavissa hankkeissa ja suunnittelun legitimitettiin edellyttävät kokemuksellisen tiedon mukaan ottamista suunnitteluun alusta saakka.

Pääkaupunkiseudulla, mutta jossain määrin myös muissa suurimmissa kaupungeissa, on uudis- ja lisärakentamisen tarve voimakas. Tämä on nostanut rakennusmaan hintaa ja luonut paineita kaupunkirakenteen tiivistämiselle. Tiivistämistä on perusteltu myös ilmastotavoitteilla. Tiiviin kaupunkirakenteen on katsottu lyhentävän matkoja ja lisäävän joukkoliikenteen käyttöä. Tiivistymiskehityksen varjopuolena on usein ollut koetun kaupunkimaiseman laadun heikkeneminen. Kaupunkisuunnittelun näkemykset eivät aina kohtaa asukkaiden kokemusta siitä, mikä ympäristössä on tärkeää ja arvokasta. Rakennuspaineen tuottamia konfliktitilanteita on liittynyt sekä kaupunkiluontoon että vanhaan rakennuskantaan. Myös ympäristön hahmotettavuus, identiteetti ja kokonaiskuva saatetaan kokea muuttuneeksi rakentamisen jälkeen. Maisemanäkökulma olisi tärkeä huomioida myös kaupunkisuunnittelussa.

Kuvat 16. ja 17. Asukkaissa vastustusta herättänyt täydennysrakentamiskohde Helsingin Pirkkolassa. Asukasysteisö koki korkean uudisrakennuksen rikkovan maisemakuvaa 40-luvun pientaloalueella. 40-luvun asuinrakennukset ovat Ruotsin ja Norjan lahjoittamia. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2023.

Tiivistämiskehityksen koetaan yleensä uhkaavan kaupunkiluontoa ja kaupunkiympäristön historiallista kerrostuneisuutta. Monesti nämä arvot ovat päällekkäisiä. Esimerkiksi piha- tai puistoalue kasveineen voi kytkeytyä rakennushistoriallisiin arvoihin tai kertoa aikaisemmasta elämäntavasta. Ympäristön historiallisten kerrosten hahmotettavuus saattaa heikentyä tiivistämiskehityksen myötä, vaikka esimerkiksi yksittäiset, arvokkaiksi määritellyt rakennukset säilyisivät. Rakennusperinnön suojelussa tarkastelua olisi hyvä laajentaa koko ympäristön suunnitteluun urbaanin kulttuuriympäristön laadun ja hahmotettavuuden näkökulmista. Tässä kokemuksellinen tieto on ensiarvoisen tärkeä tiedon muoto: vain ympäristössä elävät ihmiset voivat kertoa, miten he ympäristön kokevat ja mitä he siinä havaitsevat.

Kaupunkivihreän on sekä ihmistieteellisin että fysikaalisin tutkimusmenetelmin todennettu vaikuttavan fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia lisäävästi. Paitsi että luonto kaupungeissa on esteettisesti ja toiminnallisesti tärkeä elementti, se myös kantaa biodiversiteettiarvoja ja vaikuttaa ympäristön fysikaalisiin ominaisuuksiin kuten lämpötilaan, tuulisuuteen ja ilmanlaatuun sekä tarjoaa ratkaisuja teknisiin haasteisiin kuten hulevesien hallintaan (Paloniemi (toim.) 2019). Lisäksi kaupunkiluonto voi edistää ja mahdollistaa yhteisöllisten tilojen syntymistä ja vähentää tilan julkisuuteen ja yksityisyyteen liittyviä ristiriitoja (Hankonen & Kirveslahti 2021). Erityisesti kaupunkiluonnon sosiaaliset merkitykset, toiminnalliset ominaisuudet sekä ihmisten ja ei-ihmisten väliset vuorovaikutussuhteet ja affektit ovat tärkeitä kokemuksellisen tiedon kohteita. Tiivistämistä perustellaan usein ekologisella kestävyydellä: tiivis kaupunkirakenne säästää luonnonympäristöjä kaupunkirakenteen reuna-alueilla, joilla biodiversiteettiarvoja pidetään usein suurempina. Nämä argumentit ovatkin monissa tapauksissa relevantteja. Tilanteita olisi kuitenkin syytä tarkastella tapauskohtaisesti, erilaisten arvoluokkien kokonaisuuksia arvioiden.

Kaupunkiluonnon erilaisten merkitysten jäsentämistä kaupunkitilassa on vaikeuttanut kulttuuri- ja luonnonympäristön käsitteellinen erottelu. Kaupunkivihreää ei ole aina ymmärretty kulttuurisia, sosiaalisia ja historiallisia merkityksiä kantavaksi kulttuuriympäristön kiinteäksi osaksi. Samalla se ei ole käsitteellistynyt myöskään ”luonnoksi”. Se on jäänyt kategorioiden väliin putoavaksi ja heikosti jäsentyväksi ympäristöksi, joka parhaimmillaankin nähdään kaupunkiympäristöä kehystävänä ja pehmentävänä virkistysympäristönä, ja toisinaan vain parempaa käyttöä odottavana joutomaana (Hankonen & Häyrynen 2022). Kaupunkiluonto on eräänlainen hybridi (Kummala 2016).

Kokemuksellista tietoa kohdistuu kaupunkiympäristössä myös ympäristön käytettävyyteen, tilakokemukseen, suunnitettavuuteen ja liikkumisen helppouteen. Nämä kaikki ovat uudis- ja täydennysrakentamisessa huomioon otettavia seikkoja, joista suunnittelijoilla on ammattiosaamiseen kuuluvaa tietoa. Tätä tietoa on tärkeää täydentää ja testata ympäristön käyttäjien kokemuksellisella tiedolla. Parhaimmillaan nämä voivat olla suunnittelussa mukana aktiivisina osallistujina. Jo pelkästään ristiriitaisten intressien

ja tavoitteiden yhteensovittamiseksi on tärkeää saada tietoa asukkaiden näkemyksistä, kokemuksista ja tarpeista. Kaupunkiympäristön suunnittelussa puhutaan suurten ihmismäärien arkiympäristöstä, jolloin tiedontarve on korostunut. Kaikkien asukasryhmien osallistaminen ja monipuolisten osallistamismenetelmien käyttö on tärkeää.

Hyvän asuinympäristön kehittäminen vaatii monien erilaisten näkökohtien yhteensovittamista. Ratkaisujen tulisi olla taloudellisesti, ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäviä. Ekologisen kestävyys haasteita lisää tuleviin ympäristömuutoksiin varautuminen. Vastauksena haasteisiin on nähty muun muassa suunnitteluratkaisujen luontopohjaisuus (Vikström ym. 2019; Hankonen ym. 2018). Luontopohjaisissa ratkaisuissa hyödynnetään elävän ja elottoman luonnon tarjoamia mahdollisuuksia. Tavallisimpia luontopohjaiset ratkaisut ovat hulevesien hallinnassa. Luontopohjaisina ratkaisuina laaja-alaisiin sosio-ekologisiin haasteisiin esimerkiksi ravinnontuotannon ja logistiikan aloilla voidaan pitää muun muassa kaupunkiviljelyä sekä viherrakenteiden tarjoamia terveys- ja virkistys-hyötyjä. Maisema on mahdollista nähdä kokoavana käsitteenä, jonka avulla voidaan tarkastella erilaisten ratkaisujen moninaisia hyötyjä ja haasteita. Esimerkiksi hulevesien imeytystä varten rakennettu tai taajamametsän luontainen kosteikko voi toimia samaan aikaan visuaalista kaupunkikuvaa rikastavana, biodiversiteettiä lisäävänä, vesistö päästöjä vähentävänä, luonnontiedon opetusta palvelevana, ilmanlaatua parantavana ja virkistys-arvoja kohentavana sekä tilaa jäsentävänä elementtinä.

Sopivan rakentamistiiviyyden arvioiminen edellyttää tietoisuutta kaupunkiympäristön erilaisten elementtien vaikutuksista asuinympäristön laatuun. Tämä puolestaan edellyttää jatkuvaa monipuolista ja monimenetelmäistä tiedonhankintaa. Kvantitatiivinen tutkimus on esimerkiksi osoittanut, että puuston lisääminen kaupunkitilassa kolmanneksella vähentää kesäaikaista kokonaiskuolleisuutta lähes kaksi prosenttia (lungman ym. 2023). Tämä selittyy korkeista lämpötiloista johtuvien ennenaikaisten kuolemien vähentymisellä. Puusto alentaa lämpötiloja kaupunkiympäristössä. Tämän tyyppisen tutkimustiedon tarkastelu yhdessä kokemuksellisen paikkatiedon kanssa voi antaa merkittävää tukea hyvien suunnitteluratkaisujen löytämiseksi.

Osallistamisen ja osallistumisen lisäksi tarvitaan jatkuvaa kaupunkisuunnitteluun ja sen eri aspekteihin kohdistuvaa perustutkimusta. Kaupunkitutkimus on Suomessa aktiivista, mutta uusia tutkimustarpeita syntyy jatkuvasti. Haastatteluissa esille nousivat muun muassa kaupunkiluonnon käyttöön ja arvoihin sekä asuinympäristön tulevaisuuden kehitystoiveisiin liittyvät tutkimustarpeet. Arvoja, joiden jo entuudestaan tiedetään asettuvan helposti ristiriitaan tiivistämistarpeiden kanssa, on syytä erityisesti tutkia ja selvittää. Kulttuurikartoitus on hyvä menetelmä detaljoidun tiedon tuottamiseen alueilta, joihin kohdistuu monia erilaisia intressejä.

Kaupunkimaisema voidaan nähdä kokonaisuutena, jonka elementeillä voi olla useita erilaisia tehtäviä. Puiston vanhat puut voivat samaan aikaan tarjota varjoa, elävöittää visuaalista maisemaa, kantaa kulttuurisia ja historiallisia merkityksiä, toimia maiseman kiintopisteinä, sitoa hiiltä, tuoda kaupunkitilaan pesiviä lintuja, vähentää ilmansaasteita, lisätä hulevesien haihtumista ja inspiroida lasten leikkejä. Hyvässä kaupunkisuunnittelussa nämä kaupunkimaiseman osatekijöiden moninaiset roolit ja niihin liittyvät kokemukselliset aspektit tunnistetaan.

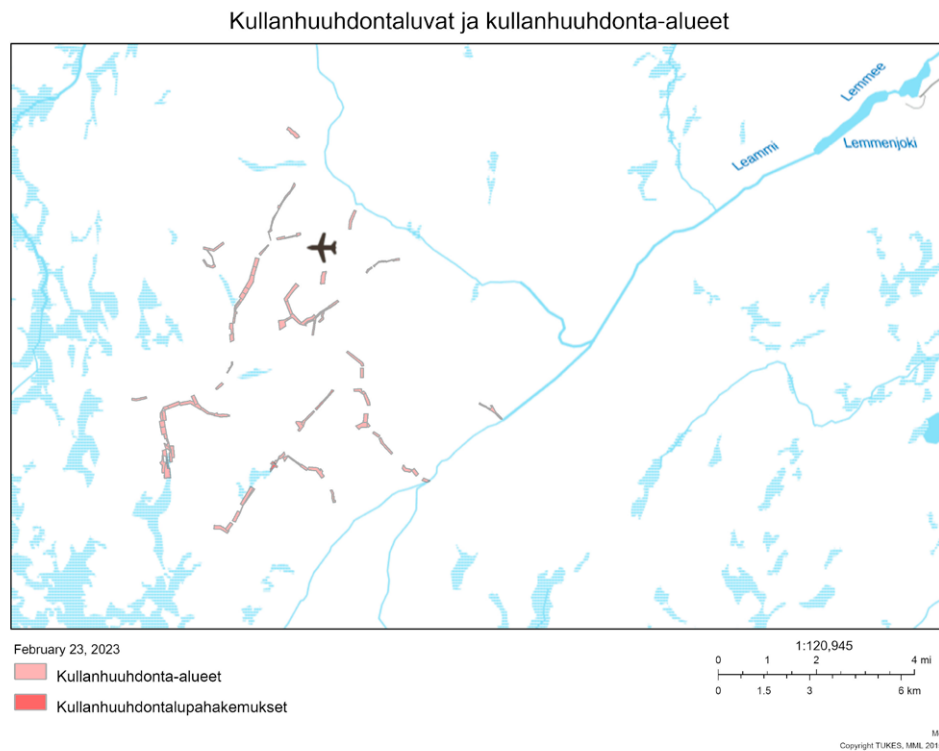
6.4 “Kun maisemapolitiikkaa ei ole”: saamelaisen kolonisoitu maisema

Saamelaisalueella maisemaan liittyvät ristiriidat ovat suuria. Ristiriitoja ja konflikteja olisi mahdollista vähentää ja maankäytön legitimeettiä parantaa lisäämällä asukkaiden osallisuutta päätöksenteossa – myös kaavasuunnittelun ulkopuolelle jäävien maankäyttömuotojen osalta.

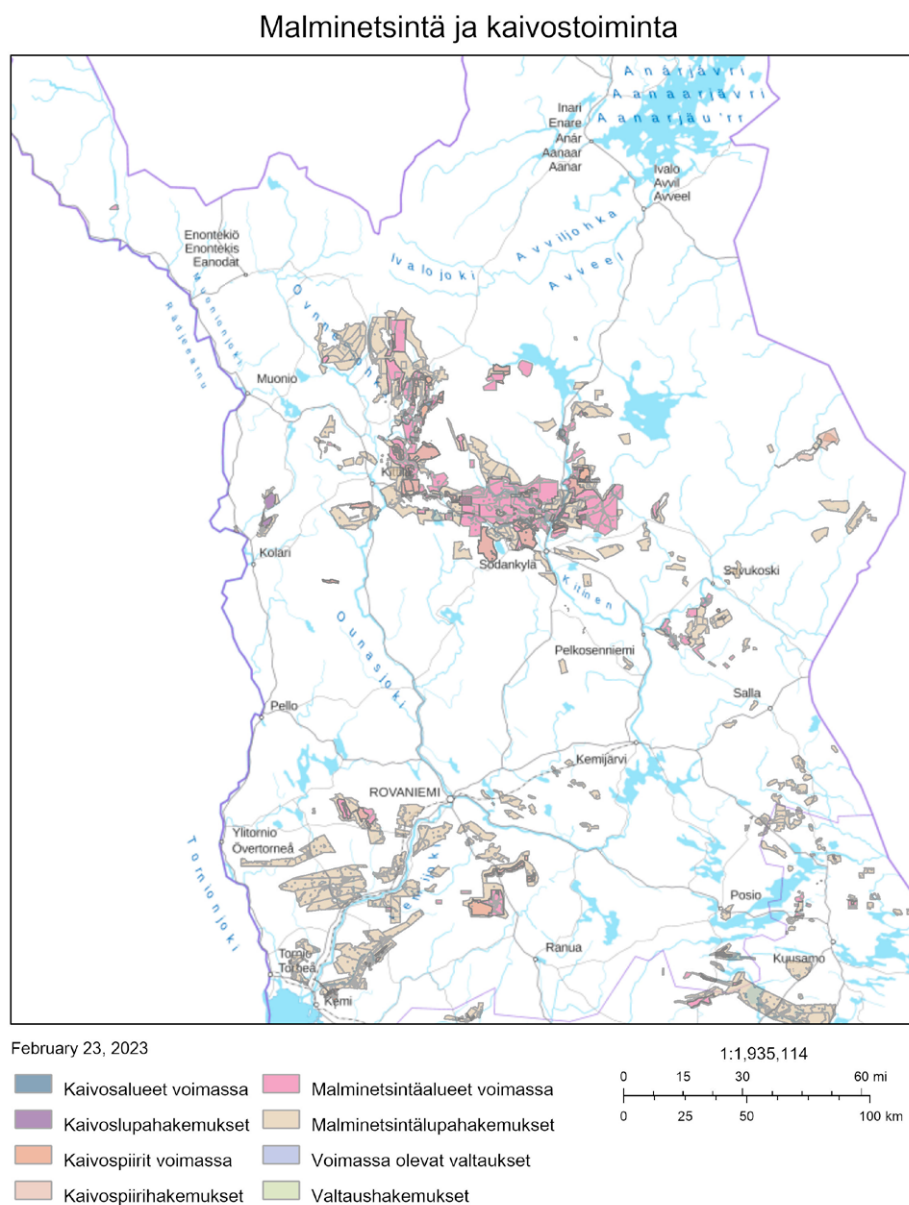
“Saamelaisille luonto on koti.” “Siinä missä suomalaiset näkevät arvokkaana kulttuuriympäristönä ihmisen kädenjäljen maisemassa, saamelaiselle arvokas kulttuuriympäristö on luonto ilman ihmisen fyysisiä jälkiä.” – Näin luonnehdittiin haastatteluissa saamelaisen kokemuksellista maisemaa.

“Täällä ei ole maisemapolitiikkaa”, sanoi kaksi Lapissa asuvaa asiantuntijaa. Maisemapolitiikan puuttumisella viitattiin ennen kaikkea siihen, että maankäytön ohjaus ja kansalaisten osallisuus koettiin alueella hyvin heikkona. Sana “kolonialismi” tuli esille kolmen haastattelun puheessa. Sillä viitattiin niin ikään kokemukseen osattomuudesta ja annettiin kokemukselle historiallinen perspektiivi. Lapin nähtiin olleen aina maan eteläisempiä osia hyödyttävän ja paikallisväestön tarpeista lähtemättömän, koettua ympäristöä muokkaavan maankäytön kohteena. Tällaisia kolonialistisia аспектеjä nähtiin sisältyvän muun muassa matkailurakentamiseen, metsätalouteen, kaivosteollisuuteen, koneelliseen kullanhuuhtontaan sekä tuulivoima- ja voimalinjarakentamiseen. Kolonialismin kokemus paikantui erityisesti Sápmiin (saamelaisalueelle), mutta myös muualle Lappiin ja Kainuuseen.

Kuvio 32. Koneellista kullanhuuhtontaa varten tehtyjä varauksia Lemmenjoen latvaosissa. Karttakuva: Geologian tutkimuskeskus, kaivosrekisteri.

Kuvio 33. Kaivosvaraukset maan pohjoisosassa. Karttakuva: Geologian tutkimuskeskus, kaivosrekisteri.

Kaivostoiminta ja malminetsintäluvat herättävät huolta Pohjois-Suomessa saamelais-aluetta laajemminkin. Erityisen voimakasta kritiikkiä haastatelluilta sai osakseen muualla Suomessa heikosti tunnettu maankäytön muoto, koneellinen kullankaivu. Ilmiötä kuvattiin mm. seuraavin ilmaisin: *käsittämätön tilanne, täysin villiä menoa, valtava maisemapoliittinen ongelma*. Haastateltujen mukaan pienet, alle seitsemän hehtaarin valtaukset eivät edellytä ympäristövaikutusten arviointia. Toiminta ei edellytä myöskään kaavoitusta. Osallistavat prosessit eivät näin ollen toteudu. Pieniä valtauksia on sijoitettu toistensa viereen siten, että ne yhdessä kattavat pitkiäkin osuuksia jokivarsilla. Vaikutuksia maisemaan (visuaalisen maiseman ohella myös ääni- ja hajumaisemaan), jokiekosysteemiin, vaelluskalakantoihin, veden laatuun ja paikallisten perinteisiin maankäyttömuotoihin, mm. poronhoitajien työturvallisuuteen, kuvattiin suuriksi. Kullanhuuhtojien sanottiin useissa tapauksissa tulevan muilta paikkakunnilta ja muista maakunnista ja suhtautuvan aggressiivisesti paikallisiin. Voimakkaat ilmaiset ja kertomukset aggressioista ilmentävät tilanteen tulehtuneisuutta. Myös toimintaa kannattavien piirissä ilmaiset kertovat konfliktisuudesta:

Vielä kerran vanha kultaveteraani ihmettelee Metsähallituksen ja viherpiipertäjien riehumista. Kuka muu oli niin uskollinen luonnonsuojelija kuin konemies. Hän tasoitti jälkensä ja saattoi maiseman ennalleen. Koneellisesta kullankaivusta ei jäänyt jälkiä mihinkään. (Seppo Konttinen kirjoitti... Inarilainen 25.10.2022.)

Kuva 18. Dronella kuvattua ilmakuvaa koneellisesta kullankaivuusta. Kuvaaja: Saamelaiskäräjät 2020.

Matkailu on saamelaisalueen kunnissa tärkein ja kasvava elinkeino. Matkailu vaikuttaa koko paikallisväestön maisemiin. Saamelaisten osalta matkailuun on lisäksi liittynyt lieve-ilmionä saamelaiskulttuurin hyödyntäminen tavalla, joka ei ole kaikilta osin ollut saamelaisten itsensä päätettävissä. Saamelaiskäräjälain säätäminen vuonna 1995, ja tämän jälkeen käyty yhteiskunnallinen keskustelu saamelaisiin kohdistuneesta syrjinnästä ja mm. kielellisten oikeuksien loukkauksista lähihistoriassa on voimaannuttanut saamelaisväestöä nostamaan keskusteluun matkailun rasistisia aspektoja. Matkailun kulttuurinen kestävyys Sápmissa on aihe, josta on viime vuosina käyty keskustelua, ja johon kohdistuvat tiedontarpeet on tunnustettu (Veijola & Kyyrö 2020). Saamelaiskäräjät on julkaissut oppaan vastuullisesta matkailusta Sápmissa (Saamelaiskäräjät 2018).

Matkailurakentamisen vaikutus maisemaan on ollut ajankohtainen aihe mm. Inarissa. Inarilainen-lehden asukastilaisuutta koskevassa artikkelissa (Matkailu kasvaa... 12.10.2022) kuvataan asukkaiden ilmaisemia näkemyksiä mm. näin: *Aikaisemmin kylätieltä sai ihailla Nellimvuonon maisemia, mutta nyt erään puheenvuoron mukaan ranta on ahdettu täyteen "mustia tötsiä", ilmeisesti samanlaisia revontulien katselupaikkoja kuin on Kaunispään rinteessä. Puhujan mukaan protokolla menee Inarin kunnassa niin, että kyläläisiltä ei kysellä mitään, kun tekninen toimi siunaa ja kunnanhallitus myöntää poikkeusluvan.*

Kuva 19. Hiihtohissejä tunturin rinteellä. Kuvaaja: Päivi Magga 2013.

Matkailun maisemavaikutukset eivät rajoitu visuaaliseen maisemaan, vaan myös ympäristön toiminnalliset ominaisuudet muuttuvat. Haastatteluissa esille nousivat saamelaisten kokemina ongelmina mm. koiravaljakkotoiminta ja vierasmetsästys. Suomalaisten metsästyskulttuuri on erilainen kuin saamelaisten. Saamelaiset eivät perinteisesti ole käyttäneet koiraa metsästyksessä eivätkä koiravaljakoita liikkumiseen. Hirvenmetsästys tapahtuu saamelaiskulttuurissa yksilötyönä jäljittämällä. Vierasmetsästäjien harjoittama seuruemetsästys edustaa vierasta pyyntikulttuuria. Koirat häiritsevät poroja (Muddusjärven paliskunta... Inarilainen 5.10.2022). Myös vierasmetsästäjien suhtautuminen saaliiseen herättää ristiriitoja.

Metsästys on paikkakuntalaisille tärkeää. Luonnossa liikutaan paljon ja sen perusteella osataan arvioida, paljonko voi metsästää ilman että kanta taantuu. On ollut vuosia, etteivät paikalliset raski pyytää ollenkaan, kun lintuja on vähän, ja samalla on löytynyt vierasmetsästäjien jäljiltä kasoittain ammuttuja metsäkanelintuja, joista on ehkä vain täkät otettu. He eivät kunnioita luontoa – eivätkä paikallisia ihmisiä. (Päivi Magga 2022)

Inarissa asukkaita on osallistettu matkailuelinkeinon kestävyiden kehittämiseen mm. keskustelutilaisuuksien avulla (Inarilainen 21.10.2022). Tilaisuuksissa esille tulleita, asukkaiden kokemia ongelmia ovat olleet matkailijoiden käyttäytyminen kulttuuriperintökohteilla ja koiravaljakkotoiminnan vaikutukset.

Matkailulla on yllättäviä välillisiä vaikutuksia saamelaiseen kulttuurimaisemaan. Saamelaisille on turvattu oikeus harjoittaa kolmea perinteistä elinkeinoa – poronhoitoa, metsästystä ja kalastusta – koko saamelaisalueella, myös luonnonpuistoissa ja kansallispuistoissa. Näiden elinkeinojen perinteiset rakenteet ovat kuitenkin suojelualueilla sallittuja vain porotalouden osalta. Metsästyksen ja kalastukseen käytettyjen turvekammien tekemistä ei sallita (Utsjoen kunnanhallitus: paikallisten... Inarilainen 9.9.2022; Solbär 21.10.2022). Tätä perustellaan ”piilomatkailun” pelolla, eli poronhoitajien pelätään käyttävän metsästyksen ja kalastuksen rakenteita myös matkailuelinkeinon käytössä ilman että alueelle on annettu lupaa matkailurakentamiselle.

Haastatellut arvioivat, että Metsähallituksen ymmärrys saamelaisten maisemaan liittyvistä tarpeista on parantunut viime vuosina. Saamelaiskäräjät on saanut enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi vierasmetsästyksen sääntelyyn. Kuitenkin haastatteluista välittyi saamelaisten peruskokemuksena, etteivät he tällä hetkellä voi kokea maisemaansa siten kuin haluaisivat. Maisemapolitiikan vaikeutta ilmentää osaltaan saamelaiskäräjälain uudistamisen yhteydessä vuonna 2022 tulehtuneena näyttäytynyt kiista saamelaisuuden määrittelytavasta. Kiistaa tiettyjen väestöryhmien kuulumisesta alkuperäiskansaan on käyty 1990-luvulta lähtien. Eri näkökulmia aiheeseen valottava

lehtiartikkeli- ja haastatteluaineisto vahvistaa olettamuksen, että kiistassa on suurelta osin kyse maisemasta ja sen omistajuudesta: oikeudesta olla päättämässä siitä, miten koettu, eletty ja elinkeinoissa käytetty maisema muuttuu tai säilyy.

Pohjois-Lapin maisema- ja maankäyttökysymysten merkittävyyttä ja näihin liittyviä ristiriitoja kuvaa se, että aiheita käsiteltiin lähes jokaisessa Inarilainen-lehden loppuvuonna 2022 ilmestyneessä numerossa. Tavallisimpia aiheita olivat matkailurakentaminen, siihen annetut poikkeusluvut ja näistä tehdyt valitukset.

Saamelaisalueen maankäytön suunnittelussa olisi tärkeää lisätä ja parantaa asukkaita osallistavia prosesseja. Ristiriitatilanteissa keskusteleavan demokratiakäsityksen pohjalta tapahtuvat osallistamisen tavat ja törmäyttävä suunnittelu saattaisivat edistää maisemademokratian toteutumista.

Saamelaiskäräjät on asiantuntijaorganisaatio, joka edustaa saamelaisväestöä ja jolla on sosiaalisen ja kulttuurisen kestäväyyden asiantuntijoita käytössään. Saamelaismuseo Siidalla on niin ikään saamelaisen kulttuuriympäristön asiantuntemusta ja osaamista. Siidan asiantuntijatyö on jo parantanut tietoisuutta Sápmin maisemapoliittisista kysymyksistä. Tiedon jalkauttaminen maankäytön suunnitteluun parantaa saamelaisten osallisuutta ja maisemademokratiaa alueella.

6.4.1 Saamelainen kulttuuriympäristö

Saamelainen kulttuuriympäristö ja sen näkymättömyys suomalaisväestölle on tärkeä maisemapoliittinen teema. Kulttuuriympäristö Sápmissa kytkeytyy vahvasti kieleen, perinteisiin elinkeinoihin (poronhoito, metsästys ja kalastus), sukujen suulliseen perinteseen ja tarinoihin. Saamen kielessä on runsaasti luonnonympäristöä jäsentävää sanastoa, esimerkiksi ilmaisuja erilaisille pinnanmuodoille. Tämä maiseman aineeton kulttuurikerros ei välttämättä täysin avaudu suomalaisille, jotka mieltävät kulttuuriympäristön Sápmissa ”erämaaksi”.

Saamelaiskulttuurin ja luonnon vahva yhteys tulee esille näyttelyn lävistävässä ajatuksessa saamelaisesta kulttuuriympäristöstä. Sen mukaan luonto ei ole kulttuurista erillinen asia, ja koskemattomalta luonnolta näyttävä maisema on kulttuuriympäristöä. (Siidan uudessa päänäyttelyssä... Inarilainen 18.7.2022)

Saamelaiset ovat perinteisesti hyödyntäneet luontoa ilman, että siitä olisi jäänyt aineellisia jälkiä pohjoisen hauraaseen ympäristöön. Suomessa puhutuissa saamen kielissä ei ole erämaalle omaa sanaa. Erämaa-termi on tuotu saamen kielen terminologiaan virallisia asiakirjoja käännettäessä. Matkailijoiden ”erämaa” on

paikallisen saamelaisväestön koti ja monille myös toimeentulon tai omavaraisalouden lähde muun kuin matkailun kautta. (Saamelaiskäräjät, vastuullisen matkailijan ohjeistus saamelaiskulttuuriin.)

Saamelaisen ja suomalaisen kulttuuriympäristökäsityksen erilaisuus on noussut esille VAMA- ja kulttuuriympäristöinventointien myötä. Haastateltujen mukaan inventoinneissa ei aluksi otettu huomioon tai edes tiedostettu saamelaista kulttuuriympäristöä, vaan saamelaisalueella VAMA-kohteiksi ja maakunnallisesti arvokkaiksi kulttuuriympäristöiksi valikoitui suomalaista elinkeinohistoriaa ilmentäviä maisemia, kuten kyläasutusta peltoineen ja laitumineen. Kuitenkin saamelaiselinkeinot edustavat alueella paljon vanhempaa kulttuurikerrostumaa. Suomalaisen kulttuuriympäristökäsityksen pohjalta saamelaiselinkeinojen maisema määrittyi kulttuuriympäristölle vastakkaiseksi mielletyksi ”luonnoksi”. Saamelaismuseo Siidan toteuttamassa täydennysinventoinnissa huomioitiin ensimmäistä kertaa myös saamelainen kulttuurimaisema ja valittiin sitä edustavia kohteita arvokkaiden kulttuuriympäristö- ja maisemakohteiden listoille. Saamelaisten kokemuksellinen ympäristötieto ja aktiivisuus ovat tässä olleet keskeisessä roolissa.

Kuva 20. Maaseutumaisemaa Nurmeksessa. Kuvaaja: Tapio Heikkilä 2021.

7 Kohti moniäänisyyttä

Maisemapolitiikka Suomessa on pirstoutunut useille maankäyttösektoreille ja näitä ohjaaville hallinnonaloille. Siksi maankäyttöä ja ympäristöä yhtenä kokonaisuutena tarkastelevalle maisemapoliittiselle ohjelmalle on tarvetta.

Tällä hetkellä maiseman käsite ei vielä ole kovin laajasti vakiintunut maankäytön suunnitteluun. Sillä viitataan yleensä visuaaliseen maisemaan ja käsitettä käytetään arvottavasti. **Euroopan neuvoston maisemayleissopimuksen (Council of Europe Landscape Convention, CoELC)** pohjalta maisema, osallisuus ja kansalaisten kokemuksellinen tieto tulisi ottaa yhdeksi lähtökohdaksi kaikessa maankäytön suunnittelussa. Tätä tukisivat seuraavat toimenpiteet:

- maiseman käsitteen CoELC:n mukainen määrittelemineen sekä maisemapoliittisessa ohjelmassa että sen jälkeisessä toimenpideohjelmassa
- kokemuksellisen, vuorovaikutuksellisen paikkatiedon tiedon tuotantomenetelmien valtavirtaistaminen
- hallinnon sektorirajat ylittävän yhtenäisen tietopohjan ja -arkkitehtuurin luominen

Selvityksessä havaittiin neljä maisemapolitiikan osa-aluetta, joilla tutkimusta ja kehittämistä erityisesti tarvittaisiin. Kasvukeskusten tiivistymisen ohella näitä ovat metsätalous, uusiutuvan energian tuotantoon liittyvä rakentaminen sekä saamelaisalueen maankäyttö ja sen suhde saamelaiseen kulttuurimaisemaan ja saamelaisten osallisuuteen. Näillä osa-alueilla on erityistä tarvetta maisemapoliittiselle tarkastelulle. Havaittuja ongelmia on mahdollista pyrkiä ratkaisemaan esimerkiksi

- muuttamalla maisemavaikutusten arviointia erityisesti energiarakentamisen YVA-prosesseissa, mutta myös muissa kohteissa kokemuksellista tietoa enemmän painottavaksi
- tuomalla maisemademokratia- ja osallistumistavoitteita metsäpolitiikkaan
- lisäämällä metsäympäristöjen erilaisten arvojen, ympäristöhistoriallisten tekijöiden sekä sosiaalisten ja kulttuuristen näkökulmien tunnettavuutta ja näihin kohdistuvaa tutkimusta
- kaupunkisuunnittelun osallistamismenetelmien ja osallistumisen edistämisen jatkuvalla kehittämisellä
- vahvistamalla saamelaisten osallisuutta saamelaisalueen kaikessa maankäytössä

Paikkatieto on vuosituhannen vaihteen jälkeen tarjonnut uudenlaisia mahdollisuuksia kokemuksellisen tiedon keruuseen. Se tarjoaa mahdollisuuden kerätä monenlaista paikkaan sidottua tietoa ja tuottaa siitä karttaesityksiä. Karttakyselytyökalut antavat mahdollisuuden kerätä tietoa paikkaan sidotuista mieltymyksistä, esteettisistä arvoista sekä kulttuurisista ja sosiaalisista merkityksistä. Karttakyselyjen ja muiden paikkatietoon pohjautuvien menetelmien mahdollisuuksia kokemuksellisen tiedon tuottamisessa ja soveltamisessa on syytä tutkia ja kehittää. Vaikka paikkatietoa käytetään jo runsaasti, kaikkia sen tarjoamia mahdollisuuksia ei ole vielä havaittu. Paikkatiedon hyödyntämistä tulee tehostaa:

- keräämällä erilaisia ei-kokemuksellisia paikkatiedon muotoja (esim. luontotieto, metsävaratieto, kulttuuriympäristöselvitykset) yhdessä kokemuksellisen paikkatiedon kanssa ja tarkastelemalla näitä rinnakkain
- kehittämällä ja vakiinnuttamalla kokemukselliseen paikkatietoon liittyvää käsitteistöä yhdessä osallisten kanssa
- valtavirtaistamalla kokemuksellisen paikkatiedon hyödyntämistä kaikessa maankäytön suunnittelussa

Kulttuuriympäristön käsite on kuulunut maisemapolitiikan peruskäsitteistöön 1990-luvulta saakka. Käsite on auttanut tuomaan esille monenlaisia koettuun ympäristöön liittyviä arvoja, mutta samalla se on tuottanut ympäristön jaottelua kulttuuri- ja luonnon-ympäristöihin. Tämän jaon kyseenalaistaminen on yksi tämän hetken haasteista. Maisemaan liittyvää käsitteistöä on syytä tarkastella ennakkoluulottomasti ja uudenlaisia tulokulmia etsien. Maiseman käsite itsessään tarjoaa tähän hyvän lähtökohdan. Maisemalähtöinen tarkastelu yhdistettynä paikkatiedon tuomiin mahdollisuuksiin luo edellytyksiä ympäristön hyvinkin erilaisten arvojen ja aspektien kokonaisvaltaiselle tarkastelulle. Kun kokonaisvaltaisuus ja maisemalähtöisyys otetaan osallistavien prosessien lähtökohdaksi, kokemuksellisen tiedon rooli suunnittelussa vahvistuu. Kokonaisvaltaista, eri hallinnonalat ja maankäyttömuodot läpileikkaava maisemataarkastelua voidaan edistää:

- käymällä julkista keskustelua sekä eri tieteen- ja hallinnonalojen välistä vuoropuhelua maiseman käsitteen ja sen rinnakkaiskäsitteiden määrittelystä ja soveltamisesta
- kehittämällä aidosti poikkitieteistä, luonnon- ja ihmistieteiden välistä tutkimusyhteistyötä

Kokemuksellinen tieto on tärkeää integroida eri alojen tietorakenteisiin. Tämä edellyttää osallistamisen menetelmien valtavirtaistamista, minkä avulla kokemuksellinen tieto pääsee vaikuttamaan suunnitteluun. Tällöin on keskeistä tiedostaa, että kaikilla

maankäytön sektoreilla on kyse myös maisemasta. Maisemapolitiikan tulee olla hallinnolliset sektorirajat ylittävää siten, että maisema ja kokemuksellinen tieto tulevat ymmärretyksi samalla tavoin erilaisissa ympäristöissä.

Maisemademokratian kehittäminen eri maankäyttösektoreilla vaatii osallisuuteen ja kokemukselliseen tietoon ja soveltamiseen kohdistuvaa tutkimusta. Maisemaa ja maisemapolitiikkaa tutkivien tieteen ja hallinnon alojen tutkimuksen ja koulutuksen malleja ja rahoitusta on syytä kehittää. Tutkimusta tulee kohdistaa erityisesti maisemapoliittisesti vaikeisiin ja ajankohtaisiin kysymyksiin. Tiedon tuottamista ja hyödyntämistä on mahdollista tehostaa:

- kiinnittämällä tutkimuksessa ja suunnittelussa huomiota erityisesti heikosti käsitteellistyvään ruohonjuuritason kokemukselliseen tietoon (esim. kehollinen kokemus ympäristöstä, tilan julkisuuden ja yksityisyyden väliset jännitteet)
- tutkimalla kaupunkiluontoa koskevaa kokemuksellista tietoa ja paikkakokemuksia
- tutkimalla metsä- ja suoympäristöjä kulttuurisista, sosiaalisista ja esteettisistä näkökulmista
- soveltamalla tutkimustietoa osallistamisen toteutumisesta ja vaikuttavuudesta maankäytön suunnittelussa entistä tehokkaammin
- parantamalla tutkimustiedon käytettävyyttä

Maisemademokratian lisääminen edellyttää eri hallinnonaloille vakiintuneiden maisemakäsitysten purkamista ja uudelleen rakentamista. Tällöin on syytä avata käsityksiä siitä, mitä on maisema, mitä ovat tieto ja asiantuntijuus ja ketkä toimijoita missäkin ympäristössä. Nämä ovat maisemademokratian perusteisiin vaikuttavia kriittisiä kysymyksiä, joissa tehdään ihmisen kokoista maisemapolitiikkaa.

LÄHTEET

Kirjallisuuslähteet

- Ahola, N. Yhteiset maisemat. Kohti maisemapoliittista ohjelmaa. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 41/2022.
- Arnstein, S.R.A. Ladder of Citizen Participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4) 1969, 216–224.
- Barnett, C. & Low, M. Geography and Democracy: An Introduction. In Barnett, C. and Low, M. (Eds), *Spaces of Democracy*, London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage 2004, 1–22.
- Barnett, N. English Local Government and the Local Trap. *Local Government Studies*, 46:4 2020, 604 – 621, DOI: 10.1080/03003930.2020.1761336
- Bell, S.L., Westley, M., Lovell, R. & Wheeler, B.W. Everyday Green Space and Experienced Well-Being: the Significance of Wildlife Encounters. *Landscape Research* 43:1 2018, 8–19.
- Butler, A. Dynamics of Integrating Landscape Values in Landscape Character Assessment. *Landscape Research* 41:2 2016, 239–252.
- Butler, A. (2018). Landscape Assessment as Conflict and Consensus. In Egoz, S. et al. (Eds). *Defining Landscape Democracy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018, 85–95.
- Bäcklund, P. Tietämisen politiikka: kokemuksellinen tieto kunnan hallinnassa. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki 2007.
- Bäcklund, P., Häkli, J. & Schulman, H. (toim.). *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*. Tampere University Press, Tampere 2017.
- Bäcklund, P. & Kanninen, V. Valtaistetut asukkaat. Englannin naapurustosuunnittelu ja asuinalueperustaisten osallistumiskäytäntöjen haasteet. *Alue ja ympäristö* 44:1 2015, 4–16.
- Chiesi, L. & Costa, P. One Strategy, Many Purposes. A Classification for Cultural Mapping Projects. *Cultural Mapping as Cultural Inquiry*. Ed. Duxbury, N., Garret-Petts, W.F. & MacLennan, D. Routledge, New York 2015, 45–68.
- Dalton, R.J., Cain, B.E. & Scarrow, S.E. Democratic Publics and Democratic Institutions. In Cain, B.E., Dalton, R.J. and Scarrow, S.E. (Eds), *Democracy Transformed?* Oxford: Oxford University Press 2003, 250–275.
- Eerola, T. Territories of Contention: The Importance of Project Location in Mining-Related Disputes in Finland from the Geosystem Services Perspective. *Resources* 2022, 11(12), <https://doi.org/10.3390/resources11120109>
- Egoz, S., Jørgensen, K. & Ruggeri, D. (Eds.). *Defining Landscape Democracy: A Path to Spatial Justice*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018.
- Erätauko-metodi, <https://www.eratauko.fi>
- Evans, G. Cultural Mapping and Planning for Sustainable Communities. *Cultural Mapping as Cultural Inquiry*. Eds. Duxbury, N., Garret-Petts, W.F. & MacLennan, D. Routledge, New York 2015, 45–68.

- Faehnle, M., Hannonen, P., Hapuoja, A., Turunen, I. & Teräsmö, E. sekä anonyymeja kirjoittajia. Saa Kuulua! Oivalluksia osallisuuden edistämiseen kaupungeissa ja kunnissa. Ympäristöministeriö ja Suomen ympäristökeskus 2020.
- Geologian tutkimuskeskus. Kaivosrekisteri, <https://gtkdata.gtk.fi/kaivosrekisteri/>
- Haapalainen, R. Minä osallistun, sinä osallistut, me osallistumme – mutta mihin? Joen taju. Toim. Heino, M., Häyrynen, M., Kemppi-Vienola, V. & Kunnas-Holmström, K. TUTKA / Porin taidemuseon tutkimuksia 9 / 2020.
- Habermas, J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Cambridge, MA: MIT Press 1989.
- Hanka, H., Lonkila, H. & Koskimaa, R. Digital Humanities in the Cultural Environment. Cultural Research in the Context of “Digital Humanities”. Sankt Peterburg 2013, 106–108. <http://cultresearch.ru/wp-content/uploads/2017/05/digital-humanities.pdf>
- Hankonen, I. Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä. Kultaneito XXII, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2021.
- Hankonen, I., Hjerpe, T., Vikström, S., Rekola, A., Sane, M., Marttunen, M., Hautamäki, R. & Paloniemi, R. Imeytystä, suodatusta ja linnunlaulua – Luontopohjaisen vesienhallinnan moninaishyödyt Porissa. Terra 130(2) 2018, 127–134.
- Hankonen I. & Häyrynen, M. Kokemäenjoen rannat porilaisten arkiympäristönä ja kulttuuriperintönä. Yhdyskuntasuunnittelu 72 [2022] vol.60:3, 71–100.
- Hankonen, I. & Kirveslahti, M. Vesikansa: Kokemäenjoki porilaisten elettynä arkiympäristönä. Toim. Hankonen, I., Kirveslahti, M., Häyrynen, M. & Raike, E. Turun yliopisto 2021, erillisteokset ja sarjat 619. <https://www.utupub.fi/handle/10024/151110>
- Heino, M. Taiteilijan roolista yhteisöllisessä maisemansuojelussa. Joen taju. Toim. Heino, M., Häyrynen, M., Kemppi-Vienola, V. & Kunnas-Holmström, K. TUTKA / Porin taidemuseon tutkimuksia 9 / 2020.
- Henningsson, M. et al. Perceived Landscape Values and Public Participation in a Road-Planning Process. J Environ Plann Man 58 / 2014, 631–653.
- Hilger, A., Rose, M. & Keil, A. Beyond Practitioner and Researcher: 15 Roles Adopted by Actors in Transdisciplinary and Transformative Research Processes. Sustainability Science (2021) 16:2049–2068. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-01028-4>
- Hyvärinen, P. Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. Alue ja ympäristö 49:2 (2020), 22–43.
- Häyrynen, M. Kulttuurisuunnittelu, kulttuurikartoitus ja suomalainen kaupunkikehittäminen. Kulttuurisuunnittelu – Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma. Toim. Häyrynen, M. & Wallin, A. SKS, Tietolipas 258, 2017. 7–28.
- Häyrynen, M. Maisema vaiko vallan kulttuuriympäristö? TAHITI 01/2016. <https://tahiti.journal.fi/article/view/85612/44562>
- Häyrynen, S. Kulttuuristen vaikutusten arviointi kulttuuripolitiikan toimenkuvana: lähtökohtia. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäatiö, Cupore julkaisu 1/2004, Helsinki.

- Häyrynen, S. Kulttuurisuunnittelu paikallisen muutoksen hallinnassa – kaivos kulttuurin säätelijänä. Kulttuurisuunnittelu – Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma. Toim. Häyrynen, M. & Wallin, A. Tietolipas 258, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2017, 45–70.
- Inarin kunta kokeilee ”Inari Appia” syyskuu 2022. Inarilainen 9.8.2022.
- lungman, T., Cirach, M., Marando, F., Barboza, E., Khomenko, S., Masselot, P., Quijal-Zamorano, M., Mueller, N., Gasparrini, A., Urquiza, J., Heris, M., Thondoo, M. & Nieuwenhuijsen, P. Cooling Cities Through Urban Green Infrastructure: a Health Impact Assessment of European Cities. The Lancet, 2023.
DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)02585-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)02585-5)
- Jones, M. European Landscape and Participation – Rhetoric or Reality? In Jones, M. and Stenseke, M. (Eds), The European Landscape Convention: Challenges of Participation, Dordrecht: Springer 2011, 27 – 44. Jones, M. The European Landscape Convention and the Question of Public Participation, Landscape Research, 32/2007, 613–633.
- Jones, M. (2018): Landscape Democracy: More Than Public Participation? In Egoz, S. et al. (Eds). Defining Landscape Democracy. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018, 85–95.
- Jones, M. & Stenseke, M. (Eds). The European Landscape Convention: Challenges of Participation, Dordrecht: Springer 2011.
- Jämsén, P., Kaartinen, J., Westinen, J. & Turja, T. Demokraattiset osallistumismahdollisuudet Suomessa. Kyselytutkimus kansalaisten ja päättäjien ajatuksista päätöksentekoon osallistumisesta ja demokratian tulevaisuuskuvista. Sitran selvityksiä 220, Helsinki 2022.
- Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030. Valtioneuvoston periaatepäätös, Valtioneuvoston julkaisuja 2022:13.
- Kansallinen metsästrategia 2025 – päivitys. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2019:7.
- Kiinteiden muinaisjäännösten hoito-opas. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, Sarja B, No 64, Vantaa 2002.
- Knudtson, L. (2018). Democratic Theories and Potential for Influence for Civil Society in Spatial Planning Processes. In Egoz, S. et al. (Eds). Defining Landscape Democracy, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018, 85–95.
- Kohti kestävää arkkitehtuuria. Suomen arkkitehtuuripoliittinen ohjelma 2022 – 2035. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:1, Helsinki.
- Koivula, M., Silvennoinen, H., Koivula, H., Tikkanen, J., & Tyrväinen, L. Continuous-cover Management and Attractiveness of Managed Scots Pine Forests. Canadian Journal of Forest Research. 50(8) 2020, 819 – 828.
- Korpela, K. & Paronen O. Ulkoilun hyvinvointivaikutukset. Luonnon virkistyskäyttö 2010. Toim. Sievänen, T. & Nieminen, M. Metlan työraportteja 212, Helsinki 2011, 80–89.
- Kulttuuriperintö voimavarana kestäväälle tulevaisuudelle ja hyvälle elämälle. Ehdotus kulttuuriperintöstrategiaksi 2022 – 2030. Toim. Mattila, Mirva. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Helsinki, 2022.
- Kulttuuriympäristöstrategia 2014 – 2020. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Ympäristöministeriö, Helsinki.

- Kummala, P. TÄMÄ EI OLE LUONTOA! Hybridi, ympäristön luovuus ja urbaani monimuotoisuus. Kaupunkiluonnon esteettiset ulottuvuudet Helsingin keskustan kaupunkitilassa. Helsinki: Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto 2016.
- Kuuluvainen, T., Tahvonen, O. & Aakala, T. (2012). Even-Aged and Uneven-Aged Forest Management in Boreal Fennoscandia: A Review. *AMBIO* 41 (7), 720 – 737.
<https://doi.org/10.1007/s13280-012-0289-y>
- Kähkönen, S. & Lähdesmäki, T. (2019). Broadening the Scope of Heritage: The Concept of Cultural Environment and Scalar Relations in Finnish Cultural Environment Policy. Teoksessa T. Lähdesmäki & Y. Zhu (toim.), *Politics of scale: New Directions in Critical Heritage Studies*, New York: Berghahn 2019, 95–109.
- Langhorst, J. Enacting Landscape Democracy: Assembling Public Open Space and Asserting the Right to the City. In Egoz, S. et al. (Eds). *Defining Landscape Democracy*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2018, 85–95.
- Lehtinen, A. Ympäristötutkimus kulttuurimaantieteessä. Maantiede, tila, luontopolitiikka. Johdatus yhteiskunnalliseen ympäristötutkimukseen. Toim. Lehtinen, A. Joensuu University Press, Joensuu 2005, 11–33.
- Linkola, H. Teema: Uusia lähtökohtia kestävyyskeskustelulle. *Terra* 131:1 [2019], 33–36.
- Linkola, H., Eloranta, L., Forss, S., Heikkilä, T. & Heliölä, J. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnista annetut lausunnot ja kannanotot. Ympäristöministeriön raportteja 14/2018.
- Lonkila, H. & Hanka, H. The Negotiated Cultural Environment. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 2/74 2020, 44–59. <http://www.lasproceedings.lv/en/publikacija/the-negotiated-cultural-environment/>
- Low, M. Cities as Spaces for Democracy: Complexity, Scale and Governance. In Barnett, C. and Low, M. (Eds), *Spaces of Democracy*. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage 2004, 129–146.
- Maisema. Opas arvokkaiden maisema-alueiden maankäytön suunnitteluun. Maa- ja kotitalousnaiset Etelä-Suomi, Pro Agria Etelä-Suomi, Ympäristöministeriö 2016.
- Maisema vesirajassa. Vesialueiden kulttuuriympäristön tilannekatsaus 2020. Toim. Mustonen Jouni. Ympäristöministeriö, Metsähallitus, Museovirasto, Väylävirasto & Kulttuuriympäristötutkimuksen seura ry.
- Marttila, J. Verkko-osallistaminen kaupunkisuunnittelussa Case: Kotiseutuni Nastola -kyselyn tulosten analysointi. Lahden ammattikorkeakoulu 2017. Opinnäytetyö.
<https://www.lahti.fi/tiedostot/marttila-juha-2017-verkko-osallistaminen-kaupunkisuunnittelussa-case-kotiseutuni-nastola-kyselyn-tulosten-analysointi/>
- Matila, A. & Lindén, M. (2012). Talousmetsät sulautuvat maisemaan. *Metsätalouden kehittämiskeskus Tapion julkaisuja*.
- Matkailu kasvaa – ahdetaanko kuntalaiset nurkkaan? Inarilainen 12.10.2022.
- Matkailun mahdollisuuksia ja vaikutuksia päähkäiltiin neljässä kylätilaisuudessa. Inarilainen 21.10.2022.

- Muddusjärven paliskunta asetti kiellon turistikäytölle. Inarilainen 5.10.2022.
- Mäntysalo, R. & Nyman, K. Kaavoitus suunnittelua? Suunnittelun patologioita maankäyttö- ja rakennuslain sovelluksissa. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, julkaisu A30, Oulu 2001.
- Nagy, D. & Schlappa, H. Porin tapaus – kansainvälistä tietämyksensiirtoa P4C-hankkeessa. Kulttuurisuunnittelu – Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma. Toim. Häyrynen, M. & Wallin, A. SKS, Tietolipas 258/2017, 198–229.
- Nieminen, M., Sarkkola, S. & Laurén, A. Impacts of Forest Harvesting on Nutrient, Sediment and Dissolved Organic Carbon Exports from Drained Peatlands: A Literature Review, Synthesis and Suggestions for the Future. Forest Ecology and Management 392/2017, 13–20. <https://doi.org/10.1016/j.foreco.2017.02.046>
- Nogué, J. & Wilbrand, S. Landscape, Territory, and Civil Society in Catalonia. Environment and Planning D: Society and Space 2010, volume 28, 638–652. doi:10.1068/d6209.
- Paaskoski, L., Heikurainen, M. & Latvala-Hirvilahti, P. Metsäkulttuurinen kestävyys. Luston julkaisu 5, Savonlinna 2022.
- Paloniemi R. (toim.) Kestävää kaupunkisuunnittelua – luontopohjaiset ratkaisut maakunnissa ja kunnissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta, 2019:48.
- Participatory Tools. <https://participatory.tools>
- Poronhoito joutuu entistä enemmän sopeutumaan muuhun maankäyttöön – yhteensovittamiselle yhä suurempi tarve. Inarilainen 14.9.2022.
- Purcell, M. Urban Democracy and the Local Trap. Urban Stud 43:11 (2006), 1921–1941.
- Raivio, P. Kohtamisista paikan kokemiseen. Joen taju. Toim. Heino, M., Häyrynen, M., Kemppi-Vienola, V. & Kunnas-Holmström, K. TUTKA / Porin taidemuseon tutkimuksia 9 /2020.
- Riihimäki, M. Polkuja maisemaan. Maisemanhoitoalueet kulttuurimaiseman suojelun välineenä. Turun yliopiston julkaisu Sarja C, osa 478, Turku 2019.
- Saamelaisalueella on myös yksityismaita, joiden omistusta tulee kunnioittaa. Inarilainen 12.10.2022.
- Saamelaiskäräjät. Vastuullisen ja eettisesti kestävä saamelaismatkailun toimintaperiaatteet. https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2018/11/Vastuullisen-ja-eettisesti-kestävän-saamelaismatkailun-toimintaperiaatteet_hyväksytty_24092018-3.pdf?_ga=2.236072454.684146080.1666628209-1806186049.1665564528&_gl=1*jyw-jio*_ga*MTgwNjE4NjA0OS4xNjY1NTY0NTI4*_ga_2K87M8G1Y4*MTY2NjcwMDEw-Ny41LjEuMTY2NjcwMDM2NC4wLjAuMA..
- Saamelaiskäräjät. Vastuullisen matkailijan ohjeistus saamelaiskulttuurin ja saamelaisten kotiseutalueen maailmaan. <https://samediggi.fi/saamelaismatkailu/>
- Sala i Martí, P. The Landscape Observatory of Catalonia. Managing and Planning the Landscape with the Communities. Sapere l'Europa, sapere d'Europa 6. La Convenzione Europea del Paesaggio vent'anni dopo (2000–2020). Ricerche, criticità, prospettive 2021, 291–308.
- Salonen, K., Hyvönen, K., Määttä, K., Feldt, T., Mauno, S. & Muotka, J. Luontoympäristön yhteydet työhyvinvointiin ja työssä suoriutumiseen: kysely-, interventio- ja

- haastattelututkimuksen tuloksia. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksia 355, Jyväskylä 2018.
- Sani, M. et al. Mapping of Practices in the EU Member States on Participatory Governance of Cultural Heritage to Support the OMC Working Group Under the Same Name. Brussels 2015.
- Santé, I., Fernández-Ríos A., Tubío, J. M., García-Fernández, F., Farkova, E. & Miranda, D. The Landscape Inventory of Galicia (NW Spain): GIS-web and Public Participation for Landscape Planning. *Landscape Research*, 44:2 (2019), 212–240, DOI: 10.1080/01426397.2018.1444155.
- Seesmeri, L., Virtanen, K. & Häyrynen, M. Kuparia, fasaaneja ja lyhytaaltoja. Raportti Väinölän kulttuurikartoituksesta. Pori: Turun yliopisto, maisemantutkimus 2022.
- Seppo Konttinen kirjoitti kullankaivaja Risto Mälaskän elämäkerran. Inarilainen 25.10.2022.
- Setten, G. & Myrvang Brown, K. Landscape and Social Justice. In Howard, P. et al. (eds.): *The Routledge Companion to Landscape Studies*. Routledge, Abington 2013, 243–252.
- Siidan uudessa päänäyttelyssä kohtaavat kulttuurihistoria, luonto ja taiteet. Inarilainen 18.7.2022.
- Silvennoinen, H., Koivula, M., Tikkanen, J., Tyrväinen, L. Consistency of Photo and Field Surveys in Measuring the Attractiveness of Forest Stands. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism* 40 (2022) 100586.
- Silvennoinen, H., Tikkanen, J., Tyrväinen, L., Koivula, M. Eri-ikäisrakenteisuutta tavoittelevien hakkuiden vaikutukset mäntymetsien virkistyskäyttöarvoon. *Metsätieteen aikakauskirja* 2019.
- Staffans, A., Kahila-Tani, M. & Kyttä, M. Participatory Urban Planning in the Digital Era. *Handbook of Planning Support Science*. Ed. Geertman, S. & Stillwell, J. Edward Elgar Publishing 2020.
- Stephenson, J. The Dimensional Landscape Model. *Landscape Research* 35:3 (2010), 299–318.
- Toivanen, M., Haila, K. & Rausmaa, S. Kulttuuriympäristöstrategian (2014 – 2020) arviointi. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:3.
- Utsjoen kunnanhallitus: Paikallisten oikeudet säilytettävä Kevon luonnonpuistossa. Inarilainen 9.9.2022.
- Valkeapää, A., Paloniemi, R., Vainio, A., Vehkalahti, K., Helkama, K., Karppinen, H., Kuuluvainen, J., Ojala, A., Rantala, T. & Rekola, M. Suomen metsät ja metsäpolitiikka – kansalaisten näkemyksiä. Helsingin yliopisto, Metsäekonomian laitos. Tutkimusraportteja 55, Yliopistopaino, Helsinki 2009.
- Veijola, S. & Kyyrö, K. Kestävän matkailun monitieteiset mittarit kulttuuriympäristössä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:26.
- Vikström, S., Hautamäki, R., Ariluoma, M., Paloniemi, R., Mäkinen, K., Rekola, A., Marttunen, M. & Syrjänen, K. Luontopohjaisten ratkaisujen monihyötyisyys ja toimeenpano vastauksena yhteiskunnallisiin ongelmiin. *Alue ja ympäristö* 48:2 (2019), 5–19.
- Voluntary National Review 2020 Finland Report on the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Publications of the Prime Minister’s Office 2020:8.

Haastattelut

- Anonyymi maankäytön suunnittelun asiantuntija. Teemana osallisuus ja sosio-kulttuurinen kestävyys. 11.10.2022.
- Fagerholm, Nora, Turun yliopisto. Teemana osallistamismenetelmät, osallistamista koskeva tutkimus ja tiedontarpeet. 30.9.2022.
- Heikurainen, Matti, Latvala-Hirvilahti, Pauliina & Halla, Tuulikki: Metsiin liittyvien kulttuurisen kestävyys kysymysten asiantuntijoiden ryhmähaastattelu. Teemoina kokemuksellinen tieto ja osallisuus metsäpolitiikassa. 19.10.2022.
- Häkli, Simo, Metsäliike. Teemana neljännen sektorin luonnonsuojeluliikkeen synty ja jäsenten suhde metsiin. 7.11.2022.
- Joona, Juha, Lapin yliopisto. Teemana saamelaisuuden määrittelykiistan kytkökset maisemapolitiikkaan. 17.10.2022.
- Joukio, Olli, rakennustutkija, Satakunnan museo. Teemana kokemuksellisen tiedon rooli kulttuuriympäristöjen ja rakennusperinnön inventoinnissa. 29.11.2022.
- Juusela, Alisa, maanomistaja. Teemana tuulivoimarakentaminen Kokemäen Takajärven alueella. Messenger-keskustelu 4.–7.10.2022.
- Kyttä, Marketta, Aalto-yliopisto. Teemana paikkatietomenetelmien käyttö vuorovaikutteisessa suunnittelussa. 20.10.2022.
- Lehesvirta, Timo, Metsä Group. Teemana metsäpolitiikan kehitystarpeet sekä maisema- ja luontoarvojen keskinäissuhteet. 20.10.2022.
- Lehtinen, Ari, Itä-Suomen yliopisto. Teemana ympäristöpolitiikka ja yhteiskunta-maantieteen näkökulmat. 20.10.2022.
- Magga, Päivi, Oulun yliopisto. Teemana saamelaisalueen maisemapolitiikan erityispiirteet. 11.10.2022.
- Matila, Airi, Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio. Teemana kulttuurinen kestävyys ja kansalaisten osallisuus metsäpolitiikassa. 15.9.2022.
- Metsäranta, Matti, Kulttuuriperinnön tuki ry. Teemana kansalaisjärjestön osallisuus ja kokemuksellisen tiedon esiin pääsy kulttuuriympäristöpolitiikassa ja maankäytön suunnittelussa. 19.9.2022.
- Palomäki, Johanna, kaupunginarkkitehti, Lahden kaupunki. Teemana osallistaminen ja paikkatieto. 28.11.2022.
- Solbär, Tiina Lovisa, ympäristösihteeri, Saamelaiskäräjät. Teemana saamelaisalueen maankäyttökysymykset ja kulttuurinen kestävyys. 21.10.2022.
- Suomen arkeologinen seura. Ryhmähaastattelu: Lipkin, Sanna, Åkerblom, Rasmus & Äikäs, Tiina. Teemana kulttuuriympäristöalan lainsäädäntö, politiikka ja hallinnon käytännöt ja kokemuksellisen tiedon rooli näissä. 6.10.2022.
- Ympäristöministeriö. Ryhmähaastattelu: Heikkilä, Tapio, Mikkonen, Tuija & Vatiolo, Matti. Teemana kulttuuriympäristöstrategian laatimisprosessi ja siihen liittyneet, osallisuutta koskevat keskustelut. 8.9.2022.

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet

ISBN: 978-952-361-406-2 PDF
ISSN: 2490-1024 PDF